

Київський університет імені Бориса Грінченка

Інститут всевітньої історії НАН України

**Міжнародний науково-освітній консорціум
імені Люсьєна Февра**

Українська Бібліотека імені Симона Петлюри

**Центр дослідження історії геноцидів і масових репресій
історичного факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка**

ІГОР СРІБНЯК

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ПОЛОНУ: УКРАЇНСЬКА TUCHOLA

Наукове видання

**КИЇВ
2016**

ББК 63.3(7Пол)т20
С 54

*Ухвалено до друку рішенням Вченої ради
Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 12 від 22 грудня 2016 р.)*

*Ухвалено до друку рішенням Вченої ради
Міжнародного науково-освітнього консорціуму імені Люсьєна Фєвра
(протокол № 11 від 30 листопада 2016 р.)*

НАУКОВІ РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор історичних наук, професор А. І. Кудряченко

*(ДУ «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»)*

кандидат історичних наук, доцент А. О. Руккас

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

кандидат історичних наук, доцент В. М. Яблонський

(Національний інститут стратегічних досліджень)

Срібняк І. В.

Енциклопедія полону: українська Tuchola / І. В. Срібняк. – 2-ге вид., доп. і переробл. – Київ-Париж: Міжнародний науково-освітній консорціум імені Люсьєна Фєвра, 2016. – Кн. 1. – 156 с.

ISBN 966-7443-52-3 (номер серії)

У монографії на основі залучення широкого кола архівних джерел комплексно відтворено історію функціонування громади полонених старшин-українців Української Галицької Армії в таборі Тухоля (Польща) у другій половині 1920-1922 рр. Проаналізовано основні прояви життєдіяльності полонених старшин, їх моральний стан, умови перебування, режим утримання, основні напрями культурно-освітньої та національно-організаційної роботи. Дана характеристика діяльності українських таборових організацій та гуртків, заснованих полоненими, що уможливило здійснити цілісну реконструкцію таборового повсякдення воєнцтва УГА.

Для істориків, політологів, соціологів, психологів, військовиків, всіх хто цікавиться польсько-українськими взаєминами.

ISBN 966-7443-52-3 (номер серії)

© Міжнародний науково-освітній
консорціум імені Люсьєна Фєвра, 2016
© І. В. Срібняк, 2016

ПЕРЕДМОВА

Вручаючи читачеві цю книгу, слід зауважити, що «таборовий» вектор наукових досліджень її автора був визначений ще у першій половині 90-х рр. минулого століття, коли після навчання в аспірантурі Київського університету ім. Т.Г.Шевченка його було запрошено на студії до Українського Вільного Університету (1994 р.). Затвердження темою досліджень історії функціонування українських таборових громад в Німеччині та Австро-Угорщині в часі Першої світової війни, разом із заглибленням у обставини перебування інтернованої Армії УНР у Польщі – визначило подальший дослідницький інтерес автора на найближчі чверть століття. У цьому зв'язку слід з вдячністю згадати ректора УВУ проф. д-ра Мирослава Лабуньку, який став для автора власне «архітектором» цього дослідницького напрямку, а також гурт студентів УВУ (Ігоря і Мирославу Андрущенків, Юрія Пелешенка, Ігоря Набитовича, Сергія Квіта, Олега Багана, Марину Палієнко та ін.).

Появі цієї книги передувала тривала дослідницька робота автора в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), який розпоряджає колосальною за своїм обсягом збіркою архівних документів з історії українських таборових громад 1915-1925 рр. Жоден інший архів не диспонує навіть ма-

люю частиною таких історичних скарбів з історії зарубіжного українства, яка зараз представлена в цьому першому і єдиному за своїм значенням архівосховищі України. Але наголошуючи на цій обставині варто відзначити й те, співробітників згадуваного архіву завжди відрізняло уважне та приязне ставлення до кожного з дослідників, які з'являються в його стінах, чим великою мірою слід завдячувати його директорів – Наталії Василівні Маковській.

Важливе значення для автора мали наукові контакти з польськими колегами з Університету Миколая Коперніка, і зокрема з проф. д-ром Збігневом Карпусем, який виступив співорганізатором міжнародної наукової конференції «*Tuchola. Obozy jeńców i internowanych 1914-1924*» (1999 р., м. Тухоля). Він одним з перших звернувся до вивчення цієї наукової проблеми, дослідивши у 1996 р. «тухольські» документи ЦДАВО України, а у подальшому кількаразове запрошував автора до участі в роботі польських наукових конференцій з його таборовими сюжетами, а також уможливив для автора стажування та викладання на кафедрі міжнародних відносин згадуваного університету (осінь-зима 2002-2003 рр.).

Насамкінець слід згадати про науковців, яким цілком по праву належить співавторство цієї книги – проф. д-ра Омеляна Вішку і магістра соціолога Андрія Купцова, з якими у різний час пощастило працювати автору. Їх архівні розшуки з даної проблеми в архівах Польщі та України дали обширний фактологічний матеріал, який був використаний автором та апробований у кількох спільних публікаціях. Взагалі – їх ретельність у роботі з архівними документами, зразковість їх опрацювання, наукова добросовісність, увага до кожної, навіть найдрібнішої деталі – витворили надійну основу для цілісної реконструкції історії цього табору, в чомусь – сумної і навіть трагічної, але здебільшого – оптимістичної та життєстверджуючої.

І зовсім коротко про сам міжнародний науково-освітній видавничий проект «Енциклопедія полону». Він не матиме притаманних власне енциклопедичним виданням рис, а являтиме собою сукупність ґрунтовних наукових нарисів про окремі табори полонених та інтернованих українців у Європі, написаних на основі залучення максимального кола архівних джерел, відповідно опрацьованих та перехресно перевірених. Його енциклопедичність власне полягатиме у спробі відтворити всі прояви життєдіяльності українських таборових громад з метою цілісної реконструкції таборового простору полонених та інтернованих вояків-українців в Європі у 1914-1925 рр.

Автор

ВСТУП

Ще з часів Першої світової війни Тухольський табір зажив собі сумної слави з огляду на ті складні побутові умови, в яких перебували його мешканці – полонені вояки зі складу російської і румунської армій. У кінці 1918 р. табір було ліквідовано, але вже через півтора року знову відновлено – на цей раз для ізоляції спочатку полонених вояків Української Галицької Армії (УГА), а невдовзі – і для червоноармійців, які опинились у польському полоні під час проведення Варшавської операції у вересні 1920 р. Необхідно відзначити, що нові мешканці табору (так само як і їх попередники) потерпали від скрутних умов табірної існування, особливо взимку 1920/1921 рр., коли у Тухолі внаслідок хвороб померло близько двох тисяч бійців зі складу більшовицької армії.

У такий спосіб табір вдруге здобув собі прикрої відомості, причому з українського боку така візія Тухолі сформувалася на основі кількох праць мемуарно-публіцистичного характеру, автори яких (колишні вояки УГА), пройшовши всі «кола» табірних випробувань, залишили нам безрадісні та сповнені часом нестерпного болю спомини про своє нужденне табірне існування¹. Водночас слід зауважити, що їх спогади не були позбавлені деякої упередженості у зображенні, насамперед,

¹ *Коковський Ф.* В Тухолі // Літопис Червоної Каліни. – Львів, 1935. – Ч.ІІІ. – С.19-21; *Богачевський Д.* Табор полонених у Тухолі // Українська Галицька Армія: Матеріяли до історії. – Вінніпег, 1958. – С.566-581.

побутових умов, чого зрештою не можна закидати їх авторам, бо дана група джерел майже завжди позначена емоційністю оцінок і висновків, а дотриматися об'єктивності часом просто неможливо внаслідок природної заангажованості їх авторів як безпосередніх учасників тих подій.

Дійти до зважених висновків про обставини перебування полонених вояків УГА у Тухолі стало можливим лише у другій половині 1990-х рр., коли світ побачила ціла низка публікацій польських істориків, спертих на архівних документах². Своєрідним підсумком пошукової роботи польських дослідників став вихід у 1997-1998 рр. двох збірок документів³ з архівосховищ Польщі, України та Росії, що у свою чергу відкрило широкій простір для подальших досліджень цієї проблеми. Робота у цьому напрямі була продовжена проведенням у червні 1999 р. міжнародної конференції «*Tuchola. Obozy jeńców i internowanych 1914-1924*» у м. Тухоля (Польща), яка була організована Радою охорони пам'яті боротьби та мучеництва, повітовою владою м. Тухолі та Інститутом історії і архівістики Університету Миколая Коперника в Торуні. Учасники конференції проаналізували широке коло проблем, пов'язаних з життєдіяльністю табору в різні моменти його існування.

У кінці цього ж року дійшло до тісної кооперації зусиль польських і українських істориків у справі наукового

² *Karpus Z. Obóz jeńców Nr 7 w Tucholi (1914-1921) // Studia i materiały do historii wojskowości. – 1994. – T.XXXVI. – S.139-141; Rezmer W. Kronika Wołodymyra Ogonowskiego – źródło wiedzy o obozie jeńców Ukraińskiej Halickiej Armii w Tucholi w 1920 r. // Матеріали третього міжнародного конгресу українців (Харків, 26-29 серпня 1996 р.). Історія. – Харків, 1996. – С.48-55; Вішка О. Повернути повагу // Гомін. – Варшава, 1994. – Ч.8, 9; Вішка О. Табір полонених вояків УГА в Тухолі // Сурмач. – Лондон, 1996. – Ч.1-4(126-130). – С.34-36; Вішка О. Табір полонених Української Галицької Армії в Тухолі // Український Альманах. – Варшава, 1997. – С.375-379.*

³ *Tuchola. Obóz jeńców i internowanych 1914-1923 / Oprac. Z.Karpus, W.Rezmer. – Toruń, 1997. – T.1. – (Cz.1). – LXXXVIII + 236 s.; T.1. – Cz.2 (Choroby zakaźne i walka z nimi 1920-1922). – LXXIII + 158 s.*

опрацювання даної проблеми – коли світ побачила брошура «Останній шлях УГА», яка являла собою спробу комплексного дослідження обставин перебування та культурно-освітньої діяльності полонених вояків УГА в Тухолі⁴. Для її написання автори залучили матеріали чотирьох польських архівів: Центрального військового архіву, Архіву нових актів і архіву Національної бібліотеки (всі у Варшаві), а також Державного архіву у Бидгощі та двох українських – Центрального державного історичного архіву України (Львів) та Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (Київ).

Свій внесок у дослідження тухольської дійсності полонених старшин УГА зробила дослідниця історії української таборової преси Н.Сидоренко, яка розглянула широке коло питань, пов'язаних зі становищем та побутовими умовами тухольців, їх духовною працею, і насамперед, з видавничою діяльністю українського вояцтва у цьому таборі⁵. Наукова цінність ще однієї монографії Н.Сидоренко тим, що у додатках до неї наводиться покажчик таборової преси (де вказано його наявність у бібліотеках і архівних закладах України та зарубіжних країн, редакторський склад, видавців та стислу характеристику самого видання) і короткі відомості про провідних співробітників українських таборових часописів, у т.ч. і в таборі Тухоля⁶. У цьому контексті слід відзначити й високу наукову вартість монографії О.Вішки, в якій наведена важлива інформація й про таборіві видання згадуваного табору⁷.

⁴ Вішка О., Карпус З., Срібняк І. Останній шлях УГА: обставини перебування та культурно-просвітницька діяльність полонених старшин Української Галицької Армії в таборі Тухоля (Польща) у 1920-1922 рр. – Київ-Торунь, 1999. – 48 с.

⁵ Сидоренко Н.М. Національно-духовне самоствердження: У 3-х ч. – Ч.ІІ. Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919-1924). – К.: Дослідницький центр історії української преси, 2000. – 262 с.

⁶ Сидоренко Н. «Задротяне життя» українських часописів на чужині (1919-1924). – К.: Дослідницький центр історії української преси, 2000. – 88 с.

⁷ Wiszka E. Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce, 1920-1939. – Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001. – 362 s. Див. розши-

Слід відзначити, що і надалі наукова розробка різних аспектів означеної проблеми успішно продовжувалася⁸, наочно засвідчивши зацікавленість дослідників специфікою функціонування табору в Тухолі. Водночас не можна не зауважити, що не всі дослідники таборової проблематики виявились готовими до точної реконструкції всіх обставин перебування полонених старшин УГА у таборі в Тухолі. Зокрема, історик М.Павленко, подаючи 10-сторінковий огляд життя та діяльності полонених вояків УГА згадуваного табору в своїй монографії⁹, припустився серйозних фактологічних помилок.

Це, зокрема, фактичне зарахування померлих у таборі червоноармійців (1661 чол.) до складу вояцтва УГА; згадка про сотника «Ничий» (очевидно йдеться про сотника д-ра І.Хичія) як голови редакційної комісії; повідомлення про те, що полонені 4 листопада 1920 р. відзначили 52-гу річницю заснування «Просвіти» (хоча загальновідомо, що ця організація була створена на початку грудня, відтак таборяни при всьому бажанні не могли святкувати цю дату достроково); подання вересня 1922 р. як дати ліквідації табору – хоча ця подія відбулась місяцем пізніше та ін.¹⁰ Все це слід класифікувати як дослідницьку недбалість та брак відповідальності за власний науковий продукт, бо деякі «тухольські» сюжети цієї монографії значною мірою

рену та уточнену версію цієї праці українською мовою: *Вішка О.* Преса української еміграції в Польщі (1920-1939 рр.): Історико-бібліографічне дослідження. – Львів, 2002. – 479 с.

⁸ Див.: *Срібняк І.* Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1919-1924 рр.): становище, організація, культурно-просвітницька діяльність. – К., 2000. – С.151-174. *Купцов А., Срібняк І.* Освітнянські гуртки полонених старшин УГА в Тухолі // Український історичний збірник. – К., 2002. – С.235-249; *Срібняк І., Купцов А.* Табір полонених вояків УГА в Тухолі (1920-1923 рр.) // Пам'ять століть. – К., 2003. – № 2. – С.78-85.

⁹ *Павленко М.* Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919-1924). – К., 1999. – С.53-63.

¹⁰ *Павленко М.* Вказ. праця. – С.53, 56, 58, 62.

не проясняють ситуацію, а навпаки заплутують дослідника, який досить часто не має певності – наскільки ж достовірною є інформація, яку подає М.Павленко.

У 2007 р. вийшла друком збірка матеріалів згадуваної конференції 1999 р., безпосередньо проблемі перебування полонених українців у Тухолі були присвячені дві розвідки¹¹. Важливе джерельне значення мала новіша спільна публікація О.Вішки і І.Срібняка, в якій докладно відтворено процес зосередження старшин УГА в Тухолі, а також подана інформація про їх соціальне походження, вік, довоєнні місця проживання та ін.¹²

Разом з тим слід відзначити, що майже завжди приватні, й здебільшого – приховані сторони перебування полонених вояків УГА у згадуваному таборі (за самотнім винятком)¹³ опинялись поза увагою сучасних дослідників таборового простору українського вояцтва в Польщі. Але потреба комплексного вивчення всіх проявів життя та діяльності таборової громади полонених українців вимагає цілісної реконструкції «життєвого ландшафту» таборян, молодість і витривалість яких дозволяла долати будь-які складнощі тимчасової ізоляції за дротами.

¹¹ *Срібняк І.* Архівні джерела з історії перебування полонених українців у таборі Тухоля (1920-1921 рр.) // *Tuchola. Obóz jeńców i internowanych 1914-1923.* – Tuchola, 2007. – *Część III (Warunki życia jeńców i internowanych).* – S.113-127; *Wiżka E.* Żołnierze Ukraińskiej Halickiej Armii w Obozie Jeńców nr 7 w Tucholi (1920-1922) // *Tuchola. Obóz jeńców i internowanych 1914-1923.* – Tuchola, 2007. – *Część III (Warunki życia jeńców i internowanych).* – S.79-99.

¹² *Вішка О., Срібняк І.* Знахідка у Варшавській бібліотеці: Список полонених старшин УГА в таборі Тухоля (1920–1922) // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія».* – К., 2015. – Вип.4(127). – С.56-74.

¹³ *Срібняк І.* «Високе і земне»: приватне життя полонених старшин УГА в таборі Тухоля (Польща) у 1921 р. // *Емінак: науковий щоквартальник.* – Київ-Миколаїв, 2016. – № 3(15) (липень-вересень). – Т.1. – С.74-78.

РОЗДІЛ І.

Діяльність «Ради старшин» з нормалізації режиму утримання та умов перебування полонених УГА в Тухолі

Концентрація полонених вояків УГА у Тухолі почалась 20 травня 1920 р., коли до цього табору була перевезена перша група полонених, а наступного дня і 23 травня з Ялівця (приймально-розподільчий табір полонених УГА під Львовом) сюди прибуло ще два чисельні транспортні з галичанами, у переважній більшості – старшинами УГА. На 29 травня 1920 р. кількість полонених українців у ньому становила 1228 чол., у т.ч. 386 старшин, а ще через місяць (після приїзду кількох партій стрільців зі Стрия) вона досягла показника у 2135 осіб, у т.ч. 575 старшин¹⁴. Їх середній вік коливався у межах від 15 до 58 років, але основна маса полонених була віком від 19 до 42 років¹⁵. Загалом же через табір пройшло 2562 вояків УГА, у т.ч. 660 старшин¹⁶.

¹⁴ За іншими даними у Тухолі вже на початку червня 1920 р. нараховувалося 2460 полонених вояків УГА, у т.ч. 660 старшин (див.: ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.5, арк.25). Динаміка змін кількісного складу полонених вояків УГА в таборі Тухоля на період з 20 травня і до 30 вересня 1920 р. була подана В.Огоновським у вигляді великоформатної діаграми (див. ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.15, арк.73); у відповідності до неї найбільша кількість галичан (близько 2150 стрільців та старшин) перебувала у таборі станом на 26 червня ц.р.

¹⁵ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.1, арк.1-9.

¹⁶ Вішка О. Табір полонених вояків УГА в Тухолі // Сурмач. – Лондон, 1996. – Ч.1-4(126-130). – С.34.

1 липня 1920 р. військова влада Польщі визначила Тухолю єдиним місцем концентрації полонених українців (як стрільців, так і старшин) зі Східної Галичини, відтак всі вони мали бути скупчені у цьому таборі. Фактично у Тухолі мали утримуватись всі ті вояки УГА, які ще не були звільнені до цього часу через їх нелояльне (уявне чи дійсне) ставлення до Польської держави¹⁷. На виконання цього рішення 24 липня ц.р. до Тухолі прибув останній великий транспорт полонених галичан, після чого до табору переводилися лише невеликі партії полонених з Дорогуська, Вадовиць, Стшалкова, Варшави і Лодзі. Загалом зі Стрия і Ялівця до Тухолі було переведено 2484 вояків УГА.

Водночас польська влада вдавалась і до звільнення окремих категорій українських вояків (переважно тих, за кого поручалась місцева польська влада або їх родини), так що вже до середини липня чисельність його мешканців зменшилася до 2100 осіб, у т.ч. 600 старшин¹⁸. На кількість полонених українців у таборі також істотно впливав процес відрядження його мешканців на роботу в складі робітничих відділів. Так, зокрема, вже 15 червня ц.р. численна група стрільців була відправлена на роботи до Грудзьондза. Крім того, до 30 липня 1920 р. у Тухолі було сформовано три робітничі відділи – у кількості 300 осіб кожний, так що на 2 серпня того року в таборі залишалося лише 1257 вояків УГА, у т.ч. 638 старшин. Слід також додати, що з середини серпня 1920 р. у Тухолі перебувала невстановлена кількість полонених українців зі складу більшовицької армії, з числа яких 7 старшин і

¹⁷ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (далі – AAN), Prezydium Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej (1918-1939) (далі – PRM), t.13903/1921, k.187 (pismo MSWojsk. w sprawie zawieszenia urlopowania jeńców i internowanych ukraińskich z 16 VII 1920); CAW, Oddz. IV NDWP (Sekcja Jeńców), t.14 (porządek ewakuacji jeńców i internowanych z frontu obowiązujący od 1 VII 1920).

¹⁸ AAN, Komitet Rosyjski w Polsce, t.36, k.88 (sprawozdanie oficera werbunkowego Rosyjskiego Komitetu Ewakuacyjnego z 18 VII 1920).

175 стрільців зголосилися до лав Армії УНР і 25 вересня ц.р. залишили Тухолі¹⁹.

Очевидець тих подій Ф.Коковський так описував його зовнішній вигляд: «Табір [...] складався [...] з бараків для старшин, землянок для стрільців та бараків, що в них містився шпиталь, кухні, магазини та пральні. Бараки для старшин були будовані з дошок, з надвору криті грубою бляхою, а зверху бляхою фалдованою». Бараки мали п'ять дверей та багато вікон, всередині них були споруджені двоповерхові нари, а «на обох кінцях були печі, щоб зимою можна було барак ogrівати». По периметру табір «був обведений кільчастим дротом на висоту 3 метри»²⁰. Крім того, на території табору, як вже зазначалося, були всі необхідні служби та приміщення для них, відтак Тухолі могла прийняти визначену кількість полонених галичан.

Проте перші тижні перебування у Тухолі полонених вояків УГА були позначені надзвичайними труднощами. Як згадував один з його мешканців – поручник Д.Богачевський, старшин «було приміщено у вогких та брудних землянках, в яких не було майже світла, на голих дошках, без сінників. В них у погідні дні сипався на голови пісок, а під час дощу лилася вода»²¹. За його свідченнями полонені українці перебували у дуже складних умовах: «голод (ранком і вечором т.зв. чорна кава, вполудне т.зв. зупа (суп – *авт.*) із сушеної ярини, дещо перегнилої картоплі, деколи гнилі оселедці, а вже «про свято» затухла конина), найнужденіше приміщення в бараках із землі без долівки з побитими вікнами, поламаними дверми й подірваними дахами, цілковитий брак одіння (одягу – *авт.*), білля й накрить (ковдр – *авт.*) (через

¹⁹ Згідно з архівними даними станом на 10-11 вересня 1920 р. у таборі Тухолі перебувала найбільша кількість полонених вояків зі складу РСЧА (близько 7400 чол., у т.ч. понад 1000 старшин). (Див. ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.15, арк.73).

²⁰ Коковський Ф. В Тухолі // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1935. – Ч.ІІІ. – С.19, 20.

²¹ Богачевський Д. Вказ. праця. – С.570.

що множилися насікомі), хвороби та брак примітивної санітарної опіки, так, що часто хворі, а то й мерці лежали між тими, що їх чомусь називали здоровими[...]»²².

Коментуючи слова Д.Богачевського слід відзначити, що вони відповідають дійсному стану речей лише частково, бо, по-перше, мали місце на початковому етапі перебування полонених галичан в таборі, а по-друге, померлі ніколи не лежали «між тими, що їх чомусь називали здоровими» хоча б тому, що в Тухолі сталось лише кілька смертей вояків УГА, які мали належну лікарську опіку. Очевидно, що Д.Богачевський дещо згустив фарби, «примірівши» для галичан ту ситуацію, яка дійсно мало місце – але серед полонених червоноармійців, які набагато більше потерпали в Тухольському таборі від розповсюдження пошесних хвороб та нестерпних умов перебування.

Ще один очевидець тих подій – санітарний поручник УГА А.Корнова у своєму листі від 1 липня 1920 р. порівнював ці землянки полонених галичан з «довгими лисячими норами з невеликими отворами в горі». Загалом табір мав «вигляд страшної твердині, зі всіх сторін обведеної кільчастими дротами [...] На рогах (у кутах – *авт.*) дротяної загороди стирчать вежі, з котрих визирають рури (дула – *авт.*) від скорострілів»²³. Додатково ускладнювало становище вояцтва УГА в таборі те, що спочатку «криницю з водою відгороджено дротами і до неї полонені не мали доступу»²⁴. Внаслідок цього українські старшини дуже потерпали від нестачі води – як йшлося у цитованому листі А.Корнови – вже «рано до миття води не стає (бракує – *авт.*), бо ще треба прати білизну і вимити шальку»²⁵ (бляшану тарілку – *авт.*).

²² *Богачевський Д.* Табор полонених у Тухолі... – С.567.

²³ BNA, t.XXVI.1.IV.6.

²⁴ *Богачевський Д.* Вказ. праця. – С.570.

²⁵ BNA, t. XXVI.1.IV.6.

За найменший вияв незадоволення таборовими порядками українських старшин могли бути переведені до окремої землянки-карцеру. Хоча табір було розраховано на прийом значно більшої кількості полонених, ніж перебувало на той час у Тухолі, вояцтво УГА мешкало в умовах надзвичайної скупченості: в землянках загальною площею 228 кв. м. кожна було розміщено близько 120 чол.²⁶, так що за словами поручника А.Корнови «кожний [полонений] має стільки [...] місця, що як хоче вночі підібрати ноги, то відразу намащує плечі свого сусіда»²⁷.

Ще гіршим було харчування полонених, яке за архівними даними, складалося вранці з чорної ячмінної кави без цукру, на обід видавали суп з гороху, капусти і картоплі, причому «м'яса [...] не дістається ніякого. Часом до обіду дається зовсім гнилі оселедці, яких [...] ніхто не в стані їсти[...]. Вечеря складається з зупи (супу – *авт.*), чорної кави також не солоджені. Крім того одержують 50 декаграм (500 грам – *авт.*) хліба денно»²⁸. Аналогічна оцінка харчування полонених була дана й поручником А.Корновою, який писав про це з неприхованим сарказмом: «Харч: знаменитий – бо ані оден не хорує на перенасичення, – рано чорна юшка, – вполудне сива картопляна зупка, вечер знова чорна люрка» (рідкий, несмачний суп – *авт.*)²⁹. Про «погане і скупе» харчування полонених (особливо – з самого початку їх перебування у Тухолі) повідомляється й у іншому джерелі³⁰.

Численні звернення старшин УГА до Українського Гомоїнського Комітету у Львові, центральних військових установ Польської держави, а також широка кампанія в пресі – привернули увагу громадськості до табору в Тухолі

²⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.5, арк.25.

²⁷ ВНА, т.ХХVІ.1.IV.6.

²⁸ ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1101, арк.3.

²⁹ ВНА, т.ХХVІ.1.IV.6.

³⁰ *Коківський Ф.* Вказ. праця. – С.19.

та значною мірою сприяли поліпшенню становища полонених. Істотні зміни у таборовому режимі відбулися вже після 15 червня 1920 р. – коли до табору з інспекційною метою прибув польський генерал Роя. Одним з наслідків його приїзду стало усунення з посади коменданта табору полковника Погожельського та поступове переведення старшин УГА до наземних дерев'яних бараків, де вже були сінники та цегляні печі для опалення взимку; 18 червня в таборі відкрито кантину (буфет) «Рідна Корчма», дещо поліпшено харчування та санітарну допомогу. Тоді ж було уможливлено вільний доступ до води, а також дозволено приймати допомогу від рідних та відкрито таборову філію УМСА³¹. Старшинам почали видавати грошове утримання (80-100 марок польських (м.п.) щомісячно), з їх представників було створено харчову комісію³².

Одним з найбільших досягнень полонених українців стала принципова згода польської комендатури на заснування загальнотаборового представництва старшин УГА «Рада». У цей час старшини отримали також можливість (хоча і обмежену) контактувати з полоненими стрільцями. Для захисту їх інтересів перед комендатурою було створено окрему старшинську комісію. До позитивних зрушень можна віднести й те, що у цей час було полегшено режим утримання для останнього командувача УГА генерала Мирона Тарнавського, який прибув до табору 23 липня 1920 р. Спочатку він утримувався під вартою в окремому приміщенні, але після звернень комендантів старшинських бараків до комендатури табору варту було знято і таборяни отримали можливість вільно з ним спілкуватися³³.

Одночасно радикально налаштовані старшини УГА, не бажаючи миритися зі своїм статусом в'язнів та надужиттям

³¹ Асоціація молодих християн – американська благодійна організація, яка займалася наданням гуманітарної допомоги у таборах.

³² *Богачевський Д.* Вказ. праця. – С.573.

³³ *Коківський Ф.* Вказ. праця. – С.20; *Богачевський Д.* Вказ. праця. – С.573.

комендатури табору, вдаються до втеч з Тухолі. Втечі мали місце ще під час транспортування полонених до Тухолі, коли було зареєстровано вісім таких випадків, а вже 8 червня сотник Д. Комора першим з мешканців табору обрав собі волю, після чого втечі з табору стали звичайним явищем у таборовому житті. У липні-серпні 1920 р. втечі значно почастишали – за цей період втекло 142 військовика УГА, у т.ч. 105 старшин; у вересні-жовтні їх кількість почала зменшуватися (58 випадків), майже повністю припинившись взимку 1920-1921 рр. Загалом протягом року (червень 1920 – травень 1921 рр.) з табору втекло 160 старшин УГА³⁴.

Зазвичай втікали з табору групами з 5-10 чол. та більше (зокрема – 16 липня втекло 29 осіб, 18 липня – 41, 3 серпня – 40). Втечі відбувалися через завчасно зроблені під дротами підкопи або шляхом підкupu вартових табору, що погоджувалися «не помічати» старшин, які йшли на роботу, переодягнувшись в однострої стрільців. Для того, щоб додатково приспати увагу комендатури і вартових табору, ввечері їх запрошували на вистави таборового театру, а в цей час кілька полонених виходили на волю.

Втікали полонені й шляхом підроблення перепусток, під час перебування у лікарні; одного разу навіть трапився випадок, коли одному з старшин УГА вдалося втекти, переодягнувшись у однострій польського офіцера. Намагаючись запобігти втечам, комендатура табору запровадила вранці та увечері перевірку полонених у бараках. Проте цей захід не дав очікуваних наслідків, бо їх мешканці перебігали з бараку в барак та заступали відсутніх. Щоправда, не обійшлося й без трагічного випадку, коли під час втечі вартовим було тяжко поранено поручника Івана Яросевича, який через кілька годин після цього помер у таборовому шпиталі³⁵.

³⁴ *Wiszka E.* Українці в оbozie w Tucholi (1920-1922), (maszynopis).

³⁵ *Кокoвський Ф.* Вказ. праця. – С.21; *Богачевський Д.* Вказ. праця. – С.570-571, 573-574.

Але у переважній більшості втечі були вдалими, бо за весь час було схоплено тільки сімох військовиків, яких після цього взяли під варту в таборі. Втечам сприяло те, що перші втікачі листовно повідомляли своїх товаришів у таборі про зручні маршрути пересування поза табором та надсилали для цього необхідні речі (компас та ін.). Разом з тим, втечі полонених старшин УГА полегшувала та обставина, що до польсько-німецького кордону було лише 30 кілометрів і втікачі мали можливість швидко дістатися до нього, а потім переправитися через німецьку територію до Чехословаччини, де для політичних емігрантів зі Східної Галичини були створені сприятливі умови для життя та діяльності.

Разом з тим – ті старшини, які продовжували залишатися у таборі, скориставшись полегшенням таборового режиму, заснували у середині червня 1920 р. «виборну репрезентацію полонених старшин У.Г.А., приміщених в таборі полонених в Тухолі» – «Раду» («Раду старшин»), завданням якої став захист інтересів полонених перед польською адміністрацією табору і призначення старшин УГА на роботи до внутрішньотаборових закладів (пошта, канцелярія, пекарня, кухня та ін.) та поза табором. Крім того, як йшлося в її статуті, прийнятому 19 червня 1920 р., «Рада мала за свій обов'язок повідомляти старшин, підстаршин і стрільців: 1) відчитами, 2) рефератами, 3) публічними диспутами, 4) театральними виставами, 5) концертами, 6) бібліотекою. Має заложити читальню та архів і видавати часопис «Рада»³⁶.

До складу Ради входило три представники від кожного старшинського бараку, які обиралися більшістю голосів їх мешканців. Четвертий параграф статуту визначав склад керівного органу Ради – «виділу», до якого входили голова, містоголова (заступник) і секретар³⁷.

³⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.3-3зв.

³⁷ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.3зв.

Першим головою Ради було обрано сотника Івана Цапяка (заступником – сотника Мирона Луцького, секретарем – хорунжого Івана Новодворського). Але майже відразу, через безпідставний донос, що звинувачував їх у більшовизмі, І.Цапяка і І.Новодворського було заарештовано і ув'язнено на один місяць³⁸.

Проте це не стало на заваді процесові виникнення в таборі різних гуртків, завданням яких стало об'єднання старшинства УГА та кооперація їх роботи у культурно-освітній царині. Як йшлося в «Огляді діяльності «Ради» за час 22 серпня до 25 жовтня 1920 р.»³⁹, станом на вересень 1920 р. ця таборова інституція в різний час утворила і надалі спрямовувала (через Центральний Комітет Праці (ЦКП) – про це див. нижче) діяльність кількох таборових кружків, у т.ч.: просвітнього, господарського, музично-співацького, артистично-драматичного, політичного, учительського, спортивного.

Крім того «Рада» також безпосередньо керувала роботою Редакційного комітету та «запомогового» фонду, кантиною «Рідна Корчма», організовувала виготовлення таборових рукописних газет – «Рада» і «Взад». Як зазначалось у вже згадуваному «Огляді» – станом на 27 жовтня 1920 р. – «з рамени Ради існують кантина, кружок танцюристів, «спортовий кружок», «Самопоміч», Редакційний комітет, «Реферат преси», «Харчева комісія». Решта таборових організацій підлягали ЦКП⁴⁰.

Неофіційно «Рада» мала би опікуватись й полоненими стрільцями УГА в Тухолі, проте цей напрям був з самого початку занедбаний, у зв'язку з чим останні дуже нарікали на старшин. На підтвердження цього свідчить лист стрільця УГА Коробця до поручника О.Кріля (не пізніше 7 липня 1920 р., коли останнього було звільнено з табору).

³⁸ ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1101, арк.5.

³⁹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.56-60зв.

⁴⁰ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.60зв.

В ньому йшлося про численні випадки ігнорування старшинами насущних потреб стрільців, зокрема: «Щодня просять стрільці газет, і хоч їх має по кільканадцять примірників зі Львова приходити, досі ніхто не передав їм ні одної газети». Також багато старшин мають перепустки цілим табором, але при цьому жоден з них не заходить до стрільців, які хотіли би «хоч кілька слів потіхи і надії почути від старшин, щоби поділитися найновішими вістками та дізнатися чи щось робиться в справі нашого звільнення».

Натомість «стрільці цілий день тільки вичислюють лайдацтва старшин і тим зростає тільки їх ненависть до них». У листі зазначалось, що в лавах старшинства є й достойні та авторитетні офіцери – «до одних тільки старшин-Німців [стрільці] не втратили довіря і пошани; про наших українців знають тільки, що [ті] цілими днями сваряться»⁴¹. Насамкінець автор листа попереджав про те, що коли би старшини УГА не переглянули свого ставлення до стрільців, «то хай зречуться надії, що колись вдруге зможуть стати їх командантами»⁴².

Зміст цього листа свідчить про досить тяжкий морально-психологічний клімат в середовищі старшинства, який був позначений зневіреністю та замкненістю в собі, гірким відчуттям поразки та дискомфортом від таборових порядків. Але поступово життя та побут полонених старшин у Тухолі налагоджувався, свідченням чому стала успішна діяльність названих вище таборових інституцій та гуртків, які зуміли наповнити конструктивним сенсом нужденне існування таборян.

Однією з найавторитетніших таборових інституцій була «Самопоміч», яка надавала безповоротні та поворотні позички, виділяла кошти на «загальні цілі» (видатки гуртків, придбання паперу, передплата часописів та інші

⁴¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.4, арк.33.

⁴² ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.4, арк.33зв.

цілі)⁴³. Вона була утворена 25 червня 1920 р. за дорученням «Ради» заходами її членів – сотників М.Луцького і В.Секунди шляхом кооптації представників від старшинських та стрілецьких бараків як окрема секція у складі 13 членів. Її основним завданням було підтримання зв'язку з Українським Горожанським Комітетом (УГок) у Львові, а також поділ тієї допомоги, яка надходила для стрілецтва. З самого початку секція мала у своєму складі дві підсекції: інформаційна (на чолі з сотником М.Луцьким), і «запомогова» (голова – сотник В.Секунда), яка здійснювала оперативне управління «Запомоговим» фондом, кошти з якого могли отримувати тільки старшини⁴⁴.

У першій половині липня секція двічі надавала УГок інформацію про стан справ у таборі, наслідком чого став приїзд 18 липня 1920 р. до табору його делегації, яка передала для розподілення допомогу в сумі 20 тис. м.п., а також книжки та одяг. Очевидно, що ці кошти призначались для всіх полонених вояків УГА в таборі (у т.ч. і для стрільців), тому було прийняте рішення про перетворення «Запомогового» фонду в загальнотаборову інституцію. Після цього стрільцям від УГок було видано 10,598 м.п.

Фонд поповнювався і шляхом внесення добровільних датків полоненими старшинами (1339 м.п. у липні ц.р.). Крім того, завдяки сотнику Любомиру Огоновському, який продав у Львові нові музичні ноти, до Запомогового фонду надійшло ще 2278 м.п.⁴⁵ Всі ці кошти використовувались для короткотермінових позичок та безповоротних допомог таборянам, одноразових датків для поліпшення харчування, а також для оплати поштових видатків. Одноразова позичка для полонених становила 50 м.п., у виняткових випадках – до 100 м.п.⁴⁶

⁴³ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.59.

⁴⁴ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.12, арк.19зв.

⁴⁵ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.12, арк.19-19зв.

⁴⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.12, арк.20.

Запорукою сталого функціонування як «Самопомо-чі», так й інших таборових інституцій була успішна при-буткова діяльність таборової кантини «Рідна Корчма», яку було відкрито за дозволом польської комендату-ри в Тухолі ще в середині червня 1920 р. Лише за пер-ші п'ять місяців своєї роботи управа кантини передала «Раді старшин» 4300 м.п., які були передані на культур-но-освітні цілі. Знаючи, що прибутки кантини частково спрямовуються на загальнотаборові українські потре-би, полонені старшини УГА витрачали в ній значні суми для придбання необхідного краму та продуктів харчу-вання, які реалізовувались тут з невеликою надбавкою (5%). Таким чином, «Рідна Корчма» й надалі отримувала значний прибуток (за жовтень 1920 р. нею було, зокре-ма, отримано 3132,68 м.п. чистого зиску, а в листопаді – першій половині грудня 1920 р. – 10525,24 м.п.⁴⁷ Загальні суми надходжень до каси «Рідної Корчми» дають можли-вість зрозуміти мотиви негативної реакції «Ради стар-шин» на «внесок» (прохання) сотника д-ра О.Царевича дозволити йому відкрити свою власну кантину⁴⁸. Також очевидно, що відмовляючи О.Царевичу в такому його проханні, «Рада» хотіла уникнути й зайвої для вже існу-ючої кантини конкуренції.

Прагнучи дати полоненим й «духову поживу», і в такий спосіб скріпити їх моральний стан, «Рада старшин» по-дбала про організацію виготовлення таборових газет, які внаслідок відсутності будь-якого типографського устат-кування в таборі виходили рукописними в кількох при-мірниках (зазвичай – в одному-двох). Першим у Тухолі по-чав виходити однолисточковий сатирично-гумористичний журнал «Взад» (є підстави припускати, що назва часопи-су є своєрідним жартом-запереченням назви львівської

⁴⁷ ЦДА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.230зв.; ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк. 58-58зв., 62.

⁴⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.69.

газети «Вперед», яка передплачувалася «Радою» та надходила до табору). Про його характер свідчить своєрідний підзаголовок («Незалежний орган нежуристів») та адреса редакції («Villa Renaissans»)⁴⁹ Статті та віршовані тексти часопису у дотепній формі висвітлювали окремі прояви таборового життя та події в світі (загалом вийшло 17 чисел цієї газети)⁵⁰.

Зрозуміло, що видавнича справа у таборі не могла обмежитись тільки згадуваним журналом, тим більше, що «Рада» покликала до життя окремих редакційний комітет, заходами якого вже 27 червня 1920 р. у Тухолі вийшло перше число рукописного журналу «Рада». «Преса – це показник і мірило культури кожного народу...» – таким змістовним твердженням відкривалося її перше число⁵¹, і редакція послідовно відстоювала це гасло, висвітлюючи всі актуальні проблеми, які привертали загальну увагу полонених. На шпальтах газети приміщувалися аналітичні статті, в яких аналізувалася політична ситуація в Європі та Польщі, новини таборового життя (у т.ч. про завдання «Ради старшин»), заклики (зокрема, про необхідність збирання матеріалів про історію окремих підрозділів УГА), вісті з фронту; для дрібних повідомлень існувала окрема рубрика «Всячина». Кожне число «Ради» (загалом вийшло щонайменше п'ять номерів газети) виходило лише у трьох примірниках, з яких два призначалися для старшин і один – для стрільців, причому мешканці кожного старшинського бараку могли замовити для читання комплект часопису в одного з співробітників редакції поручника Петра Ґана. З достеменно

⁴⁹ Взад. – Тухоля, 1920. – 9 червня. – № 2. – С.1.

⁵⁰ Сидоренко Н.М. Національно-духовне самоствердження: У 3-х ч. – Ч.ІІ. Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919-1924). – К.: Дослідницький центр історії української преси, 2000. – С.203.

⁵¹ Див.: Рада: орган старшин УГА. табору полонених в Тухолі. – Тухоля, 1920. – 27 червня. – Ч.1. – С.1.

невідомих причин видання «Ради» припинилося у серпні 1920 р.⁵²

У липні 1920 р. у таборі почала виходити одноднівка «Лежух» (загалом – до кінця серпня ц.р. світ побачило ще три номери цієї газети). Виходячи з її назви, це було гумористичне видання, яким полонені відкликалися на різні важливі події в їх таборовому існуванні⁵³. Про вихід у світ ще одного рукописного видання – літературно-наукового журналу «Невольник» є лише одне опосередковане свідчення в п'ятому числі «Ради». Метою цього журналу, як зазначалося у його передовиці, було «розбудити літературно-мистецький хист» мешканців табору⁵⁴. У Тухолі також видавався рукописний спортивний журнал «Спортовець» (вийшло два числа)⁵⁵. У архівному фонді полонених старшин табору Тухоля ЦДАВО України є згадка про існування ще одного гумористичного видання – часопису «Хрунь»⁵⁶. Як зазначав Д.Богачевський, їх виготовлення «не було легкою справою, часопис треба було старанно і виразно написати, то й виходив він тільки в одному примірнику, і то з оригінальними ілюстраціями» роботи полонених Едварда Козака і Івана Кучмака⁵⁷.

Заходами «Ради старшин» був створений т.зв. «Реферат преси», який мав своїм завданням забезпечити таборян газетами з Рідного краю. Хоча у 1920 р. до табору безкоштовно надходили, зокрема, такі видання

⁵² Докл. про це див.: *Сидоренко Н.М.* Національно-духовне самоствердження: У 3-х ч. – Ч.ІІ. Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919-1924). – К., 2000. – С.200-202; *Wiszcza E.* Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce, 1920-1939. – Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001. – S.90.

⁵³ *Wiszcza E.* Українці у оbozie в Tucholi (1920-1922), (maszynopis).

⁵⁴ Рада. – Тухоля, 1920. – Ч.5. – С.4.

⁵⁵ Бібліографія української преси в Польщі (1918-39) і Західньо-Української народній республіці (1918-19) / Уклав Є.Місило. – Едмонтон, 1991. – С.193, 197.

⁵⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.7, арк.10.

⁵⁷ *Богачевський Д.* Вказ. праця. – С.578.

як «Український прапор», «Учительське слово», «Соборна Україна» вочевидь необхідним було збільшення цього переліку. Новостворена інституція організувала передплату таких газет як «Вперед», «Українська трибуна», «Громадська думка», «Український голос», «Будяк», «Rzeczpospolita». Слід відзначити, що ці часописи виступали не тільки полонені старшини і стрільці УГА, але й офіцери таборової комендатури. Крім того, «Реферат преси» намагався фінансово допомагати тим українським виданням, на сторінках яких розміщувалися матеріали про становище полонених українців у Тухолі (досить часто це призводило до конфіскації частини накладу польською цензурою, і як наслідок – до грошових збитків газети). Намагаючись хоч мінімально підтримати одне з таких видань, тухольці 25 жовтня 1920 р. перерахували 500 м.п. на пресовий фонд часопису «Вперед»⁵⁸.

Відносна стабілізація існування полонених старшин у липні-серпні 1920 р. обумовила виникнення «кружка танцюристів», до складу якого входило 50 членів. Заходами ініціаторів його створення було організовано курс танців, а також проведено 17 «лекцій танців», що дало полоненим крихти розради, хоч коротко вириваючи їх з нужденного таборового повсякдення. Але вже невдовзі курс перервався через втечу вчителя танців сотника Антона Ліськевича⁵⁹. В серпні 1920 р. розпочав свою діяльність у таборі й «спортовий кружок»⁶⁰, в рамках якого поручник Теофіл Богаєць зорганізував футбольну секцію⁶¹.

Але невизначеність подальшої долі полонених об'єктивно посилювала нервозність в їх середовищі та примушувала шукати різних можливостей для залишення табору. На підтвердження цього слід навести спробу

⁵⁸ ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.230зв.

⁵⁹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.58-58зв.

⁶⁰ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.60зв.

⁶¹ *Богачевський Д.* Вказ. праця. – С.572.

поручника Івана Бриляка укласти на початку вересня 1920 р. «Виказ (список) старшин, що зголосились до армії от[амана] Петлюри» від 4 вересня 1920 р., до якого вписались 13 старшин УГА (2 сотники, 3 поручники, 6 четарів, 2 хорунжі)⁶². Щоправда, пізніше двоє старшин відмовились підтвердити своє рішення, що було обумовлено розслідуванням цієї справи «Радою старшин».

Стосовно тих старшин, які були вписані до списку «зголошуючихся до петлюрівської армії», «Рада» заявила про їх осуд, а сам їх вчинок кваліфікувала як «нетовариський поступок», тим більше, що «без офіційного повідомлення про впис зі сторони польської влади ніхто зі сторони старшин не повинен сам вписуватись». Питання ж щодо «наложення кари за зламання товариської дисципліни» «Рада» передавала зборам старшин (кожного бараку), які мали обговорити лист поручника І.Брилька (його текст віднайти не вдалось – *авт.*) та виробити свою власну позицію в цій справі.

Щодо ж ініціатора, то 3 вересня 1920 р. «Рада» оголосила бойкот І.Брильку («за зломання товариської солідарності»), водночас вона вважала недоцільним вступати з ним у публічну дискусію та запропонувала піддати його вчинок «під осуд всіх старшин»⁶³. Ще за кілька днів – 7 вересня 1920 р. «Рада» звернулась до комендантів старшинських бараків (№№ 7, 8, 11, 12) з окремою ухвалою, в якій нагадувала про накладений на поручника І.Брилька бойкот та просила провести загальні старшинські збори для визначення позиції всіх полонених старшин УГА в цій справі.

На виконання цього доручення «Ради» у всіх чотирьох старшинських бараках впродовж наступного тижня були проведені загальні збори, підсумком роботи яких стало ухвалення рішення (більшістю голосів) запропонувати всім старшинам, які зголосились до переходу на службу

⁶² ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.1, арк.10-10зв.

⁶³ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.4, 112.

до Армії УНР, протягом трьох днів «письменно відкликати своє зголошення» перед польською комендатурою через українську команду, мотивуючи це тим, що вони «не знали, що це є приватний вербунок, а думали, що мало місце офіційне повідомлення польської Кмди (команди – *авт.*)». У тому випадку, якщо ці старшини відмовляться відкликати свої оголошення, вони «будуть уважані за таких, що ломлять товариську дисципліну»⁶⁴. Крім того, старшини вирішили продовжити бойкот поручника І.Бриляка, а також розглянути можливість відселення підписантів до окремого бараку табору.

Але вже за кілька днів ця справа перестала цікавити широкий загаль таборян (тим більше, що далі укладання такого списку справа не пішла – *авт.*), увага яких опинилась прикута до оціночних суджень одного зі старших офіцерів УГА – отамана В.Льобковіца, який в першій половині вересня готувався до втечі з табору, зібрав усе необхідне для своєї майбутньої подорожі у напрямку польсько-німецького кордону – бракувало тільки спеціальних ножиців для перерізування дроту. 13 вересня увечері він вирішив залишити табір та попросив сотника (ротмістра) С.Табору принести йому ці ножиці (останній знав місце їх постійного зберігання). Однак невдовзі з'ясувалось, що їх забрав собі хорунжий Лисяк (правильно М.Лисюк – *авт.*) до шпиталю, ніяк не пояснивши причин цього.

Як йшлося в «Протоколі, підписаним поручником І.Хичієм в присутності сотників М.Луцького, М.Пенчака та свідка отамана А.Ерле» від 14 вересня 1920 р. – ця інформація «впровадила от[амана] Льобковіца в фурію», він почав кричати: «три рази вже мене випровадили в поле і опісля полишили, два рази я нічого не говорив, тепер однак вже не стає мені терпцю». Очевидно йшлося про те, що це була вже третя спроба його втечі, яка не могла

⁶⁴ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.51, див. також: арк.84.

відбутись через необов'язковість хорунжого М.Лисюка. У В.Льобковіца явно здали нерви, бо він почав кричати «сильно піднесеним голосом, не пануючи над собою такі слова як «Schuften» (негідники – *авт.*), «Scheisskerle» (гівнюки – *авт.*) і т.п.», напевно на адресу тих, хто не дотримав свого слова при плануванні ним втечі⁶⁵ (тут і далі В.Льобковіц висловлювався, а потім і писав пояснення виключно німецькою мовою – *авт.*).

Далі отаман В.Льобковіц «почав свої лайки кидати на загал старшинства У.Г.А., говорячи, що при такій армії годі йому служити, що він волить вже Поляків, бо знає, що вони є отверті вороги його, що Українці знали використати його, коли ходило о рятоване української армії, але тепер навіть не стараються допомогти йому до утечі, що при українській армії має більше значіння хорунжий ніж булавний старшина, і що йому супроти сего не лишається нічого як хіба йти до польської команди табору та просити о своє звільнення на тій основі, що він дасть слово чести не боротись ніколи більше з Польщею, а по тім звільненню вступити до Чехо-Словацької армії»⁶⁶.

Весь цей час отаман В.Льобковіц був «в стані надзвичайно подразнення, не панував над собою, бігав по кімнаті і кричав сильно піднесеним голосом». Зауваження четаря І.Малка, що в такий спосіб він зайшов «трохи задалеко» викликали у Льобковіца «ще більший шал», він голосно запропонував останньому не втручатись у чужі справи⁶⁷. У відповідь четар І.Малко заявив, що той «сам собі винен в тім, що не дістав ножиць, бо повинен був о них скоріше подбати»⁶⁸, причинившись в такий спосіб, хоч і опосередковано, до загострення ситуації та доведення Льобковіца до розпачливого стану. Сотник С.Табора

⁶⁵ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.6, арк.196.

⁶⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.6, арк.196-196зв.

⁶⁷ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.6, арк.196зв.

⁶⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.6, арк.197зв.

(який на прохання отамана А.Ерле намагався віднайти ножиці) у своїх свідченнях наводив такі слова Льобковіца: «То не є жодне військо (йдеться про УГА – *авт.*), то банда, самі лайдаки, з виїмками. Кругом шпіки, всюди підслухують, не можна нікому вірити. Дають слово і не додержують його, а такі люди є у мене лайдаки». С.Табора вважав, що слова Льобковіца «про банду» стосувались не тільки тих старшин, які збирались з ним утікати, а потім не дотримали свого слова, але й «загалу старшинства У.Г.А.».

У рапорті судді поручника д-ра І.Хичія від 15 вересня 1920 р. наведені й інші висловлювання отамана В.Льобковіца, які були висловлені ним у стані крайнього нервового збудження в присутності групи старшин УГА: «Використали мою працю, мої здібності, а коли їм вже не був потрібний, заплатили мені невдячністю», і далі – «коли ходило про рятування Української Галицької Армії, тоді знали використати мої сили, а тепер, де ходить о поміч в утечі, то якийсь хорунжий стоїть вище від мене»⁶⁹. Свідками таких висловлювань стали вже згадувані отаман А.Ерле, сотник С.Табора, четар І.Малко і поручник М.Климко.

Цей випадок спонукав генерала М.Тарнавського звернутись з окремим листом (від 15 вересня 1920 р.) до усього «Старшинського Корпусу Полонених в Тухолі», в якому він, з огляду на пізніші щиросердні вибачення отамана В.Льобковіца, а також враховуючи ту обставину, що він знаходився «в тій хвилі в степені найвищого поденервовання, до якого довело його крайне огірчення», – вважав цю справу за залагоджену. Разом з тим М.Тарнавський, «не хочючи [...] осуджувати справи такої ваги особисто», пропонував винести її на обговорення усіма старшинами УГА, які мали визначити, чи уважати вибачення отамана Льобковіца «за достаточні та вистарчаючі». При цьому

⁶⁹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.6, арк.189зв.-190.

прикладалась його заява та пояснення (німецькою мовою), в якій В.Льобковіц, знов таки, «ясно і отверто просить о прощення». Тарнавський пропонував старшинам кожного бараку скликати загальні збори та ухвалити відповідні рішення шляхом голосування⁷⁰.

За кілька днів після цього старшинські збори бараків полонених старшин УГА ухвалили більшістю голосів рішення про те, що заява та вибачення В.Льобковіца є «достатніми» для того аби зняти з нього всі звинувачення за цим епізодом. Закінчилась ця «історія» тим, що В.Льобковіц щасливо втік з табору 7 жовтня 1920 р., але в архівних документах відсутня будь-яка інформація про те, за яких обставин це відбулось. Можна лише припустити, що готував і здійснював втечу В.Льобковіц напевно вже ретельніше, можливо не покладаючись на допомогу інших таборян⁷¹.

Даючи загальну оцінку морально-психологічному клімату в середовищі полонених старшин УГА в Тухолі необхідно відзначити, що проведені за дротами довгі місяці ізоляції вплинули на декого з таборян цілком деморалізуюче. У матеріалах слідчих справ старшинських судів честі – розслідування фактів крадіжок грошей, закиди тим старшинам, які працювали в польській комендатурі, отримуючи за це додаткову платню та маючи поліпшене харчування – з боку деяких старшин, які не мали таких преференцій і вважали цей стан речей несправедливим; особисті образи старшин один одного («я з дураком не говорю»), окреслення поручником В.Огоновським старшин зі складу 2-го полку «смаркачами», звинувачення у тому,

⁷⁰ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.6, арк.192.

⁷¹ Видається цікавим коротко простежити його подальшу долю, бо ще у 1919 р. В.Льобковіца було завербовано більшовиками. Після втечі з табору він опинився у таборі Ліберець (ЧСР), а в 1921 р. виїхав до радянської України. Працював у Москві на різних посадах, у 1936 р. навіть отримав звання комбрига РСЧА, але вже у лютому 1938 р. – розстріляний.

що окремі старшини є донощиками польської комендатури (так висловився четар М.Чучман про поручника Л.Цехівського), неповернення грошей (які, зокрема, були передані четарем Д.Боберським сотнику А.Корнові для виміни на польські марки), образи фізично (удар в обличчя) та ін.⁷²

Часом сварки виникали на порожньому місці – коли старшина, який перебував на верхньому ярусі ліжок, прибирався на своєму місці, внаслідок чого пил з матрацу сипався на ліжко іншого старшини, який в цей час лежачи пив каву. Небажання першого (хорунжого Ореста Ямінського) припинити прибирання з одного боку, та неготовність другого (четаря Богдана Мельницького) підвестись та випити каву в іншому місці призвели до того, що хорунжий отримав «по карку» (версія Б.Мельницького) або «удар в обличчя» (версія О.Ямінського).

Подальше з'ясування стосунків призвело до того, що Б.Мельницький брутально висловився про нещодавно померлу мати О.Ямінського, а апелювання останнього до суду честі викликало глузування Б.Мельницького, який заявив про свою готовність піти «під 10 судів». Закінчилась справа тим, що Б.Мельницький відмовився дати сатисфакцію О.Ямінському на тій підставі, що останній залишив без реагування випадок, коли раніше поручник І.Левкун завдав йому образи фізично⁷³. Парадоксально, але тут же міститься документ, в якому за підписами свідків йдеться про згоду фігурантів цієї справи «полагодити [її] полюбовним способом»⁷⁴.

Слід відзначити, що процедура опитування фігурантів конфліктів та їх свідків відбувалась за відсутності достатньої кількості фахових спеціалістів з військового карного права, а самі суди честі не мали жодної правно-

⁷² ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.6, арк.1-225.

⁷³ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.6, арк.40-42.

⁷⁴ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.6, арк.43.

дисциплінарної влади щодо полонених. Інколи таборяни не могли навіть правильно організувати вибори до суду честі, про що йшлося в одному з випусків таборового часопису, коли «абсолютна більшість (старшин – авт.) осмішила себе незнанням правильника поступування» під час виборів членів Суду честі. Справа в тім, що мешканці 7-го бараку 117 голосами обрали аж 127 кандидатів до «виділу» Суду честі, з огляду на що він не був створений⁷⁵.

Але очевидно, що в житті полонених все ж таки завжди переважав конструктивний чинник, зокрема велика увага у таборі приділялася збиранню історичних матеріалів (споминів, новел, мап та ін.). Для цього було створено редакційний комітет «Альманаху» на чолі з поручником П.Ганом. Ще в середині червня 1920 р. Комітет розпочав свою роботу, закликавши полонених внести свою лепту в написання історій окремих частин і з'єднань УГА. 16 вересня Комітет було реорганізовано, а провід в ньому перебрав поручник І.Хичій (з 10 жовтня – сотник М.Луцький). Первісний склад комітету був доповнений делегатами від кожного корпусу УГА, етапу та Начальної Команди Галицької Армії, які мали «вести та переглядати хід праці внутр[ішніх] поод[иноких] частин». Заходами його членів та завдяки допомозі з боку Ради до кінця жовтня було зібрано чотири белетристичні твори і 23 історичні нариси, які частинами переправлялися до Львова – з ціллю їх збереження та видання⁷⁶.

Загалом же таборянами було написано 57 праць загальним обсягом 925 сторінок (у т.ч. хроніка табору «Галицька Армія без зброї в кайданах» авторства четаря В.Огоновського). Привертає увагу той факт, що 28 жовтня 1920 р. В.Огоновський звернувся з листом до президії «Ради старшин» з проханням призначити старшину, який би «перейняв [...] писання хроніки». Причинами такого

⁷⁵ Хроніка // Табор. – Тухоля, 1920. – 10 грудня. – Ч.3. – С.5-6.

⁷⁶ ЦДДА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.230.

свого рішення він назвав лихий стан здоров'я, що змушує його лікуватись у лазареті, а також «недовіря та закиди старшин супроти мене». Крім того, він поінформував «Раду» (не подаючи прізвища), що його стосунки з «з одним з найважливіших урядових (офіційних) чинників є не можливі із-за афери, через що найважливіші події в хроніці не можуть бути достаточо виставлені»⁷⁷. На жаль в наявних архівних документах відсутня докладніша інформація про цей конфлікт, що не дозволяє прояснити його природу та причини виникнення. Надзвичайно цінним у джерельному відношенні є укладений одним зі старшин УГА (він замість прізвища підписався криптонімом «ЯПаст») список всіх старшин і підстаршин УГА, які перебували у таборі⁷⁸.

За оцінкою члена Редакційного комітету поручника Я.Кузьміва, найкращі й найповніші нариси були написані про бойовий шлях II-го куреня 8-ої бригади (125 сторінок рукопису і три карти, автор – четар Соячко⁷⁹) і I-го Бережанського куреня 3-ої бригади (87 сторінок, автор – четар Павло Микитин) Української Галицької Армії; натомість, на його думку, гостро бракувало споминів саме про таборовий період існування УГА⁸⁰. Для активізації роботи у цьому напрямі 24 жовтня навіть було створено «окремий відділ збирання споминів і матеріалів по різних таборах полонених»⁸¹. В такий спосіб «Рада» намагалась зберегти для майбутніх поколінь українців свідчення безпосередніх учасників визвольних змагань українського народу, навічно закарбувавши подвиги окремих вояків та частин УГА у боротьбі за волю та незалежність України.

⁷⁷ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.4, арк.7.

⁷⁸ Див. додатки (Список полонених старшин УГА...).

⁷⁹ Прізвище вказано неточно, можливо йдеться про четаря Павла Собечка – *авт.*

⁸⁰ Звіт з діяльності Редакційного Комітету // Табор. – Тухоля, 1920. – 10 грудня. – Ч.3. – С.5.

⁸¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.58-58зв.; ЦДА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.230зв.

У грудні 1920 р. голова Редакційного комітету поручник Я.Кузьмів звернувся до таборян з проханням активізувати роботу з написання споминів про події визвольної боротьби УГА. «Рада старшин» не залишилась осторонь цієї важливої ініціативи та виділила для підготовки споминів 371 аркуш чистого паперу. Все це мало позитивні наслідки – впродовж листопада-грудня 1920 р. до Редакційного комітету надійшло 57 праць (925 сторінок рукопису) – спогадів полонених старшин про бойові дії УГА, які тоді ж в більшості (43 праці, 701 сторінок) були передані до Львова. Але комітет звертав увагу таборян на те, що вони «з таким шумом заповіли спомини з побуту в ріжних польських таборах, здобулися аж на 8 нарисів на 83 стр.!». Хоча на думку поручника Кузьміва, «добрим і точним спомином» конче необхідно було би зафіксувати для історії всі перипетії перебування у польських таборах вояків УГА⁸².

Відтак, робота з написання спогадів тривала досить успішно, але це (як і будь-які фізичні чи розумові зусилля) вимагало нормального харчування, відсутність якого найбільше дошкуляла полоненим. Прагнучи якісно поліпшити раціон таборян «Рада» ще влітку 1920 р. створила т.зв. «Харчову комісію», якій передавались кошти, що вносились щомісячно усіма полоненими у розмірі 10 м.п. Всі вони витрачались на закупівлю цілої групи продуктів, зокрема солонини, ячмінної кави, оцту, сахарину, солі, цикорію, ярини; а також використовувались для оплати роботи кухаря. У вересні-жовтні 1920 р. на ці потреби комісією було витрачено 3414 м.п.⁸³

У звіті «Харчової комісії» також констатувалося, що восени 1920 р. «від 30-ох днів замість м'яса одержується по 500 г[рамів] капусти. Замість омасти (топленого сала –

⁸² Звіт з діяльності Ред[акційного] Ком[ітету] Альманаха // Табор. – Тухоля, 1920. – 10 грудня. – Ч.3. – С.5.

⁸³ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.59зв.; ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.231зв.

авт.) – маргарину, деколи лише солонину. На снідання і вечеру є видавана мука і маргарина в такій малій кількості, що на снідання треба купувати каву, а з пібраних (отриманих – *авт.*) рацій на снідання та вечеру робити звичайну вечеру»⁸⁴. Такий стан справ з харчуванням полонених дає всі підстави стверджувати, що їх звичайні денні пайки з таборової кухні були настільки малими, що не покривали всіх потреб людського організму. На кінець жовтня 1920 р. полонені УГА в Тухолі скупчено мешкали у шести бараках (№№ 4, 6, 7, 8, 11, 12). У перших двох бараках були розміщені стрільці (152 стрільця і 4 старшини та 62 стрільці УГА, а також п'ять наддніпрянців, які прибули з італійського полону, та ще троє осіб, приділених до цього табору рішенням польської влади). За своєю конфесійною приналежністю стрільці УГА у переважній більшості (201 особа) належали до УГКЦ, решта (загалом 17 чол.) представляли інші релігійні конфесії⁸⁵.

Полонені старшини УГА мешкали в решті бараків, в яких станом на 29-30 жовтня 1920 р. перебувало: № 7 (79 старшин, у т.ч. один зі складу Армії УНР), № 8 (98 осіб, у т.ч. 83 старшини та 15 підхорунжих), № 11 (80 старшин, у т.ч. один підхорунжий), № 12 (88 старшин, у т.ч. 14 підхорунжих)⁸⁶. У своїй переважній більшості старшини належали до УГКЦ, і лише кілька осіб – до інших конфесій (11 православних, 5 римо-католиків, 4 євреї).

Наближення зими значно погіршило побутові умови полонених старшин у Тухолі. Бараки не опалювалися, хоча мороз у них сягав мінус п'яти градусів. Полонені самі побудували печі, проте через брак дров і вугілля та відсутність багатьох шибок у віконцях бараків, вони практично не обігрівали приміщення. До того ж багато старшин не мали коців і білизни, які раніше були відібрані польською комендатурою⁸⁷. Все

⁸⁴ ЦДА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.231зв.; ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.26.

⁸⁵ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.1, арк.1-2зв.

⁸⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.1, арк.3-6.

⁸⁷ ЦДА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1101, арк.3-4.

це у сукупності призвело до того, що станом на 28 жовтня 1920 р. у таборовому шпиталі перебувало 157 галичан (у т.ч. 43 старшини), які хворіли на неінфекційні хвороби⁸⁸.

Становище полонених додатково ускладнювалося тим, що 3 листопада 1920 р. у таборі з невідомих причин трапилася пожежа, яка знищила бараки вартової команди табору. Внаслідок цього три бараки було звільнено від полонених, і всіх їх в було розміщено двох бараках (200 чол. у кожному)⁸⁹. Щоправда вже за короткий час (до 11 листопада) ситуація з розміщенням полонених була внормована: їх було розміщено у чотирьох бараках, зокрема у шостому (56 старшин), сьомому (143), восьмому (137), дев'ятому (56). Таким чином на цей час у таборі перебувало 392 полонених старшин УГА⁹⁰.

Дошкуляли полоненим й окремі розпорядження польської комендатури, зокрема зобов'язання таборян гасити світло о восьмій годині вечора, хоча раніше це необхідно було робити лише о десятій. Така «ініціатива» комендатури призвела до того, що в один з днів вартові побили сім шибок у бараках, де горіло світло⁹¹.

Прагнучи хоч якось розрадити таборян у цій ситуації «Рада старшин» на початку листопада 1920 р. організувала видання ще одного рукописного видання, тим більше газета «Рада» впродовж серпня-жовтня вже не виходила. На думку редколегії, поява першого числа «Табору» продемонструвала прагнення полонених старшин УГА не тільки «передавати пережиті враження в формі писаного слова загалови до відома», а й необхідність осмислення щоденних «вісток і вражень». Редакція звернулася до всіх старшин з проханням

⁸⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.1, арк.7а-7б, 78. Також у шпиталі утримувались невстановлена кількість хворих на венеричні хвороби (див.: ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.6, арк.175, 176).

⁸⁹ ЦДА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1101, арк.5.

⁹⁰ Хроніка // Табор. – Тухоля, 1920. – 11 листопада. – Ч.1. – С.4.

⁹¹ ЦДА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1101, арк.3-4.

«ставати дописувачами і співробітниками «Табору», [...] так як цією дорогою ми маємо підготовлятися до майбутньої праці в нашій народі так під політичним, соціальним і економічним оглядом, як і на полі культурно-просвітнього знання»⁹².

Редакцією часопису «Табор» було започатковано кілька постійних рубрик («Веселий кутик», «Хроніка», «З кружків і відчитової салі», «Приповідки» та ін.). Практично у кожному числі часопису були публікації художньо-мистецького напрямку. «Табор» відіграв важливу роль у житті полонених, приміщуючи на своїх шпальтах статті з історії українського національно-визвольного руху, матеріали ідеологічного характеру, критику, вірші, іронічні й саркастичні гуморески, прислів'я та приказки. На жаль, не видається можливим встановити, коли ж було припинено видання «Табору», бо у фондах ЦДАВО України зберігається лише три числа цього часопису⁹³.

Погіршення умов перебування полонених вояків УГА в Тухолі восени 1920 р. почало непокоїти й польську владу, тим більше, що ситуація в таборі не була таємницею для української громадськості, а інформація про це час від часу виплескувалась на сторінки українських галицьких видань. Тому 17 листопада комендант табору полковник К.Л.Ягода своїм листом на ім'я голови «Ради старшин» сотника Луцького дозволив полоненим старшинам УГА одноразовий трьохгодинний (15.00-18.00) вихід за межі табору групами або поодинці (але загалом не більше ніж 15 осіб і у супроводі польського вояка без зброї) з ціллю закупівлі необхідних таборянам речей та продуктів⁹⁴.

⁹² Від Редакції // Табор. – Тухоля, 1920. – 11 листопада. – Ч.1. – С.4.

⁹³ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.16. (Докладніше про це видання див.: *Сидоренко Н.М.* Національно-духовне самоствердження: У 3-х ч. – Ч.ІІ. Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919-1924). – К., 2000. – С.200-202.

⁹⁴ Tuchola. Obóz jeńców i internowanych 1914-1923 / Oprac. Z.Karpus, W.Rezmer. – Toruń, 1997. – Т.1. – Cz.I. – S.18-19. Див. також: ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.5, арк.9.

У тому випадку, якщо би полонені скористались цим аби втекти з табору, видавання перепусток з табору було би скасоване⁹⁵. Але і без втеч польська комендатура вже за тиждень відкликала свій дозвіл на вихід з табору, причиною чого став, як йшлося у таборовому часопису, «гарячий «патріотичний» темперамент деяких прохолоджуючихся»⁹⁶. Можна лише припустити, що під час перебування поза табором хтось з полонених старшин дозволив собі необережні висловлювання про Польську державу або її представників у Тухолі.

Крім того, як повідомляв «Табор», 21 листопада до таборової кухні вперше за останні 9 тижнів надійшло м'ясо. Такі полегшення режиму, значною мірою, посилили сподівання полонених старшин на швидке звільнення, причому за спостереженнями редакції таборового часопису – «тяга до світа окутала деяких навіть старших наших співгромадян», які активно взялися за «миття, голення, стриження-чесання – аж кипіло в так тісних стінах тухольських бараків»⁹⁷.

Починаючи з 22 листопада 1920 р. у таборі розпочала свою роботу спеціальна комісія, яка мала вирішити питання про подальше утримання в таборі полонених стрільців УГА. 26 листопада 1920 р. польська комендатура запропонувала полоненим старшинам УГА зголошуватися з проханнями про звільнення з табору, «що і спішно наша громада сповнила більшою кількістю подань». Одночасно комендатура «просила нас (полонених старшин – авт.), щоб ми не кричали в нашій пресі про кривди, бо польська держава старається о все найлучше для нас і має лиш наше добро на оці. Редколегія таборової газети радила за «це послідне [...] платити «хлібом за хліб»»⁹⁸. У цій ситуації «Рада» була змушена переглянути

⁹⁵ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.5, арк.9.

⁹⁶ Хроніка // Табор. – Тухоля, 1920. – 10 грудня. – Ч.3. – С.5.

⁹⁷ Хроніка // Табор. – Тухоля, 1920. – 21 листопада. – Ч.2. – С.7.

⁹⁸ Хроніка // Табор. – Тухоля, 1920. – 10 грудня. – Ч.3. – С.5.

свою принципову позицію в справі звільнення старшин з табору, яка полягала у тому, що таборяни «не можуть особисто робити жодних заходів у справі свого звільнення» і змінити свої «попередні ухвали в тій справі і полишити старшинам вільну руку»⁹⁹.

Уже через кілька днів евіденційний апарат комендатури табору розпочав розгляд заяв старшин УГА про їх звільнення з полону. І хоча таборова адміністрація часто зволікала з розглядом цих заяв¹⁰⁰, кількість мешканців табору стала неухильно зменшуватися. До цього польську владу підштовхувала незадовільна епідеміологічна ситуація в таборі, і зокрема пошесть тифу, що лютувала серед полонених червоноармійців, які також перебували у цьому таборі¹⁰¹. Згідно до інформації, поданій у таборовому часопису, у листопаді 1920 р. щоденно вмирало 13-14 осіб з числа полонених червоноармійців, головною причиною чого було «брак біля, накриття, і відповідних средств лікарських»¹⁰². Не покращилась ситуація й в грудні, коли на тиф у таборі хворіло 2830 полонених червоноармійців¹⁰³.

У кінці листопада 1920 р. окремі випадки захворювань мали місце і в середовищі старшинства УГА, зокрема, у цей час було госпіталізовано поручника Р.Купчинського і четаря О.Раставецького (у останнього спочатку діагностували тиф, а потім – запалення нирок)¹⁰⁴, а впродовж

⁹⁹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.63.

¹⁰⁰ ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1101, арк.5.

¹⁰¹ *Karpus Z.* Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918-1924. – Toruń, 1997. – S.114-117; *Tuchola.* Obóz jeńców i internowanych 1914-1923 / Oprac. Z.Karpus, W.Rezmer. – Toruń, 1997. – T.1. – Cz.2 (Choroby zakaźne i walka z nimi 1920-1922). – LXXIII + 158 s.

¹⁰² Смертність більшовицьких полонених // Табор. – Тухоля, 1920. – 21 листопада. – Ч.2. – С.7.

¹⁰³ Хроніка // Табор. – Тухоля, 1920. – 10 грудня. – Ч.3. – С.6.

¹⁰⁴ Хроніка // Табор. – Тухоля, 1920. – 1 листопада. – Ч.1. – С.4; Хроніка // Табор. – Тухоля, 1920. – 10 грудня. – Ч.3. – С.4. Слід відзначити, що після захворювання О.Раставецького тифом, його було перевезено для лікування до міського епідеміологічного шпиталю Тухолі – *авт.*

грудня ц.р. тифом перехворіло ще 10 військовиків УГА¹⁰⁵. Все це спонукало польську владу активніше використовувати таборян для різних робіт у складі робітничих команд, перевести у листопаді 1920 р. 250 стрільців до Вадовиць, надати відпустки частині полонених, так що на кінець грудня 1920 р. у таборі залишилося лише 200 українців¹⁰⁶. Фактично у таборі залишилися тільки ті полонені, на повернення яких додому не давала згоди з політичних мотивів місцева польська адміністрація відповідних повітів, а також старшини, які походили з Буковини, оскільки румунська влада не погоджувалася на їх повернення до рідних осель¹⁰⁷.

Попри значне зменшення мешканців табору умови їх перебування та стан харчування не покращувались. Комендатура табору намагалась зменшити видатки на утримання полонених, і 10 грудня з метою оптимізації об'єднала стрілецьку та старшинську кухні. Аби забезпечити належне харчування таборян «Харчова комісія», зокрема, оплачувала роботу 6 кухарів, а також використала 6491 м.п. для урізноманітнення раціону полонених (головним чином для придбання м'яса)¹⁰⁸. Завдяки цьому полонені були забезпечені святковим частуванням на Різдвяні свята – тоді персонал кантини влаштував для всіх святочну вечерю, а ранком наступного дня всі мешканці українських бараків пішли до церкви, де відбулася служба Божа, під час якої хор полонених старшин відспівав літургійні тексти та коляди¹⁰⁹.

Як йшлося у звіті «Харчової комісії» за період від 15 грудня 1920 р. до 17 лютого 1921 р. – у січні також були

¹⁰⁵ Wiszka E. Українцы в оboзие в Tucholi (1920-1922), (maszynopis).

¹⁰⁶ Karpius Z. Obyz jeńców Nr 7 w Tucholi... – S.140. У своїх спогадах Ф.Коковський оцінює загальну чисельність мешканців табору на той час у 80 чол. (с.21), що не збігається з даними архівних джерел. Можливо, що така кількість полонених старшин перебувала лише в одному – т.зв. «буковинському» бараку.

¹⁰⁷ Богачевський Д. Вказ. праця. – С.579.

¹⁰⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.18-18в.

¹⁰⁹ Коковський Ф. Вказ. праця. – С.21.

витрачені більші суми для влаштування свят, але зі зменшенням кількості полонених до каси «Харчової комісії» надходили все менші суми «на поправу харчування». З 1 лютого м'ясо видавалась комендатурою лише один раз на декаду, а «з часом перестали видавали шоколяду, рацію хліба зменшили з 700 на 500 згл[ядно] 600 д[ека] г[рам], а від 1/II.921 на 300 дг». Харчова комісія мала й інші проблеми, зокрема хліб випікався «зі стухлої муки та необбираної бульби, майже завжди не до ужитку і спричиняє часті захворювання на жолудок»¹¹⁰.

До того ж комендатура табору ухвалила рішення про об'єднання кухонь полонених червоноармійців та старшин УГА, і тільки через протидію «Харчової комісії» цього не було зроблено. Тоді комендатура вдалась до об'єднання кухонь польських солдат та українців, при чому цей крок не призвів до хоч якогось поліпшення харчування полонених. Зрештою, такий стан справ призводив до численних випадків захворювань на неінфекційні хвороби серед вояцтва УГА (тільки в квітні й травні 1921 р., коли в таборі перебувало близько 100 галичан, фіксувалося 20-40 випадків захворювань в їх середовищі)¹¹¹.

Отже, понад піврічне перебування полонених вояків УГА в таборі Тухоля було позначене значними труднощами як побутово-харчового характеру, так і в морально-психологічному відношенні. Але таборяни (за невеликим виключенням) завжди знаходили в собі сили для їх подолання. На захисті їх інтересів у таборі стояло їх виборне представництво «Рада», завдяки діяльності якого загальна ситуація в Тухолі була поступово нормалізована. Для цього «Рада» використовувала різні можливості та інструменти, і зокрема подбала про відкриття таборової кантини «Рідна Корчма» та «Самопоміч», сприяла роботі старшинських судів

¹¹⁰ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.18-18в.

¹¹¹ *Wiszka E.* Ukraińcy w obozie w Tucholi (1920-1922), (maszynopis).

честі, забезпечувала інформаційні потреби полонених, утримувала бібліотеку та «реферат преси», створювала умови для написання полоненими спогадів про різні етапи визвольної боротьби УГА.

Заходами ініціативних старшин-галичан у Тухолі нерегулярно виходило шість назв рукописних газет і журналів – «Рада», «Табор», «Лежух», «Спортовець», «Взад», «Хрунь» (деякі з них не збереглися). Три видання – це сатирично-гумористичні часописи, що є досить природним: перебуваючи за дротами, полонені особливо відчували потребу розваги та крихти оптимізму. Як вже зазначалося, це були рукописні видання, що виходили в одному (кількох) примірниках. Тому не дивно, що таборові газети уважно прочитувались всіма старшинами, переходячи з бараку до бараку. Така увага вояцтва пояснювалася ще й тим, що таборові видання слугували не тільки ефективним засобом гуртування таборян, а також значною мірою задовольняли їхній потяг до рідного слова.

Восени 1920 р. ситуація в таборі в чергове ускладнилась, що було пов'язано як з погіршенням санітарних умов перебування полонених, так і внаслідок недостатнього їх харчування. Це обумовлювало надходження чисельних звернень старшин-галичан до українських громадських організацій, польських урядових чинників, публікацій у часописах, і як наслідок – приїзду до табору кількох комісій. У середині листопада 1920 р. польська влада вжила заходів для покращення становища полонених УГА, зокрема їм (не більше 15 старшин у супроводі польського солдата без карабіна) був дозволений щоденний вихід поза табір для придбання продуктів на три години.

Тоді ж польська адміністрація табору звернулася до таборян із проханням не публікувати в українській пресі тенденційні матеріали про становище полонених галичан у таборі – з огляду на те, що Польська держава уже

вжила серйозних заходів для поліпшення їх побутових умов у Тухолі. З 26 листопада було розпочато розгляд клопотань полонених про їх звільнення з табору (коли б вони надійшли до комендатури), чим відразу скористалась значна кількість бранців. Після цього впродовж грудня кількість полонених у таборі зменшилась приблизно вдвічі, а надалі – ще більшому обсязі, що у свою чергу призвело до згорання діяльності більшості таборових інституцій, заснованих таборянами. Але попри це нечисленний гурток галичан продовжував зберігати свою єдність та плекати національні чесноти вояків УГА.

РОЗДІЛ 2.

Створення та діяльність культурно-освітніх гуртків (перше півріччя існування громади полонених старшин УГА в таборі Тухолі)

Тимчасова таборова безвихідь та невпевненість у завтрашньому дні, вимушена бездіяльність спонукала частину старшин взятись за книжку та науку, а декого з них – ще й виступити ініціаторами налагодження культурно-освітнього життя в Тухолі. В такий спосіб їм вдавалось долати труднощі таборового життя, а крім того – раціонально та продуктивно використати значний обсяг вільного часу – як свого, так і своїх товаришів. Актив таборян намагався наповнити конструктивним сенсом не лише життя полонених старшин, але й стрільців, які також перебували у Тухолі (хоч і утримувались окремо від останніх). Повною мірою досягти цього стало можливим у серпні 1920 р., коли побут полонених старшин УГА було в основному внормовано. Це у свою чергу обумовило виникнення цілої низки гуртків, покликаних задовольнити спеціальні та гуманітарні потреби таборян.

Найважливішим завданням з початку перебування полонених старшин у Тухолі стала організація

просвітницької роботи, чим безпосередньо займався створений у кінці травня 1920 р. «Кружок українських народних учителів» (голова – сотник Фердинанд Балицький, пізніше четар Михайло Миджин). На перших (установчих) зборах «кружка» до його складу вписалося 115 чол. (з них дійсних членів – 57 осіб). 28 липня на загальних зборах «кружка» було ухвалено його статут, обговорено порядок ведення «науки неграмотних», «Людowego університету», трьох курсів бухгалтерської справи, участь членів гуртка в організації свята на честь І.Франка¹¹². Тоді ж було вирішено започаткувати у таборі «курси для семінаристів і гімназистів» або т.зв. «научні» курси, які включали заняття з англійської і французької мов (викладали сотник Іван Пашкевич, поручники Василь Дикий, Богачевський¹¹³ і Іван Калужницький), бухгалтерії (читав урядовець Іванець¹¹⁴) та стенографії. Пересічно їх відвідувало від восьми до 60 слухачів¹¹⁵.

Дещо пізніше для полонених старшин їх колегами було розпочато читання окремих лекцій з «історії українознавства» (поручник Володимир Сольчаник), всесвітньої історії (сотник Володимир Соллогуб), суспільної економіки-II (поручник Богачевський), педагогіки (хорунжий Михайло Кудрич), етнографії (поручник Ярослав Кузьмів), математики і фізики (четар Михайло Добрянський і сотник О.Царевич), «начеркової» геометрії (М.Добрянський), господарства (Григорій Стефурак), латинської (сотник Микола Байрак) і грецької (четар Григорій Мартинюк)

¹¹² ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.7, арк.8.

¹¹³ У таборі перебували два поручники Богачевські – Юліян і Дмитро, можна припустити, що у даному випадку йдеться про останнього (автора споминів про перебування в Тухолі) – *авт.*

¹¹⁴ Можливо, що це прізвище вказано помилково, бо воно відсутнє в списку полонених старшин УГА в Тухолі – *авт.*

¹¹⁵ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, арк.8, 11-15.

мов та ін.¹¹⁶ У «Звіті з діяльності поодиноких кружків, секцій і т.п. за ост[анній] місяць від 1/V – 31/7 920» також повідомлялось про організацію викладів з сербської мови¹¹⁷. За власним бажанням полонені мали змогу відвідувати «теологічні курси». Отже, в такий спосіб полонені отримували можливість поповнити багаж своїх знань та підготуватись до закінчення своїх гімназійних студій.

Значна увага приділялася й піднесенню культурного рівня старшин УГА, для яких також викладалася теорія співу (четар Антін Баландюк), бажуючі мали можливість навчитися грі на скрипці (викладачі – четар Михайло Корикора і поручник Максим Зінюк), читанню нот (поручник Роман Ставничий), танцям (четар Григорій Лірей), а також засвоїти основи драматичного мистецтва (четар Я.Мацюк). Час від часу в таборі влаштовувались виклади на різні теми, зокрема у липні 1920 р. були відчитані реферати: «Учительство як кляса» (Я.Мацюк), «Галичани і Наддніпрянці» і «Будова Української держави в часі 1917-20 р.» (д-р І.Хічий), «Початки соціалізму» (поручник Богачевський), «Франко як громадянин» (Я.Мацюк). 1 серпня відбувся виклад для стрільцтва «Основні поняття з господарства» (поручник Іван Остапак)¹¹⁸. Загалом до 4 серпня 1920 р. у таборі відбулося 79 «відчитів» (лекцій), переважно на військово-історичні теми¹¹⁹.

До 6 серпня 1920 р. «учительському кружку» вдалося заснувати для стрільцтва УГА т.зв. «виділовий» курс, вже згадувані курси для неграмотних (провадив поручник І.Мацієвич) і «Людовий університет» на чолі з четарем Я.Мацюком. Учасникам курсу неграмотних (близько 50 осіб) були роздані букварі, зшитки та олівці. Але через від'їзд стрільців на роботи на початку серпня 1920 р. вони

¹¹⁶ Див. додаток 1.

¹¹⁷ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.87.

¹¹⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.7, арк.9.

¹¹⁹ ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.229.

тимчасово припинили свою діяльність¹²⁰. Фактично у рамках народного університету стрільцям встигли прочитати кілька лекцій на тему: «Вступні поняття сільського господарства» (лектор – поручник Іван Остап'як). Крім того, для широкого загалу полонених було влаштовано читання циклу викладів про життя та діяльність І.Франка (Я.Мацюк) і лекції «Громадянська праця на селі» (І.Остап'як), які викликали жваву дискусію серед полонених¹²¹.

Але цього було недостатньо, що усвідомлювали й самі старшини з числа викладачів. Намагаючись повернути до цієї проблеми увагу решти старшинства УГА, військовий урядовець Зенон Ціховський навіть звернувся з окремим листом до «Ради старшин», в якому закликав подбати «про своїх вірних друзів-краянів, стрільців і підстаршин», організувавши для них «окремі курси з узглядненням (врахуванням – *авт.*) їх духового розвитку». На цих курсах старшини мали би змогу «забути свою скуку, викладаючи нашим підстаршинам і стрільцям [...] українську історію, географію, літературу, [...] кооперацію, бухгалтерію, рільництво і т.ін.»¹²². (Повністю текст листа наведено у додатку 2 – *авт.*).

Цей заклик було почуто – з метою інтенсифікації освітньої роботи в кінці серпня 1920 р. було створено «Просвітний кружок» під проводом сотника д-ра Омеляна Царевича¹²³, якому було передано «загальнопросвітні справи», натомість гурток вчителів мав стати фаховою організацією та забезпечувати виклади вчителями. У складі гуртка було створено п'ять секцій («народного шкільництва, вищої і нижчої категорії», «середнього шкільництва»,

¹²⁰ Попри всі ускладнення курси неписьмених на загал виконали своє завдання – станом на жовтень 1920 р. у таборі залишилось 18 стрільців УГА, які ще не вміли читати і писати (див.: ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.1, арк.1-2зв.).

¹²¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.7, арк.6, спр.3, арк.87.

¹²² ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.4, арк.34.

¹²³ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.7, арк.1.

«вищого шкільництва», «фахових шкіл» і «позашкільної освіти»¹²⁴.

«Просвітньому кружку» підпорядковувалась й таборова бібліотека (її роботою керував четар Я.Мацюк). У її фондах на початок серпня 1920 р. нараховувалося 548 назв різних літературних творів у 630 томах (щоденно полоненими випозичалося близько 80 книжок)¹²⁵. Тоді ж було придбано й необхідне обладнання для переплетення книжок, що дало можливість наново включити до бібліотечного обігу низку цінних видань. Пізніше заходами Українського Горожанського Комітету у Львові, німецьких благодійних організацій та приватних осіб до табору було надіслано значну кількість підручників, що дозволило поповнити книжковий фонд бібліотеки. Бібліотека продовжувала щоденно працювати навіть у найскрутніший для полонених час – упродовж листопада 1920 р., задовольняючи більшість їх прохань¹²⁶.

Слід також відзначити, що про поповнення фондів бібліотеки дбала й Рада старшин табору, яка за рекомендацією «кружка правників» купувала окремі наукові видання. Серед пропонованих для придбання книжок – «Національне питання» І.-О.Бочковського, «Про земельну справу в Україні» Зерінґа, «Ремесло і фабрики на Україні» Подолинського та ін.¹²⁷, так що на 23 серпня 1921 р. у бібліотеці нараховувалося 567 книжок¹²⁸. Майже всі видатки бібліотеки (на переплетення книжок, придбання газет, крейди, письмових приладів та ін.) покривалися зі спеціального «запомогового» фонду «Ради старшин»¹²⁹.

¹²⁴ ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.228зв.; ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.57; спр.7, арк.1.

¹²⁵ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.57зв.; спр.7, арк.6; ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.229.

¹²⁶ З кружків і відчитової салі // Табор. – Тухоля, 1920. – 1 листопада. – Ч.1. – С.4.

¹²⁷ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.4, арк.2.

¹²⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.9.

¹²⁹ ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.229-229зв.

Серпень 1920 р. позначився в житті полонених старшин створенням цілої низки гуртків, які намагались задовольнити спеціальні зацікавлення таборян. Так, зокрема, 12 серпня 1920 р. заснувався «правничий кружок» (голова – д-р І.Хичій), члени якого розпочали виклади з політичного, цивільного і кримінального права. Крім того, дещо пізніше було розпочато читання курсу суспільно-економічних наук, який включав лекції з торговельного і вексельного права, кооперативного курсу, економічного семінару (відбулося два заняття), виклади і реферати на загальні теми (шість занять), а також підготовчого курсу для майбутніх студентів права¹³⁰.

20 серпня були створені «торговельний» (голова – поручник д-р Василь Кіцула) і «кооперативний» гуртки¹³¹, провід яких, об'єднавши свої зусилля з членами «правничого кружка», організував читання лекцій відповідних курсів¹³², у т.ч. курсів «книговодства» (бухгалтерії) та торговельного і вексельного права, крім того – відбулось кілька викладів з історії та теорії кооперації, заснування молочарень і спілок та ін.¹³³ Відвідувало ці курси спочатку до 100 осіб, але, як йшлося в «Огляді діяльності «Ради»» за час 22 серпня до 25 жовтня 1920 р., «початкове заінтересоване» старшин стало поволі никнути, і відвідуваність курсів суттєво зменшилась з приходом холодів¹³⁴.

Попри складні умови полону, велику втому старшинства УГА від участі у Першій світовій та польсько-українській війнах, частина старшин все ж таки була готова пов'язати свою майбутню долю з військом. Для згуртування цієї категорії

¹³⁰ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.56-56зв.; див. також: ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.228.

¹³¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.56зв, 58; ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.228-228зв.

¹³² З кружків і відчитової салі // Табор. – Тухоля, 1920. – 1 листопада. – Ч.1. – С.4.

¹³³ ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.228-228зв.

¹³⁴ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.56зв.

старшинства 29 серпня 1920 р. була створена «військова комісія» на чолі з отаманом (майором) Вільгельмом Льобковіцем (пізніше – сотником Луцьким). Її заходами було укладено список старшин (загалом – 153 осіб), які виявили готовність проходити військову службу в лавах української армії¹³⁵.

Для них ще на початку серпня (за станом на 4 серпня 1920 р.) було започатковано читання т.зв. «військового курсу», який складався з викладів польової служби, тактики і морального виховання (лектори – отаман Карл Шльосер, сотники Степан Пенчак і М.Луцький), «військового службового стилю» (М.Луцький), економічно-адміністративної служби (сотник Яків Готліб), організації (війська) (отаман Альфонс Ерле), «науки стріляння» (отаман В.Льобковіц), «поступовання» (функціонування) суду честі (поручник Іван Андріївський) та ін.¹³⁶

13 серпня у таборі утворився «технічно-промисловий кружок» (голова – хорунжий Іван Чуквінський), що мав у своєму складі 25 чол. Його члени зосередили свою діяльність на підготовці та читанні популярних викладів з обширу різних ремесел та техніки, для бажаючих також були проведені заняття з «начеркової геометрії» та будівництва¹³⁷. За тиждень (22 серпня) у таборі було організовано «сільськогосподарський кружок», який діяв на підставі статуту, ухваленого всіма його членами. Члени цього гуртка проводили для всіх бажаючих курси садівництва, пасічництва, молочарства і годівлі худоби, організували окремі виклади на фахові теми, розпочали збір книжок до власної бібліотеки, а також розробили перспективні «пляни праці головно по повороті до краю»¹³⁸. Ці курси

¹³⁵ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.56; ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.227.

¹³⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.7, арк.9.

¹³⁷ ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.229зв.-230; ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.58.

¹³⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.57зв.; ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.229зв.

відвідувало пересічно 25 чол. Головою цього гуртка було обрано поручника І.Остапяка, до його членів вписалось 40 полонених¹³⁹.

Для систематичних студій був облаштований окремих барак та укладено план занять. Після запрошення лекторів для старшин було розпочато «виклади, які тривали від ранку до пізнього вечора з одногодинною перервою на обід. Були там найрізномірніші курси: підготовчі до гімназійної та семінарської матури, чужих мов, економічні, правничі, стенографічні, книговедення, військової тактики й стратегії та ін.», які, за словами поручника Д.Богачевського, «відіграли дуже важливу та висококультурну роль в таборовому житті»¹⁴⁰.

Виникнення такої кількості гуртків вимагало об'єднання зусиль їх членів (коли би справа стосувалась інтересів та потреб всіх таборян), тому «Рада старшин» 22 серпня 1920 р. прийняла рішення про створення «Центрального Комітету Праці» (ЦКП або товариства «Праця») як вищого загальнотаборового координаційного осередку всієї культурно-освітньої роботи в таборі. Метою його діяльності мала стати «культурна праця в найширшому значінню того слова в таборі для приготування працівників в краю»¹⁴¹. У § 3 статуту ЦКП це загальне положення набуло більшої деталізації: ціллю організації було визначено «будівництво Української держави через культурну працю [...] підготовчу, як теоретичну, так і практичну. Вона має запізнати членів товариства зі всіма способами корисного будівництва Української держави і вишколювати солідних та чесних народно-державних робітників»¹⁴². (Повністю текст статуту наведено в додатку 3 – *авт.*).

¹³⁹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.14, арк.2-4зв.

¹⁴⁰ *Богачевський Д.* Вказ. праця. – С.576.

¹⁴¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.56; див. також: ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.227.

¹⁴² ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.7, арк.23.

До функцій ЦКП, зокрема, входив захист інтересів слухачів різних курсів перед комендатурою табору, допомога окремим гурткам, затвердження їх статутів та полагодження конфліктів між ними¹⁴³. ЦКП підлягали такі гуртки (які набули статус його секцій): військовий, просвітній («учительський»), правничий, технічно-промисловий, кооперативний, торговельний, сільськогосподарський¹⁴⁴. У підпорядкуванні ЦКП перебували й драматична, музично-співацька та «спортова» секції, а також гурток «антинікотиністів». Кожна з цих секцій делегувала свого голову та одного члена до керівного осередку товариства «Праця», які щотижнево збиралися на свої засідання «в цілі регулювання праці» різних курсів¹⁴⁵.

Якщо з наведеного переліку гуртків йшлося про практично всі, то про т.зв. «Антиніотиновий кружок полонених в Тухолі», який заснувався найпізніше (29 жовтня 1920 р.), ще не згадувалось. Його виникнення було обумовлено неприйняттям частини полонених усього, що могло йти на користь Польській державі. Справа в тім, що у той час виробництво всіх тютюнових виробів перебувало у державній монополії Польщі, відтак купуючи тютюн таборяни опосередковано сприяли підвищенню її добробуту, що, на думку членів гуртка, було неприйнятним для вояків УГА. Але це не декларувалась у жодних документах цього гуртка, відповідно до статутних положень члени гуртка мали «ширити цілковите здержання в уживанню нікотинових витворів поміж полоненими», а заощаджені в такий спосіб гроші «складати на одну з добродійних цілей нашого народу»¹⁴⁶. До числа його членів вписалось 49 чол., які у відповідності до його статуту мали «перестати зовсім уживати нікотинових витворів»¹⁴⁷.

¹⁴³ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.7, арк.23.

¹⁴⁴ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.54.

¹⁴⁵ ЦДА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.227; ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.56.

¹⁴⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.9, арк.3зв., 5зв.

¹⁴⁷ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.9, арк.4зв., 9-10.

Заснування цього гуртка не залишилось не поміченим у Тухолі – часопис «Табор» відгукнувся на цю подію окремою статтею. Зазначивши, що менше ніж за п'ять місяців полону (червень-жовтень 1920 р.) старшини УГА «прокурили» 200 тис. м.п., купуючи в таборівій кантині тютюнові вироби, редколегія журналу наголосила на неприпустимості збагачення в такий спосіб «польського скарбу зі шкодою для себе самих та нації». Відтак поставлені перед членами гуртка завдання – «1) вибороти в собі непохитну силу волі; 2) обмежити свої потреби до найконечніших, а всі духові і матеріальні средства спрямувати в користь рідного народу, який терпить нужду і знущання»¹⁴⁸ – мають бути якнайактивніше підтримані таборовим загалом.

Головою гуртка було обрано поручника Дмитра Квасницю, заступником четаря Шмату, секретарем – четаря Осипа Галуцака, касиром – хорунжого Олексу Фартуха¹⁴⁹. У зв'язку зі звільненням окремих його членів з табору невдовзі кількість його членів зменшилась до 35 членів, які призначили всі зібрані ними кошти на потреби «Рідної Школи»¹⁵⁰. За весь час існування гуртка (листопад 1920 – лютий 1921 рр.) його члени зібрали 1210,50 марок польських (м.п.) членських внесків, з яких 1000 м.п. 23 грудня 1920 р. були передані через поручника Я.Кузьмива на потреби «Рідної Школи», а ще 210,50 м.п. (через поручника Івана Драгана) – на фонд «Рідної Школи». 20 лютого 1921 р., у зв'язку з масовим звільненням полонених у грудні 1920 – січні 1921 р., члени гуртка прийняли рішення про його самоліквідацію¹⁵¹.

Отже, полонені старшини УГА мали у Тухолі всі можливості для самоорганізації та створення різного роду гуртків, які формували особливий таборовий

¹⁴⁸ З антинікотинного кружка // Табор. – Тухоля, 1920. – 1 листопада. – Ч.1. – С.3.

¹⁴⁹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.9, арк.5.

¹⁵⁰ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.62зв.

¹⁵¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.9, арк.7зв.-8.

«ландшафт», який дозволяв більшості таборян долати свою ізолюваність від зовнішнього світу. Інтегральною складовою цього національного простору була культурно-мистецька сфера, яка переносила тухольців у їх думках до рідного краю, та зміцнювала їх в патріотичних почуваннях. Взагалі, – «життєва сила, душевне наставлення і життєрадісність» полонених старшин УГА, за словами одного з мешканців тухольського табору поручника Д. Богачевського, «найсильніше проявилися у ділянці культурно-мистецького життя»¹⁵². Відтак не є чимось дивним, що вже в червні 1920 р. у таборі було засновано два хори під орудою поручника Р. Ставничого і сотника Івана Діоніза Молещого. З самого початку хори користувалися загальною любов'ю всіх полонених, а в скорому часі їх виступи просто неба привернули увагу й мешканців м. Тухолі, деякі з яких задля того, щоб послухати спів таборян, вечорами прогулювався біля дротів¹⁵³.

Досить активно виявляли себе й таборові мистецькі осередки – музичний та театральний гуртки, мистецькі шукання яких завжди знаходили живий і позитивний відгук у душах таборян. Музичний гурток заснувався ще 21 червня 1920 р. за ініціативою поручика Миколи Галія. Цього дня було скликано збори старшин в справі організації «здисциплінованого музичного гуртка», який би «крім плекання хорального співу, дав змогу членам пізнати теоретично: теорію, гармонію, контрапункт і т.д.»¹⁵⁴. Тоді ж було обрано провід гуртка («виділ») у складі сотника Мирона Луцького (голова), сотника І. Молещого (заступника голови), поручика Миколи Галія (секретар), поручника Романа Ставничого (диригент), четаря Антона Баландюка («містодирігент»). На наступних зборах

¹⁵² *Богачевський Д.* Вказ. праця. – С.578.

¹⁵³ *Wiszka E.* Українці в оbozie w Tucholi (1920-1922), (maszynopis).

¹⁵⁴ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.12, арк.1-1зв.

(24 червня) вироблено проект статуту гуртка з 10 пунктів та обговорено його основні положення.

Для успішного розвитку їх діяльності велике значення мала підтримка з боку Українського Горожанського Комітету (УГОК), завдяки допомозі якого для таборян були придбані музичні інструменти і незабаром у Тухолі постала невелика «кімнатна оркестра». Після цього члени музичного гуртка, в якому об'єдналися всі хористи і оркестранти, самотужки обладнали приміщення для репетицій оркестру та вокальної групи¹⁵⁵. Як йшлося у звіті з діяльності «музичного кружка» (21 червня – 31 липня 1920 р.), за цей час хор збільшився з 16 до 60 членів. Для них було проведено три курси теорії співу (читання нот) (викладав поручник Р.Славничий, відвідували 25 учнів), три курси теорії музики (четар А.Баландюк, близько 40 осіб слухачів), три «науки гри на скрипках» (поручник М.Зінюк і четар М.Корикора, 7 учнів)¹⁵⁶.

Завдяки теплій порі року щоденно відбувались репетиції хору, під час яких було розучено 27 вокальних творів українських композиторів, на неділі та свята хор виступав перед таборянами, крім того – брав участь у релігійних відправах. Час від часу для таборян хор влаштовував безкоштовні концерти просто неба на плацу. Для потреб гуртка було зібрано бібліотечку музичних творів, і навіть готувалось видання збірки хоральних творів. Своєю активною роботою хор і гурток завдячували диригентові – поручнику Р.Славничому, який «умілою і повною посвятою працею захопив всіх членів хору», маючи на меті «поставити хор на гідній висоті і виробити не тільки хористів, але правдивих любителів нашої гудової Пісні» (підкреслено в тексті – *авт.*)¹⁵⁷.

¹⁵⁵ ЦДДА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.229зв.; ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.57зв.

¹⁵⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.12, арк.18; спр.3, арк.87.

¹⁵⁷ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.12, арк.18-18зв.

Досить регулярно у таборі відбувались концерти (до 27 вересня 1920 р. їх загалом було проведено 27). Вони відбувались в окремому бараку, де було облаштовано близько 350 посадкових місць. За відвідування концертів стягувалась невелика платня (від однієї до трьох м.п. – в залежності від рядності). Завдяки проведенню концертів музичний гурток мав кошти для здійснення своєї діяльності (тільки за два проведені 26 і 27 вересня концерти було отримано прибуток 1196 м.п.)¹⁵⁸.

Утворення музичного гуртка, хору й оркестру, які «плекали музичну культуру, та в цей спосіб сповнили велику культурну місію»¹⁵⁹, спричинилася до заснування 1 липня 1920 р. аматорського «Артистично-Драматичного Гуртка (Кружка) полонених У.Г.А. в Тухолі» (ім. І.Франка), який очолював І.Гурий, а після його втечі з табору – поручик Микола Галій, пізніше – поручник Степан Флонт). У різний час до числа його членів належало 79 старшин, хоча найчастіше у виставах грали хорунжі Роман Зелений і Ярослав Зарицький, четарі Іван Кучмак і Петро Гойдило, поручник Іван Андріївський, сотник Теофіл Богаєць¹⁶⁰.

Як зазначалося у його статуті від 1 липня 1920 р. (повністю його текст наведено у додатку 4 – *авт.*), завданням гуртка стало «вишколювати артистичні сили, студіювати твори нашої і європейської літератури драматичної, їх інтерпретуючи і давати драматичні виступи»¹⁶¹. Кружок підлягав Раді старшин табору, яка призначала до нього свого референта. З огляду на це гурток міг «жадати від неї (Ради – *авт.*) потрібної допомоги». Членом гуртка міг бути кожний таборянин, який був готовий «піддатися

¹⁵⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.1.

¹⁵⁹ *Богачевський Д.* Вказ. праця. – С.578.

¹⁶⁰ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.10, арк.14-15зв. Прізвище останнього в документах та в списку полонених старшин УГА в Тухолі вказано неточно (Бугаєць) – *авт.*

¹⁶¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.57зв.-58; спр.10, арк.3зв.

безвзглядній дисципліні Кружка», а для покриття видатків гуртка передбачалось збирати добровільні датки від його членів.

Спочатку вистави відбувалися просто неба, але незабаром комендатура табору передала гуртку окремий барак (№ 9). Зусиллями четарів Е.Козака і І.Кучмака його було відповідно обладнано, 15 серпня завершено роботи зі спорудження сцени й виготовлено театральні декорації. Завдяки фінансовій допомозі з боку «Ради старшин» було також придбано нові куліси¹⁶². Після цього вистави театру могли дивитися до 500 чол. одночасно, а члени театрального гуртка отримали можливість готувати аматорські вистави авторства самих полонених, зокрема – «Комедію про людину, що редагувала хлібороба». Впродовж чотирьох місяців (з 22 червня до 25 жовтня 1920 р.) членами гуртка було підготовлено п'ять вистав, причому деякі з них виставлялися на сцені табірному театру два-три рази¹⁶³. Завдяки успішній діяльності таборових артистів на 10 листопада 1920 р. до каси гуртка надійшло 3338 м.п., завдяки чому покривалися всі видатки цієї таборової інституції¹⁶⁴.

Членами гуртка було зібрано й невеличку бібліотечку, що нараховувала 46 назв різних драматичних творів (станом на 21 січня 1921 р.), у т.ч. «Наталка-Полтавка» І.Котляревського, «Украдене щастя» І.Франка, «Тартюф» Мольєра, «Хазяїн» І.Тобілевича, «Назар Стодоля» Т.Шевченка та ін.¹⁶⁵ (Повний список назв цих творів наведено у додатку 5 – *авт.*).

У репертуарі табору переважали українські побутові п'єси (зокрема – «Невольник», «Перехитрили – пошились в дурні», «Ворожбит», «Селюки-аристократи», «Сватання

¹⁶² ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.58, спр.10, арк.63в.

¹⁶³ ЦДІА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.230; ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.58.

¹⁶⁴ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.8, арк.9.

¹⁶⁵ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.10, арк.1-2зв.; спр.3, арк.58.

на Гончарівці», «На першій гулі», «Соколики», «Безталанна», «Ой не ходи Грицю...», «Кум-мірошник», «Нова ревізія», «Перехитрили», «Безталанна», «Наталка-Полтавка», «Матинаймичка», «Назар Стодоля», «Невільник», «Павло Полуботок», «Степовий гість» та ін.)¹⁶⁶. І хоча всі ролі (у т.ч. й жіночі) виконували самі полонені, вистави табірної театру завжди охоче відвідували не тільки полонені, а й мешканці Тухолі та службовці комендатури табору разом з родинами¹⁶⁷. Такий стан справ об'єктивно свідчив про позитивні зміни у ставленні місцевого польського населення до таборян.

Діяльність гуртка поділяється на два періоди (1 липня – 13 вересня 1920 р. і 15 вересня – грудень 1920 р.). Із закінченням першого періоду його було фактично розв'язано рішенням його членів, бо гурток «остає без життя», але вже за два дні відбулись «основуючі» збори «Артистично-Драматичного Гуртка полонених У.Г.А. в Тухолі», на яких були присутні близько 100 полонених. Головою гуртка було обрано поручник С.Флюнта, а після його добровільної відставки (31 жовтня 1920 р.) цю таборову інституцію очолив сотник Мирон Луцький, а з 6 грудня ц.р. – поручик Драган¹⁶⁸. Статут відновленого гуртка текстуально фактично повністю збігався зі старою редакцією статуту Кружка¹⁶⁹. У протоколі засідання гуртка від 18 жовтня 1920 р. до його назви вперше додається – «ім. Франка», що свідчить про бажання його членів мати своїм патроном видатного українського поета¹⁷⁰. Наприкінці року в складі драмгуртка перебувало

¹⁶⁶ Слід відзначити, що крім «Драматичного гуртка ім. І.Франка», у деяких старшинських бараках діяли невеликі аматорські трупи, які готували скетчі та займалися інсценізацією оповідань (див.: *Wiszka E. Ukraincy w obozie w Tucholi (1920-1922), maszynopis*).

¹⁶⁷ *Коківський Ф.* Вказ. праця. – С.20.

¹⁶⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.10, арк.7-9зв., 12.

¹⁶⁹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13-13зв.

¹⁷⁰ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.10, арк.10.

50 членів¹⁷¹, його майно оцінювалось у приблизно 7 тис. м.п. за півроку діяльності Кружок мав досить значні прибутки (7944 м.п.), але більша частина з них (4593,10 м.п.) була витрачена на його поточні потреби¹⁷².

Крім театральних вистав у приміщенні таборового театру досить часто влаштовувалися концерти, загальні читання, різні імпрези, свята тощо¹⁷³. Зокрема, 1 листопада 1920 р. заходами всіх культурних осередків табору було урочисто відзначено річницю «Листопадового зриву»¹⁷⁴. У цей день перед полуднем полонені влаштували проведення «Святочної академії» (у великій залі 9-го бараку), і попри зимову стужу майже всі таборяни вшанували її своєю присутністю. Для всіх забракло місця, так що значна кількість вояцтва була змушена була стояти на вході перед дверима цього бараку.

Академія розпочалась богослужінням, яке відправив отець Теофіл Чайковський¹⁷⁵. Ним же була проведена «високопатріотична бесіда[...] що є вітчизна, та про любов до неї», яка справила «дуже гарне вражіння на слухачів». Після цього поручник д-р І.Хичій виголосив реферат на тему «Український націоналізм в Мойсею Франка», в якому порівняв визвольні концепції поляків та українців. Перед полоненими виступив і поручник Р.Купчинський з декламацією прологу «Мойсея» І.Франка та сотник В.Соллогуб з відчитом «З історії Галичини»¹⁷⁶. «Найцікавішою точкою концерту», на думку автора статті в таборовому часописі, стала інсценізація поетичної фантазії

¹⁷¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.61зв.

¹⁷² ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.58.

¹⁷³ *Наріжний С.* Вказ. праця. – С.34.

¹⁷⁴ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.5, арк.36.

¹⁷⁵ Крім о. Теофіла Чайковського у Тухолі перебував ще один священник УГКЦ – о. Іван Лучинський (див.: ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.17, арк.10).

¹⁷⁶ *Хичій І.* Декілька думок з приводу свята 1/XI. в Тухолі // Табор. – Тухоля, 1920. – 21 листопада. – Ч.2. – С.3.

(поеми) Р.Купчинського «Ніч 1. падолиста на Маківці»¹⁷⁷, в якому автором була порушена «квестія відношення українських мас до своїх провідників».

Події поеми перенесли глядачів у Карпати на гору Маківку – на місце цвинтаря Українських Січових Стрільців, де головною дійовою особою виступав полковник Д.Вітовський «як уособлення непохитного борця за волю свого народу, народного провідника в боротьбі за самостійність рідного Краю» в оточенні «темних сил» («духів черні»)»¹⁷⁸. Автор статті докладно проаналізував зміст поеми та дійшов висновку, що «містерія робить дуже приємне враження. Багато в ній місць переповнених глибоким та правдивим чувством любови до рідного народу, нав'язна ціла отсею спасенною помножуючою духові сили народу непохитною вірою, що ми діб'ємося лучої долі, що прийде час і...»¹⁷⁹.

Цитована стаття І.Хичія цікава ще й тим, що її автор переосмислював нещодавні перипетії збройної боротьби УГА на Великій Україні, намагаючись пояснити причини того, чому цю «річницю великого всенародного свята» воляки УГА мали зустрічати «у неволі». Він, зокрема, звертав увагу таборян на «немилосердність долі», якій «мало [...] було цих мук, які ми переходили на плодовитих просторах України, мук фізичних в роді голоду, холоду, пошести, масових помирань, та ще гірш болючих мук моральних, коли то ми з болем серця мусіли дивитись на упадок державности У.Н.Р., мусіли пережити розчаруванє в надїях, покладених в союзах, які ми заключували то з Денікіним, то з більшовиками. Лиш той, хто те все пережив, лиш той може зрозуміти, яку страшну чашу морального терпіння

¹⁷⁷ Відомо також й інша назва цієї поеми – «Великий День» або «Перший падолиста» (див.: ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.5, арк.36; див. також: *Коківський Ф.* Вказ. праця. – С.20).

¹⁷⁸ *Хичій І.* Декілька думок з приводу свята 1/ХІ. в Тухолі // Табор. – Тухоля, 1920. – 21 листопада. – Ч.2. – С.3-4.

¹⁷⁹ *Хичій І.* Декілька думок з приводу свята 1/ХІ. в Тухолі // Табор. – Тухоля, 1920. – 10 грудня. – Ч.3. – С.3.

переболіли ми з приводу сих союзів з нашими відвічними гнобителями».

Але такі «хитання», на думку І.Хичія, стали «ударом в лице усім нашим самостійницьким стремлінням, се ре-зигнація з усього того, до чого ми стреміли від малої дитини: здобути самостійність рідному Краєві. Ми се розуміли і терпіли, невимовно терпіли, а однак чіплялися за сих союзів як послідної дошки порятунку. Усе ми готові були знести; навіть покірно прийняли ми клеймо «зрадників» національних, доки нам усміхалася хоч яка небудь надія, що ся зрада зближить нас до сеї одної цілі: здобути волю і честь рідній краю»¹⁸⁰. Завдяки цьому УГА зберегла себе, але зруйнувала загальноукраїнський фронт боротьби за незалежність України, іншими словами – завдання військово-організаційного характеру (збереження армії та її кадрового складу) було виконане, натомість загальнополітичні українські принципи були поставлені під сумнів.

На початку листопада 1920 р., через сильні морози та відсутність печі у викладовій залі, майже всі гуртки тимчасово припинили свою діяльність. За повідомлення таборового часопису – «науку продовжують лиш спеціальні галузи і то по баракам при малім числі учасників». Зокрема, правничий кружок «перервав виклади з цивільного, карного і торговельного права» в очікуванні «на збудування печі»; «кооперативний курс скінчився»; технічний і торговельний кружки зупинили свою роботу через хворобу лекторів (четаря І.Чуквінського і поручника Іванця¹⁸¹). Було перервано й діяльність теологічного курсу (через звільнення його слухачів – полонених старшин і підстаршин з незакінченою теологічною освітою)¹⁸².

¹⁸⁰ Хичій І. Декілька думок з приводу свята 1/XI. в Тухолі // Табор. – Тухоля, 1920. – 21 листопада. – Ч.2. – С.2.

¹⁸¹ Напевно вказане помилково, прізвище цієї особи відсутнє в списку полонених старшин УГА в Тухолі – *авт.*

¹⁸² З кружків і відчитової салі // Табор. – Тухоля, 1920. – 1 листопада. – Ч.1. – С.4.

На «військовому курсі» відбулось загалом лише п'ять викладів (хоча самих курсів було запропоновано сім)¹⁸³, а в листопаді 1920 р. їх викладання було цілком припинено «по причині відсутності учителів, які спрямували на захід»¹⁸⁴. Внаслідок цього «військовою комісією» не було також реалізовано проект видання власного фахового часопису¹⁸⁵. Зрештою, на початку 1921 р. через майже повне «здекомплектовання» військової комісії, яка так і не виявила більше жодної діяльності, її було розв'язано¹⁸⁶.

Але попри холод та всі незручності, наприкінці листопада члени музичного і драматичного гуртків розпочали підготовку до відзначення 52-ої річниці з дня заснування товариства «Просвіта», і 8 грудня 1920 р. – на її вшанування – у таборі відбувся концерт і сценічна вистава «Кальнишевський у неволі» Б.Лепкого, які були схвально зустрінуті табірним загалом. До концертної програми увійшли виступи таборового хору, учасники якого проводили репетиції «серед дуже тяжких та невідрадних обставин. Не раз по дві та більше годин приходилося видержати на пробах співу у неопаленій театральній салі», де гуляли протяги¹⁸⁷. Витривалість таборових хористів і артистів була відзначена на шпальтах таборової газети: «По мимо холоду проби (репетиції – *авт.*) відбуваються регулярно. Хор студіює зараз музичну літературу як своїх, так і чужих авторів [...]. Оркестра зараз не вправляє з-за браку салі, а в дальшій мірі чекає на ноти»¹⁸⁸.

¹⁸³ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.56.

¹⁸⁴ З кружків і відчитової салі // Табор. – Тухолья, 1920. – 1 листопада. – Ч.1. – С.4.

¹⁸⁵ ЦДА України, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.1679, арк.227; ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.56.

¹⁸⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.62зв.

¹⁸⁷ День 8-мого грудня в Тухольськiм таборі // Табор. – Тухолья, 1920. – 10 грудня. – Ч.3. – С.4.

¹⁸⁸ З кружків і відчитової салі // Табор. – Тухолья, 1920. – 1 листопада. – Ч.1. – С.4.

Перед концертом у всіх старшинських і стрілецьких бараках було прочитано відозву із закликом жертвувати кошти на потреби товариства «Просвіта»¹⁸⁹. Загалом під час святкування цього свята участь в збірці коштів у дар «Просвіти» взяло 273 полонених старшин, які пожертвували 31139 м.п. Збірка коштів відбувалась у кілька етапів, спочатку (як перша «рата») було зібрано 15113 м.п. До цієї суми увійшов прибуток від концерту (1460 м.п.), внесок від стрілецтва (1461 м.п.), «Ради» (5175 м.п.) та пожертви старшин (7017 м.п.)¹⁹⁰. Зрештою, загальна сума датків становила 31559 м.п., а ще за деякий час було загалом зібрано 39655 м.п.¹⁹¹ Ці кошти передавались до Львова окремими сумами – через старшин, які звільнялись з табору.

26 листопада 1920 р. у таборі було утворено фонд «Рідної Школи», кошти до якого надходили як у вигляді добровільних датків, так і за рахунок оподаткування (1%) зі всіх надісланих до табору грошей. В такий спосіб до кінця року було зібрано 2159,55 м.п. Рішенням «Ради старшин» у таборі діяли й два фонди для внутрішніх потреб – «допомоговий» і «резервовий» («диспозиційний»), з коштів останнього покривались видатки просвітнього гуртка, закуповувались книжки, частина коштів передавались у дар «Просвіти»¹⁹². Таким чином, старшини УГА хоч і перебуваючи за дротами, знаходили можливості для того аби долучитись до національно-громадських ініціатив та внести свою лепту на підтримку українських освітніх організацій в Краю.

Але прихід холодів та звільнення значної кількості старшин обумовили як зменшення обсягів надходжень до згадуваних фондів, так і невпинне згортання культурно-мистецької компоненти в житті полонених. Як йшлося

¹⁸⁹ День 8-мого грудня в Тухольським таборі // Табор. – Тухоля, 1920. – 10 грудня. – Ч.3. – С.4.

¹⁹⁰ Хроніка // Табор. – Тухоля, 1920. – 10 грудня. – Ч.3. – С.6.

¹⁹¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.62-62зв.

¹⁹² ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.62зв.

в «Огляді діяльності «Ради» за час 29 жовтня до 15 грудня 1920» – «внаслідок звільнювання хор дуже змалів [...] і із-за зима (холодів – *авт.*) [...] не проявляє діяльності». Лише в одному з бараків, відбувається «наука гри на басі (контрабасі – *авт.*)». Як зазначалось у таборовому часопису, звільнення з табору поручників О.Каравана і В.Сольчаника та сотника М.Луцького «викликало кризу в нашому хорі, бо оказується брак тенорів»¹⁹³, яким необхідно було знайти заміну.

Так само «слабо» була представлена в цьому часі й діяльність таборового театру, хоча за цей час відбулись вистави «Ворожбит», «Перше Падолиста» (двічі), «Калнишевський у неволі»¹⁹⁴. На Різдвяні свята було «зліплено хор (останки) і співано 5 коляд». З того часу «хор не виступав ніде, хіба часом заспівають собі принагідно в «Корчмі»¹⁹⁵. Зрештою, до 31 січня 1921 р. «Музичний гурток полонених старшин УГА в Тухолі» припинив свою діяльність, а всі його невитрачені кошти були передані до фонду «Рідної Школи»¹⁹⁶. Так само припинив своє існування і хор, хоча спорадично таборяни в кожному бараку час від часу виспівувались – «нагадуючи собі минуле».

Таким чином, у таборі були створені певні можливості для задоволення більшості гуманітарних потреб полонених старшин УГА, частина з яких охоче відвідувала різноманітні виклади та брала діяльну участь у культурно-освітньому житті української громади. Це вочевидь свідчило про бажання таборян заповнити свій вільний час корисними заняттями, і таборіві інституції намагались всіляко сприяти їм у цих намірах. Заснований у серпні 1920 р. Центральний Комітет Праці намагався інтенсифікувати освітню роботу в середовищі старшинства силами

¹⁹³ Хроніка // Табор. – Тухоля, 1920. – 10 грудня. – Ч.3. – С.6.

¹⁹⁴ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.61зв.

¹⁹⁵ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.12, арк.17.

¹⁹⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.11, арк.26.

«учительського кружка», але внаслідок втеч значної кількості старшин з табору, українська громада досить швидко втрачала найактивніших своїх представників.

Якісні зміни у становищі полонених старшин відбулись у листопаді 1920 р., коли польська влада поліпшила умови утримання вояків УГА, і водночас вдалась до поступового звільнення значної кількості «тухольців». Внаслідок цього та через настання холодної погоди культурно-просвітня робота в таборі поступово занепала. В цій ситуації лише підготовка до свят призводила до активізації зусиль таборового активу, натомість для проведення просвітньої роботи вже не було ані достатньої кількості вчителів, ані слухачів. Час від часу в таборі проводились збірки коштів (на потреби «Просвіти» та для інших українських харитативних організацій), участь в яких брали практично всі полонені старшини УГА, а також і стрільці, хоч їх матеріальний стан був майже злиденним. В такий вони намагались стверджувати в очах усього українського суспільства свою відданість національно-визвольним ідеалам свого народу та підтримувати найголовніші прояви національного (насамперед – освітнього) життя в Галичині.

РОЗДІЛ 3.

Таборове повсякдення полонених вояків УГА в Тухолі (1921–1922 рр.)

Початок 1921 р. не вніс істотних змін у життя та побут полонених. Через значне зменшення їх кількості (за архівними даними на початок лютого 1921 р. у таборі перебувало близько 190 старшин УГА і 30 стрільців)¹⁹⁷, культурно-освітнє життя у Тухолі поволі згасало. Опосередкованим підтвердженням цьому стала ухвала Ради старшин (від 19 лютого 1921 р.) про ліквідацію таборових гуртків¹⁹⁸. На виконання цього було розпочато самоліквідацію Музичного гуртка (всі його кошти передавались до «диспозиційного» фонду «Ради» для потреб «Рідної Школи»). В стадії самоліквідації в кінці лютого 1921 р. перебували й антинікотиний і військовий гуртки.

Як зазначалось у таборовій хроніці, життя полонених дещо внормувалось на початку березня, коли погода змінилась на краще, ставши насправді весняною – «через

¹⁹⁷ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.5, арк.25. Дещо інша кількість полонених фігурує у відповіді львівського комісара поліції на запит Українського Горожанського Комітету (березень 1921 р.): 207 старшин УГА, які мешкали в трьох землянках розміром 40 на 5 на 2 метри (див.: ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.5, арк.5).

¹⁹⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.7, арк.24зв.; спр.3, арк.107зв.

всі дні ясно, соняшно і навіть почасти тепло», тому полонені більшу частину свого часу почали проводити на дворі. Старшини «гуляють (себото по нашому прохолоджуються), другі читають, інші видумують часами ігри та біганину»¹⁹⁹. На початку березня з табору було звільнено 13 осіб з числа полонених, але – як це не парадоксально – не всі таборяни поспішали залишити Тухолю. Справа в тім, що таборовому шпиталі працювали молоді медсестри, які привертали увагу декого з полонених старшин УГА. Як це часто трапляється, життя брало своє і в несприятливих таборових умовах – між ними виникали симпатії та романтичні відносини.

Відтак не слід дивуватись тому, що двоє українських старшин (поручники П.Гнатюк і І.Бриляк), які перебували на лікуванні в шпиталі – відмовились залишити табір, бо перший лікувався в шпиталі на гроші, які були надіслані його рідними, а другий «*timo chęci jest chorym*» (повз бажання є хворим – *авт.*). Однак справжньою причиною їх пролонгації перебування в таборі, як повідомляв невідомий таборовий хроніст, було інше, а саме «любов» з сестричками», які працювали в шпиталі. Небажання цих старшин звільнитись з табору спонукало згадуваного хроніста патетично зауважити: «О іронія судьби! З неволі не хочеться їм їхати!»²⁰⁰.

Решта полонених шукала собі розради в іншому – 10 березня 1921 р. весь загаль таборян відзначив день пам'яті Т.Шевченка (цей день був оголошений неробочим). Щоправда, саме «свято [...] в тіснішій гуртці наших полонених відбулося тихенько»: старшини зібрались ввечері в одній з землянок, відспівали «Заповіт», після чого сотник І.Цап'як виголосив реферат про значіння Тараса Шевченка для українського народу. Були відчитані поезії Кобзаря, виконано національний гімн. З нагоди свята

¹⁹⁹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.1.

²⁰⁰ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.1.

було проведено збірку коштів на видавничий фонд «Учитесь, брати мої» (загалом було зібрано 5508,5 марок польських (далі – м.п.))²⁰¹.

Режим утримання полонених був суттєво лібералізований, і хоча харчування полонених не було поліпшено, а «палива мається трохи» – і тільки завдяки тому, що його розподілом завідували обрані представники полонених українців – тим не менш зміни на краще давали підстави таборовому хроністу стверджувати, що «життя в нинішні дні дещо відраднійше колишніх зимових днів»²⁰². Для освітлення бараків увечері старшини купували собі свічки і мали можливість довший час читати.

Але головним заняттям у ці години для полонених були не книги: «Вечері минають скоро при гутірці в «Рідній Корчмі» за пляшкою пива чи чаю при [...] преферансі чи партії в шахи мене не раз і ніч». З огляду на це наступний день починався у полонених досить пізно – «о год. 11 перед полуднем[...], а найчастіше – бо властиво коло 1 пополудні – тоді, коли бочка з зупою димить перед дверми». Після обіду полонені «чепурились до пізнього пополудня», опісля й «заглянути на світ треба», вечеря і «вечір-гутірка, співання, забави, гри, і північ – себто спання. На другий день то само, що вчора, передвчера, чи тиждень тому»²⁰³.

У цій ситуації «Рада старшин» намагалась урізноманітнити духовне життя мешканців табору, і головню – притягнути їх до участі у культурно-освітніх заходах. Зокрема, «Рада» подбала про налагодження занять зі стрільцтвом, організувавши для них у березні 1921 р. курс неписьменних²⁰⁴. Крім того, як йшлося у «Звіті просвітної діяльності» Ради, у кінці травня ц.р. для стрільців читався

²⁰¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.1-1зв.

²⁰² ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.2.

²⁰³ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.2.

²⁰⁴ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.3.

т.зв. «загально-просвітній курс», який включав у себе курс для неписьменних (відвідувало 5-10 чол., заняття провадив четар Федір Лисий), «курс стилістики» для тих стрільців, хто вже вмів читати і писати (12 осіб, поручник Василь Манько), курс граматики (поручник Василь Кашуба) і «науку співу» (поручник В.Манько). Одночасно для стрільців відбувалися і т.зв. «вільні відчити», під час яких були прочитані лекції на теми: «Галицька справа на мировій конференції», «Основи кооперації» (відбулися 31 травня і 2-3 червня 1921 р., лектор – З.Ціховський), «Повстання й істота держави», «Типи сучасної держави» (1-2 травня ц.р., обидві прочитав сотник І.Цап'як)²⁰⁵. Але їх відвідуваність з огляду на непостійність складу слухачів, втечі та звільнення вчителів були низькою та нерегулярною.

Навесні 1921 р. польська влада продовжувала поступово звільняти полонених (20 березня табір залишив і генерал М.Тарнавський), так що на 6 квітня у Тухолі продовжували залишатись лише 77 старшин і 45 стрільців²⁰⁶. Через «урлопованих» (звільнених) товаришів таборів інституції передавали грошові внески на національні цілі, зокрема в квітні 1921 р. у дар «Просвіті» було переправлено 6265 м.п., а загалом з початку року згадуваному товариству було передано понад 22 тис. м.п.²⁰⁷

«Рада старшин» намагалась розрадити таборян на найбільше християнське свято – Великдень. Хоча цього року на Великодні свята полонені «підмог вправді не дістали нізвідки», але завдяки асигнованим «Радою» коштам (на ці цілі було витрачено 21 тис. м.п.), таборяни мали можливість їх належним чином відсвяткувати. Ця сума утворилась за рахунок прибутків кантини «Рідна Корчма», які перераховувались до «фонду Самопомочи» та витрачались на різні гуманітарні потреби рішенням «Ради».

²⁰⁵ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.3зв.-4.

²⁰⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.3.

²⁰⁷ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.4.

На ці кошти у розрахунок на 120 таборян було закуплено 300 яєць, близько 16 кг ковбаси, а також гірчицю, горілку і понад 100 літрів пива.

Свято відбулось в одній із землянок та окремо в шпиталі. Під час святкування виступили з промовами провідники таборових інституцій (поручники Л.Ціховський і Мацієвич, четар д-р Томковид, сотник І.Цап'як); співав хор під орудою четаря Баландюка²⁰⁸. У свою чергу польська комендатура табору час від часу (здебільшого з нагоди державних свят) докладала зусиль для поліпшення харчування полонених, зокрема до обіднього супу додавалось м'ясо, а ввечері таборяни отримували ще й оселедця²⁰⁹.

Відзначили полонені й день пам'яті І.Франка (29 травня), створивши для цього комітет у складі поручників Мацюка, Д.Квасниці та четаря Баландюка. В старшинському приміщенні було встановлено портрет Франка, прикрашений квітами. Під час його проведення (так само як й інших свят та вшанувань) відбувались збірки добровільних датків, зокрема за перше півріччя 1921 р. до фонду «Учитесь, брати мої» було зібрано 6628,50 м.п., 1000 м.п. – для спорудження пам'ятника І.Франкові, стільки ж було перераховано для будівництва «Учительського Дому» у Львові, ще 8950 м.п. було надіслано на «Рідну школу». Для полонених було передплачено 11 часописів, у т.ч. 6 щоденних видань (загалом на суму 11781 м.п.). Закуплено книжки до бібліотеки (9000 м.п.). Слід особливо наголосити на тій обставині, що всі ці видатки покривались «Радю» шляхом проведення збірок коштів серед полонених (меншою мірою), а головним чином – з прибутків «Рідної Корчми», яка завдяки умілому керівництву поручника Андрієвського мала великі зиски²¹⁰.

²⁰⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.4-5.

²⁰⁹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.2зв.; див. також: спр.5, арк.35.

²¹⁰ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.3-3зв., 15.

Більше того, як йшлося у «Звіті Ради за час від 1 марта до 10 червня 1921 р.», завдяки надходженням до каси «Рідної Корчми» полонені мали можливість отримувати матеріальної допомоги і безповоротні позички (14966 м.п.). Загалом за цей період на просвітні цілі було витрачено 17177,11 м.п., на «підмоги» та «святочне» – 34801,20 м.п., на «народні і гуманітарні цілі» – 29803,50 м.п., у дар «Просвіті» – 22175 м.п., на фонд «Рідної Школи» – 19021,65 м.п., 30 к.ч., 1070 гривень, 300 карбованців і 1000 радянських рублів²¹¹. У зв'язку зі значним збільшенням фондів «Самопомочі» навесні 1921 р. Рада на своєму засіданні від 4 липня 1921 р. навіть ухвалила рішення «давати більше довготривалих, згл[ядно] беззворотних позичок»²¹².

Ці витрати, а також ведення культурно-освітньої роботи в Тухолі загалом, стало можливим завдяки діяльності «Рідної Корчми» (управителі – поручник І. Андріївський і четар Петро Довгань), ця таборова установа перетворилася на головне джерело грошових надходжень «Ради» старшин. Абсолютні цифри прибутку, отриманого «Рідною Корчмою», свідчать про високу ефективність її роботи – як йшлося у її звіті за час від 31 січня до 1 червня 1921 р. нею було отримано чистого зиску: у лютому – 3463 м.п., у березні – 8733 м.п., у квітні – 21679 м.п., у травні – 38730 м.п. Відтак тенденція засвідчила суттєве його зростання у квітні-травні, але надалі прибутки поступово зменшувались (за червень 1921 р. – 17184,90 м.п., за жовтень – 19116,75 м.п., за грудень 9881,40)²¹³.

Можливо внаслідок цього «Рада» 3 вересня 1921 р. ухвалила рішення про звільнення поручника І. Андріївського «із заряду» «Рідної Корчми» та передала урядування нею поручникові Д. Богачевському²¹⁴. Загалом же за 1921 р.

²¹¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.3зв.

²¹² ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.15.

²¹³ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.9, 24, 25.

²¹⁴ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.16-16зв.

чистий зиск, отриманий «Рідною Корчмою», становив 212557,91 м.п., а її торгівельний оборот досяг суми 5480449,71 м.п.²¹⁵ До нормалізації становища полонених влітку 1921 р. спричинилося й те, що у цей час більшість старшин отримувала матеріальну допомогу від власних родин та організації УМСА, осередок якої діяв у Тухолі²¹⁶.

Навесні 1921 р. полонені були переведені із землянок до вкритих листовою бляхою бараків, що сприяло поліпшенню їх фізичного стану. Проте кількамісячний побут у землянках та незадовільне харчування для декого з таборян дався взнаки – четар В.Щепанський, якого було звільнено ще 12 квітня 1921 р., залишався у таборовому шпиталю, а за чотири тижні пішов з життя (з діагнозом – запалення легенів). У червні 1921 р. у таборі також помер стрілець Гаврило Скопик²¹⁷.

Довший час у Тухолі продовжувала вестися хроніка табору, яка включала як «нотатки пережитих нами днів від 9.I.1921» (і до 8 березня 1921 р.) з додатками (протоколи «Ради» четвертої каденції, звіти «Рідної корчми», касові обороти різних фондів при «Раді», протоколи просвітнього, музично-співацького, драматичного, антинікотинного гуртків), які були передані «початковому хронікерові тутешнього полону» четареві Володимирі Огоновському (який на той час вже звільнився)²¹⁸. Невідомий хроніст подає у своїх записах і «дещо з брудів життя тухольців» (хоча з такою його оцінкою деяких проявів приватного життя таборян важко погодитись – *авт.*). Він, зокрема, згадував про принаймні двох старшин УГА, які з самого початку свого перебування у таборі зголосились до праці в таборовій канцелярії.

²¹⁵ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.25.

²¹⁶ Коковський Ф. Вказ. праця. – С.20.

²¹⁷ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.6. (Українські вояки були поховані на таборовому цвинтарі, всі видатки на їх поховання відшкодувала «Самопоміч» – *авт.*).

²¹⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.1.

Але насправді таких старшин було більше (вони, зокрема, провадили пошту, кантину, працювали в інших таборових інституціях), при чому значна частина полонених в різний спосіб користала з послуг цих старшин. Своєю окремою ухвалою «Рада» зайняла «неприхильне становище» щодо тих старшин, які працювали в канцелярії польської комендатури, та зажадала від них полишення праці. Це рішення було підтримане старшинськими зборами окремих бараків, зокрема 10 лютого 1921 р. барак № 9 ухвалив «залишити тих, котрі працюють для нас, інших відкликати». Тих старшин, які би не виконали це рішення, збори бараку № 9 пропонували «нап'ятнувати публічно у часописах»²¹⁹.

Ці двоє старшин УГА (їх прізвища не вказані в архівних документах – *авт.*) не пристали на цю пропозицію, бо «жили собі вигідніше і свобідніше, чим иньші», мали додатковий пайок та перепустки до міста, а також мешкали неподалік сестер Червоного Хреста, тому «мусіло між ними приходити до умопорозумінь, союзів, а навіть уній»²²⁰. Зрештою, сталось так, що «польські капрала і фельдфебелі позавидували їм того щастя» та поскаржились на цих двох українців комендантові табору капітану Вендліковському, який видав цілком таємний наказ про заборону таких контактів. Щоправда, через машиністок канцелярії про нього дізнались всі таборяни, у т.ч. й «винуватці» його появи. Останні не зважили на цей наказ, та всупереч йому «пішли до кімнат сестер», після чого їх наступного дня було звільнено з роботи в канцелярії, а сестер вислано з Тухолі. Після цього один з українських «канцеляристів» «упився[...] та наговорив дурного польським старшинам»²²¹.

Внаслідок того, що всі старшини УГА відмовились зайняти місце звільнених в канцелярії, після чого комендант

²¹⁹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.2.

²²⁰ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.7.

²²¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.7-7зв.

табору перемінив своє добре ставлення до таборян, скасувавши всі перепустки для українців аби «взяти їх трохи в руки». Врешті-решт це наблизило розв'язання табору, але процес звільнення бранців вимагав допомоги з боку полонених. Зрештою, після вибачень ад'ютанта табору перед загалом полонених старшин конфлікт було залагоджено.

Додаткове світло на непрості, а інколи й конфліктні стосунки між полоненими та жінками, які в обмеженій кількості також утримувались в Тухолі, проливає й лист російською мовою (від 17 серпня 1921 р.) «військовополоненої дружини лікаря» Ніни Воробйової, в якому вона скаржилась на «професора Цеховського»²²². За її словами останній о другій годині ночі цієї доби наполегливо стукав у двері та шибку її кімнати та вимагав відкрити. Жінка не погоджувалась, що викликало у нічного візитера лють та «крайню грубу нецензурну лайку». Відсунувши занавіску і побачивши «гостя» у вікно, Н.Воробйова зуміла його ідентифікувати (останнє її твердження викликає великі сумніви, бо зробити це у темряві було майже неможливо – *авт.*). Ця історія закінчилась тим, що сусіди Н.Воробйової відчинили двері своєї кімнати, після чого порушник її спокою швидко зник та вже більше не повертався²²³. Очевидно, що приймати на віру цю версію Н.Воробйової немає жодних підстав, бо її пізнім гостем міг виявитись будь-хто з російськомовних мешканців табору, але цей лист опосередковано засвідчує інтерес, який виявляли таборяни до протилежної статі.

Знаходився у полонених українців у Тухолі час і для жартів: мешканці одного з українських бараків спакували та надіслали великий пакунок четареві д-рові Томковиду,

²²² У таборі перебували двоє осіб з прізвищем «Ціховський» – поручник Лев Ціховський і військовий урядовець Zenon Ціховський. Вони обидва брали діяльну участь у просвітницькому русі в Тухолі, відтак кожен з них міг називатись «професором». Вже тільки ця обставина не дозволяє достеменно встановити, про кого ж йшлося у листі Н.Воробйової – *авт.*

²²³ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.5, арк.23.

до якого поклали «порожніх ящиків, подерті підштанки з польським орлом, подертий плащ, цвікар (правильно – цвікер, пенсне – *авт.*) з дроту і паперу з надписом «Старість – не радість», і «Средство від сліпоти»» (д-р Томковид погано бачив). Верхівкою цієї витівки став ще один пакунок, до якого було вкладено довгий (на три метри) шнурок з надписом «Перша поміч». Сміху додало те, що д-р Томковид розпаковував ці пакунки у присутності полонених, і не здогадався про справжніх винуватців цього жарту, поклавши всю вину за це на звільнених українських канцеляристів, які, мовляв, хотіли в такий спосіб йому помститись²²⁴.

Такі розваги додавали позитивного настрою полоненим, даючи сили для подолання таборової рутини. Лише наповнюючи своє життя конструктивним змістом можна було витримати місяці та роки існування за дротами. У липні-серпні 1921 р., як йшлося у «Звіті Ради полонених УГА 6-ої каденції»²²⁵, поручник Дмитро Квасниця провів «ряд популярних викладів із загальної географії», четар Лисий провадив «курс неграмотних», четар Кашуба – «науку числення», поручник Манько розпочав «курс теорії співу», четар Паславський роз'яснив стрільцям зміст брошури «Аматорський театр». Полонених цікавили європейські новини, про які вони дізнавались з передплаченої «Радою» української періодики («Український Вістник», «Українська Трибуна», «Вперед», «Батьківщина», «Український Голос», «Визволення», «Будяк», «Господарський Кооперативний часопис»), а також з деяких польських видань.

Полонені проводили свій вільний час і за читанням книг з таборової бібліотеки (бібліотекар – М.Данилюк), до якої були закуплені нові видання на 3000 м.п.²²⁶ Разом

²²⁴ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.8.

²²⁵ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.89-90зв.

²²⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.89.

з тим слід відзначити, що в липні 1921 р. тривала часткова передача книжок з бібліотеки – Українському Горожанському Комітетові було передано 160 книжок, 113 книжок «пропало», 45 – передано власникам, 5 «позичено домів» та ін. Таким чином у бібліотеці продовжувало зберігатись 551 книжка та 16 ще незакаталогізованих підручників²²⁷. У подальшому «Рада» продовжувала виділяти кошти для придбання нових книжок (у 1921 р. було передплачено 11 часописів та придбано деякі книжки, на що було використано 8122,90 пол. марок)²²⁸. Відтак попри ці «втрати» восени ц.р. у бібліотеці продовжувало зберігатись понад 500 книжок. Але у зв'язку зі значним зменшення кількості слухачів «Рада» вирішила врешті переслати їх до Українського педагогічного товариства у Львові. Це завдання було доручено окремії комісії²²⁹.

Але найбільшою популярністю у частини полонених користувалась «Рідна Корчма», і, як вже зазначалось, дехто з таборян проводив у ній тривалий час, що у свою чергу забезпечувало стабільні надходження коштів для «Самопомочі». Тільки за липень 1921 р. чистий зиск «Рідної Корчми» склав 26300,05 м.п., за серпень – 29061,10 м.п., за вересень – 26844,10 м.п., за жовтень – 19116,75 м.п.²³⁰ Отримані в серпні кошти були, зокрема, витрачені на придбання книжок (3511 м.п.), на передплату часописів (1433 м.п.), на позички (17453 м.п.), ще 8 тис. м.п. було надіслано полоненими на фонд «Рідної Школи»²³¹. І хоча у порівнянні з весняними місяцями «Рідна Корчма» отримала меншій прибуток, як свідчить її баланс – всі потребуючі полонені мали можливість отримати позички і

²²⁷ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.9.

²²⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1,спр.13, арк.3.

²²⁹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.90зв.

²³⁰ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.11, 13; спр.2, арк.9; спр.3, арк.89зв.-90, 90зв.

²³¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.9.

«підмоги». Крім того, до табору продовжували надходити жертви для різних категорій полонених (зокрема, від Українського Горожанського Комітету зі Львову була отримана одноразова допомога для буковинців, яка становила 200 м.п. для кожного)²³².

У серпні 1921 р. відбулись зміни в керівництві виборного органу полонених «Рада» – поручник Л.Ціховський, який очолював її впродовж кількох попередніх каденцій, зрікся головування з особистих причин. Новим головою було обрано поручника Дмитра Квасницю, але ця обставина майже ніяк не вплинула на перебіг життя таборян – як і в попередні місяці – «Рада» не виявила у серпні «живійшої діяльності». Причинами цього, як зазначалось у її звіті за цей місяць, було зменшення чисельного стану полонених та одноманітність таборового життя. До того ж – 6 серпня з Тухолі було вивезено всіх стрільців (до табору в Домб'є), у зв'язку з чим припинилось проведення низки викладів²³³.

Нічого не змінилось у таборі для його мешканців й восени – як йшлося у «Звіті [Ради] за вересень і жовтень 1921» життя полонених УГА в Тухолі пропливало «непомітно без важніших подій серед однієї і тієї самої невольницької одноманітності в непривітній землянці». Кількість полонених українців зменшалась до 28 осіб²³⁴ (на 31 жовтня 1921 р.), і «Рада» вже не виявляла у цьому часі майже жодної діяльності²³⁵. Фактично у Тухолі продовжували функціонувати тільки три інституції полонених УГА – «Самопоміч», «Рідна Корчма» (про неї вже йшлося вище) і таборова бібліотека.

²³² ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.89-89зв.

²³³ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.9.

²³⁴ Tuchola. Obóz jeńców i internowanych 1914-1923 / Oprac. Z.Karpus, W.Rezmer. – Toruń, 1997. – Т.1. – Cz.2 (Choroby zakaźne i walka z nimi 1920-1922). – S.XVII.

²³⁵ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.90.

В архівних документах наявні документи, які свідчать про першорядну роль в житті таборян цієї благодійної організації. У скарбника «Самопомічі» акумулювались всі грошові надходження для полонених вояків УГА в Тухолі, і зокрема, частина вирученого зиску від діяльності «Рідної Корчми» (загалом за 1921 р. – 108261,95 м.п.). Ці кошти спрямовувались на безповоротні та звичайні (такі, які мали бути повернені) позички полоненим, через «Самопоміч» вояки УГА брали участь у збірці коштів для багатьох національних та локальних потреб, у т.ч. на пам'ятник І.Франку, фонд «Учіться брати мої», фонд «Рідна Школа», для будівництва «Учительського дома», на пресовий фонд «Української Трибуни» у Варшаві; на ці кошти влаштовувались Великодні свята та передплачувались часописи, купувались книжки до таборової бібліотеки²³⁶. Тільки до фонду «Рідної Школи» у період з 8 грудня 1920 р. і до 31 жовтня 1921 р. полоненими було передано 29871,65 м.п., 30 корон чехословацьких, 1070 гривень, 1000 радянських рублів, 300 карбованців, 15 копійок сріблом²³⁷.

Тривале співіснування полонених галичан та червоноармійців у таборовому просторі Тухолі сприяло встановленню неформальних контактів між ними. Вояки УГА намагались хоч чимось допомогти полоненим РСЧА та полегшити їх злиденну долю. Це було зокрема обумовлено тим, що червоноармійці виконували певні роботи для потреб вояцтва УГА, а крім того – серед них також були українці з Великої України. До того ж не слід забувати про те, що ставлення полонених галичан до бранців-більшовиків у Тухолі було нейтрально-приятним й в силу того, що короткий час рештки УГА творили т.зв. Червону Українську Галицьку Армію. З огляду на це стає зрозумілим

²³⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.90зв.

²³⁷ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.90зв.

факт передачі в дар полоненим червоноармійцям 25 книг з фондів таборової бібліотеки (липень 1921 р.)²³⁸.

Крім того, у листопаді 1921 р. «Рада» ухвалила рішення про закупівлю «для шевців та кравців більшовиків за їх працю» 10-15 пачок тютюну та паперу для загортання цигарок²³⁹. У відповідь «Рада» отримала лист-подяку від «полонених старшин та урядовців – Надніпрянців» (без сумніву – тут йдеться про полонених українців зі складу більшовицької армії) від 4 грудня 1921 р., в якому, зокрема йшлося, «широ-широ дякуєм вас, милі брати, за одержаний від вас дорогий подарунок – тютюн». Напевно є зайвим говорити, що тютюн був завжди дефіцитним товаром у таборі, тим більше для полонених червоноармійців, відтак не є дивним, що лист закінчувався словами: «Вашого спочуття ми не забудемо во віки»²⁴⁰.

Важливим засобом консолідації полонених було відзначення пам'ятних дат, так зокрема, 4 грудня 1921 р. спеціальний комітет полонених організував свято «Просвіти», до програми якого увійшли виступи хору під керівництвом Баландюка, декламації віршів Т.Шевченка та вистава «Калнишевський у неволі» Б.Лепкого. Весь прибуток від влаштування концерту та вистави було передано у дарунок «Просвіті»²⁴¹. Друга половина місяця пройшла в Тухолі під знаком підготовки до улаштування Різдвяних свят, для чого знов таки було створено «Святочний комітет». «Рада» передала для цього 10 тис. м.п., а також запропонувала скласти кожному старшині на цю ціль 100 м.п., крім тих, хто не мав такої суми²⁴² (у грудні 1921 р. у таборі залишалось лише 25 старшин і кілька підстаршин та стрільців)²⁴³.

²³⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.9.

²³⁹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.107.

²⁴⁰ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.4, арк.29-29зв.

²⁴¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.5, арк.35.

²⁴² ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.90зв.

²⁴³ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.24.

У 1922 р. нечисленний гурток «тухольців» продовжив своє існування, хоча початки нового року не віщували для таборян нічого доброго – 20 січня 1922 р. після тяжкої недуги помер хорунжий Кикоть. Його було поховано на місцевому цвинтарі для полонених, участь у обряді його поховання взяв православний священик, диякон і хор полонених вояків УГА²⁴⁴. Знову на допомогу прийшла таборова «Самопоміч», асигнувавши 4282 м.п. на поховання небіжчика²⁴⁵.

Новообрана «Рада» (голова поручник – Д.Поклітор) долучилась до підготовки в одній з таборових землянок свята Шевченка, програма якого включала декламації творів Кобзаря, хоріві співи (спільно з інтернованими вояками Армії УНР). Отримуючи грошову допомогу від українських благодійних організацій полонені не забували про своїх нужденних земляків, зокрема рішеннями «Ради» і «Самопомічі» були перераховані кошти на гуманітарні цілі («голодним в Україні» (3000 м.п.), а також до кількох фондів – «Інвалідів у Львові» (11100 м.п.), «Української дитини у Львові» (3000 м.п.), для «вдів та сиріт» (5000 м.п.), «Учитесь, брати мої» (2000 м.п.), для «Рідної Школи» (17190 м.п.))²⁴⁶. За весь час існування Ради на просвітні цілі в таборі було витрачено 17177,11 м.п., на допомогу стрільцям і старшинам УГА – 34801,20 м.п., на фонд «Рідної Школи» 19021,65 м.п.²⁴⁷

У першому кварталі 1922 р. продовжувала успішно працювати «Рідна Корчма», фінансуючи різні потреби полонених. Завдяки цьому «Самопоміч» мала можливість закуповувати книжки (850 м.п.) та передплачувати часописи (8096 м.п.)²⁴⁸, а також допомагати таборянам в організації дня вшанування І.Франка (3 червня). Але найбільші суми спрямовувались для поліпшення становища

²⁴⁴ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.104.

²⁴⁵ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.32.

²⁴⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.104-105; спр.13, арк.33.

²⁴⁷ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.3.

²⁴⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.32.

полонених через їх нужденний стан – видатки для проведення Великодніх свят становили 56155 м.п., а крім того – на поліпшення харчування було виділено 12960 м.п.²⁴⁹

У таборі продовжувала діяти бібліотека (за станом на 2 квітня 1922 р. – в ній нараховувалось 486 книжок) шістьма мовами (українською, польською, німецькою, російською, англійською, французькою). Але книги поступово передавались до українських організацій у Львові або дарувались стрільцям²⁵⁰. У 1922 р. Рада також передплачувала кілька різних періодичних видань, у т.ч.: щоденні видання «Громадський вістник», «Українську трибуну», «Вперед»; тижневик «Український голос», двотижневик «Письмо з Просвіти»; місячники «Світло», «Будяк», «Господарсько-кооперативний часопис». Крім того, до бібліотеки безкоштовно надходили тижневики «Українське слово», «Український прапор», «Соборна Україна» і місячник «Учительське слово»²⁵¹.

За даними II-го відділу штабу Військового міністерства Польщі на 11 липня 1922 р. у Тухолі продовжувало перебувати 24 полонених УГА²⁵². Попри своє нужденне життя нечисленний гурток старшин дбав про розвиток шкільництва на українських землях, тому на початку вересня 1922 р. розпочалося збирання книжок різного змісту для бібліотеки Української приватної гімназії ім. М.Шашкевича в м.Долина. Збірка книжок для гімназії була передана за призначенням, і вже 16 вересня тухольці отримали лист (за підписом директора гімназії д-ра М.Пачовського) з подякою за «щедрий дар – збірку книжок белетристичного і наукового змісту»²⁵³ (загалом – 41 книжка)²⁵⁴.

²⁴⁹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.33.

²⁵⁰ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.34.

²⁵¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.31.

²⁵² SAW, Oddz.II Szt. MSWojsk. (1772/89), t.443 (Komunikat o sytuacji internowanych z 11.VI.1922).

²⁵³ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.5, арк.8.

²⁵⁴ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.37.

Як вже зазначалось, «тухольці» час від часу отримували благодійну допомогу, але інколи дехто з таборян відмовлявся від неї з огляду на політичний підтекст цих пожертв. Як приклад доцільно навести отримання грошового переказу (10 тис. м.п.) від «Товариства ім. М.Качковського» для вручення трьом «карпатороссам, потерпевших от войны» (старшинам Ф.Лисому, О.Раставецькому та В.Мельнику). При цьому перші двоє відмовились від такої допомоги та заповіли передати її на потреби «Рідної Школи», бо не вважали себе «карпатороссами», натомість В.Мельник зажадав виплати йому 3300 м.п., які й були йому надіслані (на цей час він вже був звільнений з табору)²⁵⁵.

26 вересня 1922 р. тухольцям надійшла фінансова допомога (1027 корон чехословацьких, що після обміну становило близько 250 тис. м.п.) від товариства «Самопоміч» із табору Йозефов (Чехословаччина), яка мала бути розподілена між усіма мешканцями табору (у т.ч. 22 старшини, троє підстаршин і 9 стрільців)²⁵⁶. Рішенням Ради старшин (голова – поручник І.Мацієвич) частина цієї суми була витрачена на благодійні цілі: 54696 м.п. на допомогу інтернованим галичанам у таборі Каліш (Польща), 8 тис. м.п. – товариству «Просвіта», 4 тис. м.п. – на потреби українських інвалідів, 15 тис. м.п. – книгарні ім. Т.Шевченка для придбання книжок²⁵⁷. Ще 10 тис. м.п. тухольці у кінці жовтня 1922 р. пожертвували товариству «Рідна Школа» у Львові. У зворотному листі-подяці від Українського педагогічного товариства зазначалося, що «лепта ся є тим більш цінною, що зложили її люди, які знаходяться в невідрадних обставинах таборового життя. Є це доказом великого зрозуміння вартості рідного шкільництва для національної справи, що повинно бути приміром для тих [...], які живуть на волі»²⁵⁸.

²⁵⁵ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.2, арк.9.

²⁵⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.5, арк.10.

²⁵⁷ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.5, арк.11.

²⁵⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.5, арк.12.

Восени 1922 р. утримання полонених у Тухолі вже стало анахронізмом, відтак було розпочато підготовчі заходи до його ліквідації (на 20 вересня 1922 р. в ньому нараховувалося 21 старшина і один стрілець УГА, а також один старшина, три підстаршини і 8 стрільців зі складу Армії УНР)²⁵⁹ (див. їх список у додатку 6). Задля раціонального використання книжкових фондів таборової бібліотеки у подальшому члени «Ради» поручники Д.Квасниця, І.Мацієвич, Д.Поклітор і хорунжий В.Семчишин²⁶⁰ ухвалили рішення про створення спеціальної комісії, яка мала поступово переслати більшість книжок Українському педагогічному товариству (станом на 3 жовтня ц.р. у бібліотеці залишалося 210 книжок)²⁶¹, а театральний інвентар – Українському музею у Львові.

6 жовтня 1922 р. у Тухолі відбулись одні з останніх загальних зборів старшин²⁶². Дуже вагомим грошовим внеском для тухольців став черговий переказ від інтернованих вояків УГА з табору Йозефов (333 тис. м.п.)²⁶³, які були розподілені між таборянами та перераховані на національні гуманітарні цілі. А ще за кілька тижнів відбулася й ліквідація самого табору, і всіх полонених старшин УГА було звільнено.

Отже, попри всі обмеження таборового режиму окремим особам з числа полонених вдавалось додати «цивільного смаку» своєму життю в Тухолі завдяки додатковим пайкам, отриманню коштів від рідних та благодійних організацій. Декому з полонених таланило влаштуватися ще краще – в їх житті були присутні романтичні стосунки з жінками (медсестрами, які працювали в шпиталі). Хоча

²⁵⁹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.5, арк.10; спр.17, арк.11.

²⁶⁰ Прізвище цього старшини відсутнє в «Іменному списку полонених УГА і інтернованих У.Н.Р. у таборі інтернованих в Тухолі» від 20 вересня 1922 р. (див.: ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.17, арк.11).

²⁶¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.13, арк.34, 37.

²⁶² ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.109.

²⁶³ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.5, арк.16.

в даному аспекті йдеться лише про двох старшин, які працювали у канцелярії польської комендатури, проте таке їх становище прямо і опосередковано впливало на загальний моральний клімат решти полонених галичан, вносячи в нього зайві елементи напруги та нервозності. Решта полонених УГА не мала і не могла мати таких життєвих «вигод» у Тухолі, тому значна частина часу з їх приватного життя протікала в таборівій кантині «Рідна Корчма», яка стала справжньою розрадою для таборян-українців. Крім можливості придбання за помірними цінами продуктів харчування кантина надавала таборянам можливість затишно провести частину свого змученого довгим часом перебування у таборі, дізнатись останні новини – комфортно (наскільки це було можливо у таборових умовах) сидячи в облаштованому для відпочинку приміщенні за горнятком кави чи стаканом чаю.

Завдяки роботі «Рідної Корчми» полонені мали можливість фінансово забезпечити проведення власних культурно-освітніх заходів, і зокрема організацію свят у таборі. Справа в тім, що частина отриманого кантиною чистого прибутку рішенням «Ради» старшин передавався благодійній організації полонених українців «Самопоміч», яка спрямовувала їх на гуманітарні потреби. Вона, зокрема, надавала безповоротні та поворотні грошові допомоги всім потребуючим з числа полонених вояків УГА, закупувала додаткові продукти для поліпшення харчування таборян, а також перераховувала визначені суми для підтримки українських освітніх фондаций у Львові (за згодою на те загалу полонених галичан).

Свою просвітницьку функцію у таборі успішно виконувала бібліотека, в якій тривав постійний книжковий рух – постійно закупувались нові книжки та

передплачувались часописи, але водночас тривав процес передачі прочитаної літератури поза табір – для потреб українських педагогічних установ та організацій. В такий спосіб полонені українці долучались до розбудови національного життя в Краю (в Галичині), маніфестуючи свою національно-державницьку життєву позицію. І хоча кілька десятків полонених вояків УГА не могли суттєво впливати на перебіг процесів на західно-українських землях, їх приклад відданості національній справі є до сьогодні зразковим для українського громадянського суспільства.

ВИСНОВКИ

Перші місяці перебування полонених старшини УГА в таборі Тухоля були позначені значними труднощами через складні побутові умови їх утримання (необлаштованість бараків, не завжди прийнятне харчування, недостатня лікарська опіка та ін.). Крім того, деякі дії комендатури табору, особливо в перші два місяці ізоляції полонених, також спричинили погіршення режиму утримання бранців. Проте вже в серпні 1920 р. ситуація в таборі була загалом нормалізована, і полонені старшини УГА, спираючись на допомогу українських громадських та благодійних організацій, а здебільшого на власні сили, зуміли відновити своє національне життя, що виявилось у заснуванні просвітніх, культурно-мистецьких, допомогових гуртків та товариств.

Їх перелік є доволі репрезентативним, так, зокрема, у таборі діяли різні гуртки (освітній, правничий, торгівельний, кооперативний, технічно-промисловий, сільсько-господарський та ін.), тривала інтенсивна освітня робота, зокрема неписьменних стрільців вчили грамоті, для старшин проводились виклади з бухгалтерської справи, стенографії, права. Завдяки т.зв. «научним» курсам та викладам з «історії українознавства» полонені старшини отримували можливість поповнити багаж своїх знань та підготуватись до закінчення своїх гімназійних студій.

Таборові мистецькі осередки – музичний та театральний гуртки, а також хор виконували важливу духовно-консолідуючу функцію в таборі, завдяки їх діяльності стало можливим організувати роботу таборового театру. Бажаючі мали можливість навчитися грі на скрипці, читанню нот, танцям, а також засвоїти основи драматичного мистецтва та теорії співу.

Важливим було й те, що у цей час відбувались певні зміни у трактуванні полонених УГА польською владою, що пояснювалося її об'єктивною зацікавленістю нормалізувати ситуацію на галицьких землях та врегулювати стосунки з місцевим українським суспільством. Відтак попри виразний негативізм у ставленні до вояків УГА, які зі зброєю в руках воювали проти Польської держави, з боку окремих її представників на місцевому рівні, офіційна Варшава все ж таки трактувала полонених старшин і стрільців УГА як громадян власної держави. Саме це пояснює ту обставину, що комендатура табору не зробила нічого аби запобігти груповим втечам полонених старшин УГА, а також суттєво лібералізувала режим утримання таборян (серпень 1920 р.). Полонені отримали можливість отримувати матеріальну допомогу як від своїх родин, так і від крайових та міжнародних харитативних організацій.

І після того, як за декілька місяців вщухли негативні пристрасті серед польського суспільства, польська влада вдалась до звільнення переважної більшості таборян за їх на те клопотаннями. Без жодного сумніву, до цього її спонукало те, що фаза збройної боротьби за польську державність була завершена, а Польська держава успішно відбулась. У цій ситуації полонені вояки УГА мусіли з цим примиритись, навіть якщо хтось з них й надалі неприхильно ставився до того. Внаслідок «урлопування» більшості старшин УГА їх кількість у Тухолі на початку

1921 р. зменшилась настільки, що це призвело до згор-
тання діяльності та самоліквідації багатьох таборових
гуртків та осередків (між тим сам табір існував ще досить
довгий час з дуже невеликою кількістю бранців у ньому).

Велике значення у таборі відіграло товариство «Са-
мопоміч», до якого надходили кошти жертводавців та
благодійників, а також частина прибутку таборової кан-
тини. Ці суми витрачались у переважній більшості для
поліпшення харчування полонених та придбання найне-
обхіднішого (ліків, писемних приладів, паперу) та інших
нагальних та невідкладних видатків. Крім того, «Самопо-
міч» витрачала зібрані кошти для відзначення найбіль-
ших релігійних свят (Великдень, Різдво), шевченківських
днів, національних свят.

Перебуваючи в надзвичайно тяжких побутових умо-
вах полонені старшини УГА спромоглися здолати зне-
віру та почуття моральної пригніченості перебування у
Тухолі. Вони завжди залишаючись свідомими високо-
го обов'язку, покладеного на них Батьківщиною, давши
справжні зразки непоказного патріотизму, до кінця за-
лишаючись вірними своєму прапорові та своїй державі.
Надзвичайно складні обставини перебування у таборах
не похитнули віру українського вояцтва у невмирущість
ідеї національного та державного відновлення України –
ідеї, якій вони залишались вірними все своє життя.

ДОДАТКИ

Додаток І. Перелік курсів, викладання яких здійснювалось у таборі Тухоля (друга половина 1920 р.)

Бухгалтерія (цивільний урядовець Іванець),
історія українознавства (поручник Володимир Сольчаник),
всесвітня історія (сотник Володимир Соллогуб),
суспільна економія (поручник Богачевський)²⁶⁴,
педагогіка (хорунжий Михайло Кудрич),
теорія співу (четар Антін Баландюк),
гра на скрипці (четар Михайло Корикора, поручник Максим Зінюк),
театральні проби (четар Яків Мацюк),
«Людовий університет» (четар Яків Мацюк),
математика і фізика (четар Лев Добрянський, сотник д-р Омелян Царевич),
курс неграмотних (поручник Ілярій Мацієвич, а також четар Яків Лапчинський, поручник Володимир Феданків, хорунжий Михайло Кудрич, четар Кокорудз²⁶⁵ і Федір Лисий).

²⁶⁴ У таборі перебували двоє поручників Богачевських – Данило і Юліян, в даному випадку не видається можливим встановити – про кого з них йдеться – *авт.*

²⁶⁵ У таборі перебували двоє четарів Кокорудзів – Антін і Теодор, у даному випадку не видається можливим встановити – про кого з них йдеться – *авт.*

Курси, викладання яких планувалось:
начеркова геометрія (четар Лев Добрянський),
господарства (Григорій Стефурак),
читання нот (поручник Р.Славничий),
танці (четар Григорій Лірей), латина (сотник Микола Байрак),
«грека» (четар Григорій Мартинюк),
французька мова (поручник Богачевський і Іван Калуж-
ницький),
англійська мова (сотник Іван Пашкевич),
гімнастика (Степанків, поручник Іван Остап'як)²⁶⁶,
сербська мова²⁶⁷.

Додаток № 2.

Лист військового урядовця Зенона Ціховського до
Ради старшин УГА в таборі Тухоля²⁶⁸

До Ради старшин на руки сотника Цап'яка

Часто чути нарікання зі сторони стрільців і підстаршин, що мовляв «Старшини для себе устроюють ріжного рода курси, а ми мов би не з їх армії, для нас ні чого нема, нам видно ні чого не треба» (підкреслено в тексті оригіналу – *I.C.*).

На жаль нарікання ці мають в собі много рації і тому звертаються до «Ради» з пропозицією над цією справою призадуматися і, бодай пізно направити те, що повинно було зробитися бодай для тих, котрі не йдуть на роботу, маю на думці підстаршин і однорічних, з котрих многі могли би брати участь в старшинських курсах, або можна би для них устроїти окремі курси з узглядненням (врахуванням – *авт.*) їх духового розвитку. Місто (замість – *авт.*) устроювати всякого рода «галабурди і ляйхенцуги», або зуживати енергію на штабубацькі (нерозумні – *авт.*) «лятрінен телеграми»,

²⁶⁶ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.7, арк.8зв. Перелік курсів, які викладались в Тухолі, також див.: ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.57.

²⁶⁷ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.3, арк.87.

²⁶⁸ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.4, арк.34.

могли би многі з наших старшин забити свою скуку викладаючи нашим підстаршинам і стрільцям от хотя й би про укр[аїнську] історію, географію і літературу, про кооперацію, бухгалтерію, рільництво і т.и. (Хор також можна було би у них заснувати) – тим більше, що не один з них колись в життю міг би се використати, а прелегентів (кандидатів – *авт.*) між «лежухами» не бракує. «Курс неграмотних» – зовсім не вистарчає, се бодай таке моє переконане.

Нам не вільно забувати про наших стрільців – товаришів оружя (зброї – *авт.*), котрі як нам підчинені не один раз терпіли через нашу недбалість і брак почуття обовязків, не раз гинули з холоду і голоду лише тому, що «пан комендант» лише називався комендантом, а ним не був, ані бути не старався. Вічно нарікалося на стрілецтво і то несправедливо, бо відповідно до свого умового розвитку оно далеко визше стоїть чим ті пани, що мимо яркої крайно-демократичної вивіски поза партіями «спортовців», «лежухів» мов би зовсім призабули про своїх вірних друзів-краянів, стрільців і підстаршин, де много однорічних (зазначую мимоходом).

Місто устроювати вічні «гоненія вкруг бараків», а бо сплетничене (пліткувати – *авт.*), можна би стрільцям дещо розказати або бодай прочитати часопись, за що вони будуть старшинам дуже вдячні і я з ними.

Прошу ласкаво цею справою зайнятися і видати в тім напрямі відповідні зарядження.

З належним поважанням

Зенон Ціховський

Додаток № 3. Статут тов[ариства] «Праця» полонених старшин і стр[ільців] в Тухолі²⁶⁹

1. Назва: «Праця».

2. Місце: Табор полонених старш[ин] і стр[ільців] в Тухолі.

Ціль: Будівництво укр[аїнської] держави через культурну працю. І ще праця підготовча так теоритична як і практична.

²⁶⁹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.7, арк.23-23зв.

Она має запізнати членів тов[ариства] зі всіма способами користного будівництва укр[аїнської] держави і вишколювати солідних та чесних народно-державних робітників.

Средства: Праця членів на всіх полях суспільно державної праці.

Організація: Для успішного веденя праці гуртуються полонені у відповідні кружки: як військовий, просьв[ітній], рільничий і т.п.

Кожний кружок гуртує членів фахових як рівнож і нефахових, які мають намір працювати на данім полі.

Кружки працюють по секціях.

Скількість кружків як рівнож їх секцій неограничена. [...]

Внутрішня організація (статут) як рівнож і спосіб праці належать до них самих. На чолі кружка має стояти виділ.

На чолі товариства стріть Центр[альний] Комітет, який творять голови поодиноких кружків і їх делегати по одному з кожного кружка.

Центр[альний] Комітет кермує в загальних чертах товариством. Єго функції є характеру виконавчого, контролюючого. Він стараєся, щоби праця по кружках була інтензивна і користна. Ладнає спори між поодинокими кружками. В разі потреби отворяє нові кружки, або виключає з товариства вже існуючі, як рівнож скликує збори всіх членів товариства. Затверджує статуту поодиноких кружків. до виключеня кружка з товариства потреба ухвали 3/4 членів присутних на зборах, на котрих мусить бути щонайменше 3/4 членів Центр[ального] Ком[ітету].

12.Центр[альний] Комітет вибирає з поміж себе виділ з 3 членів.

13.Центр[альний] Комітет існує так довго, доки існують що найменше два кружки.

14.Розвязаня товариства наступає в хвилі розвязаня табору полонених старшин і стрільців Г.У.А. (УГА – І.С.) в Тухолі, або коли всі кружки заперестануть (припинять – І.С.) свої праці.

15.По виході з полону – по повороті на територію, де живе укр[аїнський] народ, члени товариства є зобовязані дальше вести працю розпочату, примінюючи єї до існуючих обставин.

16.Статут цей обовязує в хвилі принятя єго через членів кружків вступаючих до товариства.

Тухоля, 22. VIII. 1920.

Додаток № 4.

Статут гуртка артистично-драматичного
полонених УГА в Тухолі²⁷⁰

Гурток має назву: Артистично-драматичний гурток полонених УГА. в Тухолі.

Ціль кружка – вишколювати артистичні сили, студіювати твори нашої і європейської літератури драматичної; їх інтерпретуючи і давати драматичні виступи.

Гуртком управляє вибраний Заг[альними] Зборами Виділ. Він складеться з 7-ох членів а се: 1) Голова, 2) містоголова, 3) секретар, 4) господар, 5) режисер, 6) бібліотекар, 7) аранжер себто техніч[ний] рефер[ент].

Гурток стоїть під евіденцією Ради старшин. Нагляд над ним має вона через свого референта інформуючи про діяльність гуртка. За се гурток може жадати від неї потрібної помочі.

Членам гуртка може стати кожний, хто піддається безвзглядній (цілковитій – *I.C.*) дисципліні кружків. Він голоситься в виділі:

Виділ може кооптувати собі на час до помочи фахові сили.

На покритє видатків буде збирати добровільні датки від членів.

Кружок перестає існувати по випущені на волю або на рішення Заг[альних] Зборів Кружка.

Майно кружка переходить після рішення послідніх Заг[альних] Зборів.

Тухоля, дня 1/VII 1920

²⁷⁰ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.10, арк.3.

Список книг в бібліотечці Драм[атичного] Кр[ужка]
ім[ені] Франка пол[онених] У.Г.А. в Тухолі²⁷¹

Котляревський «Полт[авка]-Наталка»,
Цеглинський «Ворожбит»,
Стадник «Зразковий муж»,
Черкасенко «Хуртовина»,
Винниченко «Панна Мара»,
Українка «Бояриня»,
Стадник «Комедія про хлібороба»,
Янчук «Вихованець»,
Шніцлер «Останні маски», «Література», «Зелена папуга»,
Яворенко «Халепа»,
Лопатинський «Пожар»,
Тобілевич «Хазяїн»,
Франко «Украдене щастя», «Учитель»,
Сівач «Ситцеві рукавички»,
Яновська «Повернувся з Сибіру»,
Наколесник «Невмирака»,
Островський «Нірвана»,
Левченко «Юрко Огневик»,
Шевченко «Назар Стодоля»,
Ібзен «Будівничий Сольнед», «Нора»
Гетбель «Юдита»,
Цеглинський «Соколики», «Кара совісті»,
Кропивницький «Пісні в лицях»,
Невестюк «Кандидат»,
Лисенко «Заспокоїлась»,
Корженьовський «Верховинці»,
Боровиковський «Збірник творів»,
Борачок «Мобілізація»,
Пушкін «Драм[атичні] твори»,
Старицький «Ой не ходи, Грицю»,
Молієр «Тартюф»,
Кропивницький «Перехитрили».

²⁷¹ ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.10, арк.1-2.

Додаток № 6.
«Іменний список полонених У.Г.А
і інтернованих У.Н.Р. у таборі
інтернованих в Тухолі»²⁷²

Табір полонених ч.7 в Тухолі

Район полонених У.Г.А.

Полонені УГА:

1. поручник Мацієвич Ілярій (буковинець)
2. поручник Поклітар Дмитро
3. поручник Квасниця Дмитро
4. четар Апостол Володимир
5. четар Андрійчук Василь (буковинець)
6. четар Артиш Михайло
7. четар Гунйовський Яків (потрапив в полон ще 22 листопада 1918 р.)
8. четар Жевко Максим
9. четар Кошуба Василь
10. четар Паславський Василь
11. четар Стратичук Іван (буковинець)
12. четар Лисий Федір
13. четар Українець Дмитро (буковинець)
14. четар д-р Томковид Микола
15. четар Терпеливець Гриць
16. четар Гойдало Петро
17. хорунжий Данилюк Микола
18. хорунжий Газда Аристид
19. хорунжий Голіней Федір
20. військовий урядовець Ціховський Зенон
21. четар Прусак Дмитро
22. стрілець Гавронь Іван

²⁷² ЦДАВО України, ф.3522, оп.1, спр.17, арк.11-11зв. Всі полонені з цього списку належали до різних корпусів УГА та були (у переважній більшості) взяті в полон 27 квітня 1920 р. Всі вони (за винятком 4 осіб) походили з Галичини. Інтерновані належали до складу 4-ої Київської стрілецької дивізії Армії УНР (крім двох осіб, які належали до Окремої запорізької залізничної сотні) та були інтерновані 20 листопада 1920 р. – *авт.*

Інтерновані Армії УНР:

23. поручник Теліженко Клим (4-та Київська дивізія)
24. підхорунжий Новіків Віктор
25. підхорунжий Клочковський Михайло
26. ст. десятник Новіків Василь
27. стрілець Николаєнко Сергій
28. стрілець Проценко Антін
29. стрілець Бойченко Федір
30. стрілець Гайдаманчук Іван
31. стрілець Стоцький Микола
32. стрілець Добровольський Гаврило
33. стрілець Фролов Василь
34. стрілець Піндюк Данило

20 вересня 1922 р.

Додаток № 7.

**Список старшин УГА – полонених
у таборі ч. 7 в Тухолі²⁷³**

Вжиті у списку скорочення:

- авд. – аудитор [аудитор – військовий суддя],
- ад., ад. – адреса,
- арх. – архітектор,
- в. – втік (втеча)
- вет. – ветеринар, ветеринарний,
- вій., війс., військ. – військовий,
- вул. (ул.) – вулиця,
- ген. – генерал,
- д-р, др. – доктор,
- дух. – духовний,
- зв. – звільнено,
- інж. – інженер,
- к. – коло, неподалік,
- лікв. – ?

²⁷³ Упорядник – Омелян Вішка.

юсо, п. юсо – пошта в місці,
м. – мешкає,
нар. (ур.) – народжений,
от. – отаман (майор),
підстар. – підстаршина,
підхор. – підхорунжий,
пов. – повіт (сьогодні в Україні – район),
пол. – полевий,
пор. – поручник,
п., поч. – пошта,
почт. – поштовий,
пр. – присілок,
прав. – правильно,
рай. – район,
ротм. – ротмістр,
сан. – санітарний,
св., свід. – ?,
слід. – слідчий,
сот. – сотник (капітан),
стар. – старшина,
теп. – тепер,
ур. – урядовець,
хор. – хорунжий,
цив. – цивільний,
чет. – четар.

А

10. сот. Абль Бронислав / Чернівці / в. 14 VIII [1920].
14. чет. Алексевиц Кость / Яворів / зв. 15 VIII [1920].
12. хор. Амрайх Мойсей / Гусятин / в.
2. пор. Андріївський Іван / Емілія Андріївська, Чернівці, вул.
Біляра 48.
8. чет. Андрійчук Василь / Малятинці, пов. Кіцмань.
13. хор. Андрухович Маріян / Станиславів, вул. Газова 69 /
зв. 28 XI [1920].
15. хор. Антоневиц Юліян / Рожнів, п. юсо, пов. Снятин / зв.
13 XI [1920].

9. чет. Апонюк Василь / Середпільці, пов. Радохів / зв. 11 II [1921].

11. чет. Апостол Володимир / Ласківці, п. Могильниця, пов. Тербовля.

7. пор. Аріо Карло / Перемишль / в. 17 VII [1920].

4. пор. Арсенич Микола / Матіївці, пов. Коломия – нар.; Пістинь – м. / зв. 29 XII [1920].

3. пор. Арсенич Роман / Мишин, п. Печеніжин [пов. Коломия] – нар.; Пістинь – м. / зв. 28 XI [1920].

5. чет. Артиш Михайло / Веренчанка, пов. Заставна – нар.; Ошихліби, п. Кіцмань – м.

6. хор. Атаманюк Володимир / Прибилів, п. Товмач [теп. Глувач] / зв. 15 IV [1921].

Б

40. хор. Бабяк Михайло / Дубє, пов. Броди / зв. 7 XII [1920].

46. пор. Бабяк Осип / Дубє, пов. Броди / в. 11 VII [1920].

20. сот. Бабяк Петро / Раневичі, пов. Дрогобич / в. 1 XI [1920].

21. [суд.] чет. Бабяк Франц / Дусанів, п. Янчин, пов. Перемишляни / зв. 5 XI [1920].

16. хор. Баглай Іван / Яворів / зв. 31 XII [1920].

62. хор. Базилевич Петро / Сокаль Забуже / в. 10 IX [1920].

57. хор. Базилевич Степан / Цішанів [прав. Чесанів] / зв. 23 IX [1920].

19. хор. Базилевич Юліян / Берлин, пов. Броди / зв. 13 XII [1920].

38. хор. Базник Михайло / Целіїв, п. Нижбірок Нов[ий; прав. Нижборок] к. Копичинець, пов. Гусятин / зв. 22 II [1921]

63. пор. Байгерт Валеріян / Мужиловичі, п. Віжомля [прав. Віжомля], пов. Яворів / зв. 4 III [1921].

34. чет. Байрак Гриць / Гадинківці, пов. Гусятин / зв. 7 XII [1920].

68. сот. Байрак Микола / Губичі, пов. Дрогобич / зв. 22 XI [1920].

52. чет. Байрак Павло / Гадинківці, пов. Гусятин / зв. 7 XII [1920].

67. сот. Балицький Фердинанд / Станиславів / в. 22 IX [1920].
61. чет. Баландюк Антін / Петро Швайцер, Пишківці, пов. Бучач.
69. пор. Бандрівський Михайло / Лісковата, пов. Добромилъ / з. 12 II [1921].
22. пор. Барабаш Василь / Соколів, Підгайці – нар; Козова – м. / в. 10 XI [1920].
72. війс. ур. Баранів Теофан / в. 11 VII [1920].
24. пор. Баренбиіт Шулим / Стоянів, пов. Радехів / зв. 7 XII [1920].
48. чет. Бариш Роман / Калуш / в. 14 XI [1920].
39. хор. Барнич Роман / Коломия, вул. Крашевського / зв. 28 XI [1920].
18. хор. Бартошек Павло / Вороняки, пов. Золочів / зв. 15 IV [1921].
65. пор. Бас Василь / Переволочка п. Соколівка, пов. Броди / в. 4 VIII [1920].
31. сот. Бекесевич Петро / Тернопіль, вул. Липова 37 / зв. 16 XI [1920].
42. хор. Белей Іван / Войнилів, Калуш / зв. 19 XII [1920].
17. чет. Бендак Петро / Чернівці / в. 17 VII [1920].
45. чет. Беньовський Іван / Могиляни, пов. Жовква / зв. 4 III [1921].
50. сот. Березюк Василь / Двірці, п. Мости Великі, пов. Жовква / зв. 5 XI [1920].
30. сот. Бігус Петро / Бережани, Містечко 94 / зв. 5 XII [1920].
36. чет. Білецький Остап / Коломия, вул. Карпатська 8а / зв. 13 XII [1920].
43. чет. Білоус Володимир / Львів / в. 17 VII [1920].
37. чет. Боберський Дмитро / Товмач [теп. Тлумач] / зв. 16 I [1921].
75. сот. Богаець [у списку помилково Бугаець] Теофіль / Коломия, вул. Арх. Рудольфа / [зв. напр. 1921].
41. пор. Богачевський Данило / Перемишль, вул. Чацького 6, з поштою до капітули / зв. 7 XII [1920].
74. пор. Богачевський Юліян / Голинь, Іосо, пов. Калуш.
25. чет. Богдан Федір / Підзахарич, п. Вижняця – нар; Підзахарич, п. Розтоки – м. / в. 25 XI [1920].

53. хор. Богонос Михайло / Косів / зв. 31 III [1921].
29. хор. Боднарук Микола / Завале [прав. Завалля], Снятин / зв. 29 XII [1920].
64. пор. Боднарчук Василь / Жнятин, п. Гільче, пов. Сокаль / зв. 22 II [1921].
47. пор. Бойчук Дмитро / Княздвір, п. Печеніжин, пов. Коломия / зв. 19 XII [1920].
33. хор. Болюк Михайло / в Підх.[?; такий запис в рубриці “увага”].
44. чет. Бонк Осип / Хирів / зв. 5 XI [1920].
51. чет. Борковський Іван / Ямниця, Станиславів / в. 4 VIII [1920].
59. хор. Бородайко Богдан / Бережани, вул. Адамівка / зв. 4 I [1921].
32. чет. Бородик Степан / Мокротин, пов. Жовква / зв. 2 III [1921].
54. хор. Боюк Юрко / Серожинці, пов. Городенка / в. 4 VIII [1920].
23. сот. Бранднер Карло / Опава [у Чеській Республіці], Шлеск [Сілезія] / в. 1 IX [1920].
49. пор. Бречка Дмитро / Корні, п. Угнів, пов. Рава Руська [тепер у Польщі] / зв. 19 XII [1920].
73. сот. Брилинський Євген / Жовтанці, пов. Жовква / в. 4 VIII [1920].
26. хор. Брилинський Лев / Львів – нар.; Коломия, Старогончарівка / зв. 29 XII [1920].
66. пор. Бриляк Іван / зв. 7 III [1921].
71. пор. Брославський Осип / в. 1 VIII [1920].
28. хор. Брошнівський Онуфрій / Дрогобич, вул. Грунвальдська 10 / зв. ст. дес.[?] 31 III [1921].
27. пор. Будз Петро / Кути, [пов.] Косів – нар; Пістинь – м. / в. 17 VII [1920].
58. хор. Будний Осип / Бурштин, пов. Рогатин / зв. 11 II [1920].
60. вет. чет. Букебавен Борух / Тернопіль / Грудз[ьондз].
70. хор. Букида Андрій / Красне, пов. Золочів / зв. 22 II [1921].
35. пор. Бурбела Юстин / Опільсько, п. Сокаль – нар; Сокаль, вул. Шевченка 24 / зв. 25 I [1921].

55. пор. Бурнадз Микола / Олієва Королівка, пов. Городенка / зв. 5 XI [1920].

56. сан. хор. Бусько Володимир / Бережани / зв. 11 III [1921].

В

640. хор. Ваврик Іван / Тустановичі, п. Волянка, пов. Дрогобич / зв. 29 XII [1920].

645. пор. Ванжура Осип / в. 11 VII [1920].

669. пор. Вассіян Юліян / Зіболкі, п. пов. Жовква / зв. 17 III [1921].

627. хор. Ващук Степан / Глібовичі, пов. Бібрка, або Бельск / зв. 22 XI [1920].

648. хор. Величко Олекса / Склад лісний, Перемишль – нар.; п. Сілко, ад.[?] Перемишль / зв. 21 XI [1920].

652. хор. Величковський Нестор / Станиславів, вул. Вісекончого [?] Полн[?] ч. 4 / зв. 31 I [1921].

626. пор. Вербицький Іван / Улична, п. Гаї Вижні, пов. Дрогобич / зв. 22 XI [1920].

634. чет. Вербовий Василь / Корні, пов. Рава Руська / зв. 19 XII [1920].

630. хор. Вергун Петро / Городок / в. 20 IX [1920].

636. хор. Верницький Станислав / Риків, Золочів / зв. 23 XII [1920].

649. хор. Веселий Василь / Млинки Школьниківі, п. Дрогобич / зв. 29 XII [1920].

653. хор. Весоловський Гриць / Дрогобич, вул. Солоний Ставок / зв. 22 II [1921].

631. хор. Весоловський Євстахій / Олесько, п. в місці, пов. Золочів / зв. 28 XI [1920].

643. чет. Винник Осип / Синевідсько [прав. Синьовидне] Вижне, Сколе / зв. 8 XI [1920].

637. пор. Винницький Радзевич Степан / Самбір, Повтурня 165 / зв. 31 XII [1920].

642. пор. Винниченко Іван / Гадинківці, пов. Гусятин / в. 28 VII [1920].

628. хор. Віснюра Микола / Чернокінці Великі, п. Пробіжна, пов. Гусятин / зв. 11 III [1921].

647. хор. Вітик Максим / Барані Перетоки, пов. Сокаль / зв. 13 XII [1920].

635. чет. Віханський Роман / Золочів / зв. 31 XII [1920].

629. пор. Вовк Іван / Дрогобич / в. 1 IX [1920].

633. хор. Вовчук Іван / Ляшки Горішні, поч. Бориничі, [пов.] Бібрка / зв. 4 I [1921].

644. чет. Возняк Петро / в. 28 VIII [1920].

646. чет. Возняк Степан / Бишів, п. Тартаки, пов. Сокаль / зв. 11 III [1921].

638. хор. Возний Василь / Хлівчин [прав. Хлівчани], пр. Bruckenthal [Брукенталь], пов. Рава Руська / зв.

639. чет. Войтович Володимир / Букачівці, пов. Станиславів / зв. 9 XI [1920].

651. хор. Волошин Микола / Сосниця, п. Радимно, пов. Ярослав / зв. 22 II [1921].

641. пор. Волощук Осип / Львів / в. 14 XI [1920].

632. пор. Воробець Віктор / Залуже, Рогатин / в. 30 VIII [1920].

667. чет. Ворона Михайло / [в записці дописано] = Крук Михайло, ч. 321 / в. 17 VIII [1920].

Г

159. лікв. чет. Габер Яків / Станиславів / зв. 10 XII [1920].

165. чет. Габлевич Іван / Шляхтинці, п. п. [пошта і пов.] Тернопіль / зв. 11 II [1921].

169. чет. Гаврилишин Ілько / зв. 9 VII [1920].

162. хор. Гаврилів Тимко / Стриганці, п. Ходовичі, пов. Стрий / зв. 19 XII [1920].

158. хор. Гаврилук Семен / Іспас, пов. Коломия / в. 4 VIII [1920].

199. хор. Гаврилук Іван / Волянка, п. Іосо, Дрогобич / зв. 4 III [1921].

205. хор. Гаврищук Степан / Немилів, пов. Радехів / зв. 16 III [1921].

189. пор. Гайдукевич Лавро / в. 17 VII [1920].

170. пор. Гайдукевич Осип / Должанка, Тернопіль / в. 5 IX [1920].
176. сан. пор. Гайдучок Степан / Глиняни, пов. Перемишляни / зв. 16 XI [1920].
181. хор. Галушка Микола / Літинь, п. Мединичі, пов. Дрогобич / зв. 11 II [1921].
209. пор. Галій Микола / Боків, Підгайці / зв. 7 XII [1920].
210. чет. Галушак Осип / Тетевчиці, пов. Радехів / зв. 28 III [1921].
183. військ. ур. Гальович Іван / Станиславів, Гірка Весела.
191. сот. Гамаль Володимир / Підяроків, п. Миколаїв к. Гаїв через Львів, [пов.] Перемишляни / зв. 18 III [1921].
161. чет. Гандзюк Степан / Іване Золоте, п. Торське, пов. Заліщики / зв. 3 IV [1921].
163. чет. Гандзюк Яків / Іване Золоте, п. Торське, пов. Заліщики / в. 7 X [1920].
206. чет. Гафткович Володимир / Городенка / зв. 29 XII [1920].
212. чет. Герман Євген / Тернопіль / в. 16 VII [1920].
195. сан. пор. Гинилевич Ярослав / Тисова, п. Красічин, пов. Перемишль / зв. 16 XI [1920].
173. пор. Гладишівський Андрій / Тернопіль / в. 11 VII [1920].
194. пор. Глінка Лев / Коломия / зв. 22 II [1921].
196. чет. Глібчук Петро / Старі Кути, пов. Косів / зв. 29 XII [1920].
197. хор. Глодзінський Осип / Руда Сілецька, пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / зв. 13 XII [1920].
202. пор. Глуховецький Василь / Львів-(Дністер) / зв. 7 XII [1920].
184. чет. Гнатківський Семен Лука / Стрий, Конарецького 60 / зв. 29 XII [1920].
168. пор. Гнатовський Петро / Циків, пов. Перемишль / зв. 7 XII [1920].
203. пор. Гнатюк Петро / Поторжиця, пов. Сокаль / зв. 11 III [1921].
216. хор. Гнида Степан / Задвір'я, пов. Перемишляни / зв. 25 I [1921].
217. чет. Гнідець Максим / Забір'я, пов. Рава Руська / зв. 24 IX [1920].

166. чет. Гойдило Петро / Старгород, п. Гільче, пов. Сокаль; м. Гільче.
187. чет. Голик Іван / Червоногород, п. Іосо, пов. Заліщики.
160. чет. Голинський Олекса / Самбір, [вул.] Львівська / в. 11 VIII [1920].
180. хор. Голіней Теодор / Ланчин коло Делятина, пов. Коломия / зв. 19 XII [1920].
198. хор. Головатий Дмитро / Олеша, пов. Товмач [теп. Глу-мач] / зв. 11 II [1921].
200. ур. карт.[?] Головінський Степан / Тустоголови, пов. Зборів / зв. 26 X [1920].
175. лікв. чет. Головка Василь / Конотопи, пов. Сокаль; Ширець, пов. Львів / зв. 13 XII [1920].
207. хор. Головка Василь / [адресу: Конотопи, пов. Сокаль – перекреслено й поставлено знак питання; дивись також: Головка Василь, поз. 175] / зв. 9 VII [1920].
185. чет. Головчак Ярослав / Глиняни, пов. Перемишляни / зв. 28 XI [1920].
215. хор. Голод Степан / Голгоча, пов. Підгайці / зв. 28 I [1921].
201. чет. Гольвінський Іван / Стрий / зв. 8 XI [1920].
167. хор. Горечий Михайло / Рава Руська / в. 12 X [1920].
186. чет. Грабець Василь / Нове Село, Чесанів / зв. 16 III [1921].
164. хор. Гречаник Василь / Жорники, пов. Станиславів / в. 7 X [1920].
190. пор. Грещак Іван / Туринка, п. Іосо, пов. Жовква / зв.
171. військ. ур. Гриневич Олекса / Львів, вул. Городоцька 167; Чернівці / зв. 4 III [1921].
174. чет. Гринчишин Петро / Вишнівок, п. Гологора, пов. Перемишляни / в. 11 VII [1920].
178. хор. Гриньків Кость / Сокаль, вул. Шашкевича / зв. 13 XII [1920].
172. сот. Грицина Михайло / Тернопіль, Глибока 12 / зв. 13 VI [1920].
188. чет. Грищик Степан / Садки, Заліщики / зв. 13 XII [1920].
192. пор. Губаль Антін / Дмитровичі, п. Вишня, пов. Мостиська / зв. 23 XII [1920].

177. пор. Гуглевич Іван / Львів, Личаківська Бічна 5 (Лісна 5) / зв. 12 III [1921].

214. хор. Гузар Михайло / Бучач, вул. Підгаєцька 60 / зв. 15 I [1921].

182. чет. Гузар Пейсах / Броди, вул. Золота 34 / зв. 29 XII [1920].

211. пор. Гузій Василь / Лютичі [?] Княжі, Іосо, пов. Рава Р[уська] / в. 4 VIII [1920].

193. пор. Гумен Антін / Замокоч, пов. Жовква / зв. 22 II [1921].

218. чет. Гуньовський Яків / Дідилів, п. Яричів Нов[ий], пов. Камінка Стр[умілова; тепер Кам'янка Бузька].

208. почт. ур. Гуриш Іван / Струсів Іосо, пов. Теремовля / в. 4 VIII [1920].

179. хор. Гуцуляк Іван / Воскресінці, п. Коломия / зв. 20 I [1921].

204. чет. Гуцуляк Михайло / Новоселиця, п. Рожнів, пов. Снятин / зв. 20 I [1921].

Г

151. чет. Гавалко Едвард / Львів, вул. Садівницька / в. 4 VIII [1920].

146. хор. Газда Аристид / Барбівці, п. Вашківці; Чернівці, вул. Мартиновича ч. 12.

153. сот. Газдайко Петро / Красна, пов. Березів / до суду 13 VI [1920].

154. хор. Галярник Степан / Ямниця, Станиславів.

155. пор. Ган Петро / Боратин, п. Острів, пов. Сокаль / зв. 23 III [1921].

156. хор. Гера Степан / Перемишль, Гавснера 6 / в. 26 VIII [1920].

149. чет. Гіжа Іван / Висова, пов. Горлиці / в.

150. хор. Гізяк Рудольф / Чортків, Вигнанка Дол[ішня] 98 / зв. 16 XI [1920].

213. хор. Гніп Михайло / Васичин [прав. Васчин], п. Кнігиничі [прав. Княгиничі], пов. Рогатин / зв. 13 XII [1920].

157. хор. Гоїв Омелян / Снятин / зв. 5 XI [1920].

140. хор. Ґорбіль Ізидор / Урмань, п. Поморяни, пов. Зборів.
 145. сот. Ґотліб Яків / Броди / в. 25 XI [1920].
 148. хор. Ґреськів Василь / Білобожаниця, пов. Чортків / в. 4 VII [1920].
 141. чет. Ґресько Северин / Миловане, п. Стриганці н/Д, п[ов.] Товмач [теп. Тлумач] / зв. 19 XII [1920].
 144. пор. Ґріґоца Василь / Кіцмань / в.
 143. чет. Ґродзкий Василь / Монастирок Бродський, п. Станиславчик, [пов.] Радехів / зв. 12 I [1921].
 147. чет. Ґула Антін / Халупки Медицькі, п. Медика, [пов.] Перемишль / зв. 22 XI [1920].
 152. свід.[?] чет. Ґулай Микита / Стасів, п. Переспа, пов. Сокаль.
 142. хор. Ґулка Іван / Красне, пов. Золочів / зв.

Д

115. хор. Давибіда Дмитро / Ласківці, пов. Тереховля / зв. 3 IV [1921].
 106. чет. Данилович Іван / Бориня, пов. Турка / зв. 16 XI [1920]
 107. хор. Данилюк Микола / Княже, п. Залуга, пов. Снятин.
 128. хор. Дацик Андрій / Козівка, пов. Тернопіль.
 111. пор. Дацюк Теодоз [!] / Нілничі, пов. Сокаль / зв. 22 II [1921].
 117. хор. Демків Петро / Хлібичин Лісний, п. Отинія, пов. Коломия.
 110. хор. Демянчук Михайло / Надвірна, вул. Станиславівська 17 (або вул. 3 Мая) / зв. 23 XII [1920].
 123. пор. Дедик Іван / Вислобоки, поч. Підліски Малі, пов. Львів / зв. 4 I [1921].
 118. хор. Джуман Михайло / Махнівок, пов. Сокаль / зв. 18 III [1921].
 124. чет. Дзівінський Василь / Микитинці, п[ов.] Станиславів / зв. 31 III [1921].
 116. пор. Дикий Василь / Боратин, п. Острів, пов. Сокаль / зв. 19 XII [1920].
 113. пор. Дицьо Іван / Ґійсько, пов. Добромиль.

105. пор. Дишкант Гриць / Шмітків ад. [?] Мошків, пов. Сокаль або Lila Дишкант Rajesek, Zabreka [?] II, Морава [Чеська Республіка] – м. / в. 17 VII [1920].

126. сот. Дідич Іван / Переспа, п. Тартаків, пов. Сокаль / зв. 25 I [1921].

112. хор. Дідич Іан / Стрільче, пов. Городенка / зв. 4 I [1921].

119. хор. Дідух Теодор / Татари, п. Лука, пов. Самбір / зв. 13 XII [1920].

122. сан. пор. Дмитречко Василь / Стрий / зв. 22 II [1921].

102. чет. Добрянський Лев / Підгір'є [Підгір'я], Краків – нар.; Білінкевич: Трофанівка, п. Гвоздець, пов. Коломия / зв. 29 XII [1920].

127. хор. Добрянський Михайло / Тернопіль / зв. 16 XI [1920].

101. чет. Довгань Петро / Мшанець, п. Теревовля, пов. Гусятин [!]; це помилка – Теревовля це також повітове місто і Мшанець до нього належав, пор. поз. 104].

125. чет. Долинний Іван / Камінка [Кам'янка] Лісна, п. Добросин, пов. Рава Руська / зв. 29 XII [1920].

121. хор. Дорожинський Іван / Сокаль / зв. 26 X [1920].

114. хор. Дорожовець Петро / Самбір, вул. Замійська 76 – нар.; Бронниця [прав. Брониця], п. Дубляни-Кранцберг, пов. Дрогобич [хіба Самбір – див. поз. 108] / зв. 22 XI [1920].

104. хор. Доскоч Гриць / Мшанець, пов. Теревовля / в. 25 X [1920].

103. пор. Драган Іван / Трофанівка, пов. Коломия – нар.; Балинці, поч. Гвоздець – м.

109. інж. пор. Дрезнер Анзельм / Тернопіль, Міцкевича ч. 17 / зв. 7 XII [1920].

120. хор. Дуткевич Іван / Рошнів, Товмач [теп. Тлумач] / зв. 22 II [1921].

108. хор. Дяків Василь / Брониця, п. Кранцберг-Дубляни, пов. Самбір / в. 20 IX [1920].

Е

129. от. Ерле Альфонс / Відень XII, Schonbrunnerallee 39 / зв. 19 XII [1920].

Є

226. вет. чет. Єднак Казимир / Бережани (Сюлко) / 21 VI [1920] до Грудзьондза.

239. чет. Єнджейовський Андрій / Немилів, пов. Радехів / зв. 22 II [1921].

Ж

663. чет. Жевко Максим / Перемишль – нар.; Сміланиця, п. Коросно, ад [?] Хирів – м.

666. чет. Жеґаллович Роман / Нивиці, пов. Радехів / зв. 13 XII [1920].

660. пор. Журовський Володимир / Чернівці / в. 4 VIII [1920].

З

658. чет. Завидівський Ілля / Біла, п. Тернопіль / зв. 22 II [1921].

654. хор. Завидівський Степан / Гуменець, п. Щирець, пов. Львів / в. 4 VIII [1920].

662. хор. Зарицький Ярослав / Вікно, ад [?] Грималів [прав. Гримайлів], пов. Скалат [тепер Гусятинський район] / зв. 15 X [1920].

657. хор. Заячківський Антін / Білобожниця, п. Іосо, пов. Чортків / зв. 18 III [1921].

665. хор. Здерко Микола / Комарно [теп. район Пустомити] / зв. 15 I [1921].

655. чет. Зелений Василь / Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / в. 25 XI [1920].

656. хор. Зелений Роман / Вислобоки; Львів, Круп'єрська 6 / зв. 16 XI [1920].

661. чет. Зеєлик Іван / Коломия / в. 4 VIII [1920].

664. пор. Зінюк Максим / Звиняч, п. Іосо, пов. Чортків / зв. 15 IV [1921].

659. вет. хор. Золочівський Іван / Камінка Нова [прав. Нова Кам'янка], п. Камінка [Кам'янка] Волоська, пов. Рава Руська / в Гру[дзьондзу], зв. 22 II [1921].

І

220. чет. Іваницький Іван / Витків, Іосо, пов. Радехів / зв. 13 XII [1920].

241. чет. Іваничук Михайло / Пилипи, п. Макіївці, пов. Коломия / в. 4 VIII [1920].

234. хор. Іванишин Дмитро / в. 17 VII [1920].

224. вет. чет. Івасик Дмитро / 21 VI [1920] до Грудзьондза.

219. вет. пор. Івась Степан / Зарубане Улицько, п. Потиличі, пов. Рава Руська / зв. 17 XII [1920].

230. хор. Ігнатович Іван / Броди / зв. 16 XI [1920].

243. хор. Ікавчук Василь / Палагичі, пов. Товмач [теп. Глу-мач] / зв. 11 III [1921].

225. пор. Ільницький Плятон / в. 17 VII [1920].

К

320. чет. Кабаровський Денис / Самбір, Трибунальська (суд) / в. 1 IX [1920].

265. чет. Калужницький Іван / Пралківці, Перемишль; Попелі, п. Борислав / зв. 23 XII [1920].

303. пор. Камінський Дмитро / Лядське Шляхотське, п. Станиславів, пов. Товмач [теп. Глумач] / зв. 4 III [1921].

269. хор. Канцяр Осип / Угерці Незабитовські, пов. Городок Ягай[лонський] / зв. 16 II [1921].

279. хор. Капко Степан / Білина Велика, Самбір.

268. хор. Караван Мирон / Сокаль, Львівська 35 / зв. 20 I [1921].

318. пор. Караван Осип / Сокаль-Забуже, Белзька 154 / зв. 28 XI [1920].

271. сан. чет. Кац Самуель / Тернопіль / зв. 13 XII [1920].

289. пор. Качмар Михайло / Стібно, п. Іосо, пов. Перемишль.

310. чет. Качмарчук Антін / Судова Вишня, пов. Мостиська / зв. 2 III [1921].
246. чет. Кашуба Василь / Покропивне, пов. Тернопіль – нар.; Воробіївка, п. Цебрів, пов. Тернопіль.
298. сот. Квапіль Карло / Берно, Чехословащина, [вул. ?? 37 / в. 11 VII [1920].
258. пор. Квасниця Дмитро / Белзець, пов. Золочів.
264. чет. Кивацький Микола / Волоща, п. Лука, пов. Самбір.
296. хор. Кикоть Яків / Колодіївка, п. Касперівці, пов. Заліщики / [помер в Тухолі 23 I 1922 р., похований на новому таборовому цвинтарі].
245. чет. Кипріян Петро / в. 4 VII [1920].
274. пор. Кирстюк Іван / Вителівка, пов. Кіцмань / в. 4 VIII [1920].
259. сот. авд. д-р Кіжик Володимир / Білий Камінь, пов. Золочів / зв. 9 VII [1920].
314. пор. Кінаевич Зиновій / Підгородє, Рогатин / зв. 7 XI [1920].
284. сан. чет. Кірилович Олекса / Львів (батько), Головна пошта / зв. 12 VI [1920].
282. хор. Кіт Михайло / Миців, пов. Сокаль – нар.; Вижлів, п. Белз, пов. Сокаль / зв. 19 II [1921].
251. чет. Кіцул Іван / Микулинці, п. Снятин / в. 4 VIII [1920].
311. пор. д-р Кіцула Василь / Мтосиська, п. Надиби-Воютичі, пов. Самбір / зв. 11 II [1921].
315. пор. Климко Микола / Бутини, п. Пристань, [пов.] Жовква / зв. 16 XI [1920].
278. чет. Кметь Василь / Станиславчик, пов. Радехів / зв. 29 XII [1920].
326. чет. Кнішницький Плятон / Лядське Шляхотське. п. Станиславів, пов. Товмач [теп. Тлумач] / зв. 13 XII [1920].
325. св.[?] чет. Ковалик Іван / зв. 9 VII [1920].
260. чет. Ковалик Тома / Яблонівка, пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / в. 14 X [1920].
297. чет. Коваль Віктор / Стрий, вул. Новий Світ 177 / зв. 19 XII [1920].
261. хор. Ковальський Володимир / Явче, п. Книгиничі [прав. Книгиничі], пов. Рогатин / зв. 7 XII [1920].

256. пор. Ковальчук Володимир / в. 1 IX [1920].
270. чет. Козак Альфред / Яблонів, Коломия; Дуліби, п. Стрий / зв. 19 XII [1920].
248. хор. Козак Антін / Краковець, пов. Яворів.
255. чет. Козак Михайло / Жовква, Глинська 86 / в. 7 XII [1920].
304. пор. Козак Станислав / Жовква, Глинська 86 / в. 7 XII [1920].
308. сан. чет. Козаневич Лев / Самбір / зв. 26 XII [1920].
280. чет. Козій Іван / Олешіці, Чесанів / зв. 22 II [1921].
293. чет. Кокорудз Антін / Рожнів к. Заболоття, пов. Снятин / зв. 7 XII [1920].
247. чет. Кокорудз Теодор / Боляновичі, пов. Мостиська / зв. 13 XII [1920].
272. пор. Колянківський Євген / Бучач / зв. 13 VI [1920].
262. хор. Комарницький [Кольорницький?] Антін / Винятинці, пов. Заліщики / зв. 11 II [1921].
257. сот. Комора Альфонс / Відень / в. 9 VII [1920; В. Огоновський записав у своїй хроніці, що А. Комора першим втік з табору вже 4 червня 1920 р. Можливо, що його було схоплено й він втік вдруге].
306. чет. Коник Микола / Косів / в. 28 VII [1920].
312. чет. Копистиський Олекса / Львів / зв. 12 VI [1920].
300. чет. Корвацький Ярослав / Острів, п. Блюдники, пов. Станиславів / зв. 22 II [1921].
295. чет. Кордибан Василь / Тернопіль, вул. Строма ч. 5 / зв. 19 XII [1920].
322. чет. Корикора Михайло / Сокаль, вул. Шевченка / зв. 28 XI [1920].
316. сан пор. Корнова Андрій / Борове, п. Мости Великі, пов. Жовква / зв. 31 III [1921].
267. сот. Коробейко Іван / Бережани, Бахи / в. 22 IX [1920].
305. пор. Король Антін / Золотий Потік, п. Іосо, пов. Бучач / в. 11 VII [1920].
285. пор. Костик Володимир / Стефа Костик, Нове Село, п. Нижанковичі, пов. Перемишль / зв. 20 XI [1920].
286. пор. Костирка Антін / Стрий, [вул.] Замкнена 8 / зв. 8 XII [1920].

302. чет. Костюк Василь / Хмільно [прав. Хмільне], п. Лопатин, пов. Радехів / зв. 7 XII [1920].
324. хор. Котович Степан / Нимирів [прав. Немирів], пов. Рава Руська / зв. 8 II [1921].
244. пор. Кошалковський Адам / Конотопи, пов. Сокаль / зв. 7 XII [1920].
323. чет. Кравчук Микола / Золочів Заріче / зв. 29 I [1921].
277. чет. Крамарчук Тадей / в. 7 VII [1920].
299. пор. Кривоносюк Петро / Воскресінці, пов. Коломия / зв. 22 II [1921].
290. хор. Крижанівський Василь / Серафінці, пов. Городенка / зв. 13 XII [1920].
273. хор. Крикевич Осип / Зосіна Воля, Станиславів / в. 28 IX [1920].
250. чет. Крилишин Осип / Толщів, п. Давидів, пов. Львів, / зв.
283. пор. Кріль Олекса / В'яцковичі, п. Круженичі, ад.[?] Мостиська, пов. Мостиська / зв. 9 VII [1920].
307. чет. Кронік Бенедикт / Стрий / в. 24 VIII [1920].
321. чет. Крук Михайло / Бережани (Сюлко) / в. 17 VII [1920].
294. хор. Ксьонжек Ярослав / Кокошинці, п. Грималів [прав. Гримайлів], пов. Скалат [тепер рай. Гусятин] / зв. 11 III [1921].
276. хор. Кудрич Михайло / Любеча [прав. Любича] Камеральна, п. Любеча [Любича] Королівська, [пов.] Рава Руська [теп. у Польщі] / зв. 25 I [1921].
319. вет. чет. Кузьма Степан / Дичків, п. Бірки Великі, пов. Тернопіль / зв. 22 II [1921].
291. пор. Кузьмів Ярослав / Скварява, пов. Золочів; Львів, вул. Потоцького 691; ад [?] Підгірці, Золочів / зв. 29 XII [1920].
287. хор. Кулик Василь / Тарнавка [прав. Тернавка], поч. Журавно, пов. Жидачів.
288. ур. Куликівський Володимир / Микулинці, пов. Теремовля / зв. 6 XII [1920].
249. хор. Кулинич Роман / Бібрка / зв. 21 III [1921].
266. хор. Куліш Михайло / Добротвір, пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / зв. 3 IV [1921].
292. хор. Кульчицький Василь / Городище, пов. Самбір / зв. 11 II [1921].

301. хор. Кульчицький Ілія / Нове Село, пов. Цішанів [прав. Чесанів] / зв. 22 XI [1920].

313. хор. Кульчицький Степан / Яворів / зв. 16 XII [1920].

263. сот. Купчанко [випр. на Купчанка] Корнель / Чернівці, вул. др Залозецького 17 / зв. 26 VI [1920].

275. пор. Купчанко Модест / Чернівці, вул. др Залозецького / в. 4 VIII [1920].

253. хор. Купчинський Богдан / Підліся, п. Білий Камінь, пов. Золочів / зв. 3 II [1921].

252. пор. Купчинський Роман / Підліся, п. Білий Камінь, пов. Золочів / зв. 3 II [1921].

254. чет. Кухтин Осип / в. 4 VIII [1920].

309. чет. Кучмак Іван / Заднишівка, п. Підволочиська, пов. Скалат / зв. 15 X [1920].

317. пор. Кушпета Гриць / Гаї Старобрідські, Броди / зв. 16 XI [1920].

281. пор. Кушпін Микола / Зіболки, пов. Жовква / зв. 29 XII [1920].

Л

337. пор. Лабач Дмитро / Пролинче, п. Стефанівка, пов. Заставна, Буковина / в. 8 II [1921].

370. чет. Лавніковський Еміль / Нове Село, пов. Цешанів [прав. Чесанів] / зв. 22 II [1921].

335. хор. Лаврів Никола / Тишківці, п. Вікно к. Городенки, пов. Городенка / зв. 1 II [1921].

327. чет. Лазорко Дмитро (І. Лукиного) [так у списку] / Городенка / зв. 8 II [1921; дійсно звільнений 7 II 1921 р.].

329. чет. Лапчинський Яків / Городниця, п. Городенка – нар.; Лука, п. Городенка / зв. 13 XII [1920].

328. чет. Лапчук Іван / Корчмин, п. Корчів, пов. Рава Руська / зв. 7 XII [1920].

334. суд. сот. Ластавецький Гриць / Княже, п. Снятин-Залуче, пов. Снятин / зв. 2 III [1921].

353. пор. Лах Павло / Завинень[?], пов. Сокаль / зв. 8 X [1920].

365. чет. Лащук Никола / Куликів, п. Синьків, пов. Радехів / зв. 11 III [1921].
357. пор. Лащукевич Яків / в. 17 VII [1920].
363. пор. Лев Амброс / Волоща, п. Лука, пов. Самбір / зв. 4 IV [1921].
349. хор. Левицький Гриць? (Юрій) [так у списку] / Яворів к. Львова / зв. 30 IV [1921].
344. хор. Левицький Дмитро / Золочів / зв. 13 XII [1920].
362. чет. Левицький Іван / Іваніківка, п. Лисець, пов. Богородчани / ?? [знаки пит. у списку].
668. чет. Левицький Іляріон / Тенетиска, п. Любича Королівська, пов. Рава Руська [теп. у Польщі] / зв. 13 XII [1920].
361. хор. Левицький Мирон / зв. 13 VI [1920].
355. пор. Левицький Омелян / Чернушевичі, п. Білка Шляхотська, пов. Львів / зв. 12 VI [1920].
347. пор. Левицький Осип / Жуків, п. Обертин, пов. Городенка / в.; звільн. 13 XII [1920].
346. чет. Левицький Роман / Чернівці, Буковина / зв. 1 VI [1920].
336. пор. Левкун Іван / Кіцмань / в. 28 III [1921].
341. чет. Леман Фелікс / Відень VI, Mollardgarte / в. 11 VII [1920].
366. хор. Лепкий Андрій / Літиня, п. Добровляни, пов. Дрогобич / зв. 22 XI [1920].
332. чет. Лисий Федір / Сулимів, п. Куликів, пов. Жовква – нар.; Боянець, п. Туринне, Жовква.
330. пор. Лисняк Євген / Стецева, пов. Снятин / зв. 29 XII [1920].
338. хор. Личковський Ярослав / Бозиків, Підгайці / зв. 19 XI [1920].
340. хор. Лисюк Михайло / Звиняче, пов. Заставна, Буковина / в.
352. чет. Лірей Гриць / Відень / зв. 17 XII [1920].
369. хор. Лісевич Володимир / Станиславів, вул. Середня 3 / зв. 28 I [1921].
333. чет. Лісікевич Юліян / Бараньчичі, пов. Самбір / зв. 22 XI [1920].
358. чет. Лісовець Семен / Побужани, по. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / в. 4 VIII [1920].
342. сот. Ліськевич Антін / Ярослав, вул. Краківська / в.

368. чет. Літинський Євген / Мужилівичі, п. Віжомля [прав. Віжомля], пов. Яворів / зв. 22 XI [1920].

350. сан. чет. Літинський Никола / Біліна Велика, п. Лука, пов. Самбір / зв. 22 XI [1920].

364. хор. Літинський Степан / Тернопіль, вул. Станислава 11 / зв. 12 VI [1920].

351. пор. Ліщинський Андрій / Нове Село, п. Комарно, пов. Рудки [теп. рай. Пустомити] / в.

348. вет. пор. Ловчій Михайло / Миколаїв, пов. Бірбка [прав. Бібрка] / 26 VI [1920] до Грудзьондза.

339. чет. Лопадчак Ілько / Хишевичі, п. Рудки / зв. 29 I [1921].

371. чет. Лотиш Іван / зв.

331. чет. Луців Лука / Грушів, п. Добрівляни [прав. Добровляни], пов. Дрогобич / зв. 11 III [1921].

360. сот. Луцький Мирон / Янчин, пов. Перемишляни / зв. 5 XII [1920].

359. чет. Лучанко Гриць / Малашівці, пов. Тернопіль; Біла, п. Тернопіль / зв. 23 XII [1920].

343. пол. дух. Лучинський Іван / Львів, св. Юра 5 / зв. 9 II [1921].

345. пор. Лучка Стефан / Книгинин [прав. Княгинин?], пов. Станиславів.

354. от. Льобковіц Вільгельм / Friedek [біля Острави у Чеській Республіці, теп. Фридек-Містек], Шлеск [Сілезія], Frau Lina Lobkowitz / в. 7 X. [1920].

356. хор. Ляблер Амброс / Відень / в.

367. пор. Ляйнберґ Лев / Тернопіль, Міцкевича 24 / зв. 23 XII [1920].

М

376. пор. Мазяк Іван / Стрий, Шумлянських ч. 128 / 25 VII [1920] до Грудзьондза; зв. 7 II [1921].

395. чет. Мазяр Стефан / Грабовець, п. Радимно, пов. Ярослав / зв. 16 III [1921].

402. чет. Майка Антін / Полоничка, пов. Камінка Стр[умілова]; теп. Кам'янка Бузька / зв. 22 XI [1920].

400. чет. Майковський Стефан / Кіцмань, Буковина (нар.); Княждвір, п. Печеніжин, пов. Коломия / зв. 19 XII [1920].
379. пор. Макарушка Любомир / Львів / зв. 14 VIII [1920].
411. пор. Макітра Гриць / Радохів / зв. 29 I [1921].
410. пор. Маковецький Омелян / Заставна, Буковина / зв. 22 II [1921].
416. хор. Маковецький Петро / Івивиці, пов. Радохів / зв. 23 XII [1920].
378. пор. Маковський Орест / Непольківці, п. Мамаївці Стари, пов. Кіцмань; Гінківці, п. Заліщики / в.
375. хор. Макогонський Дмитро / Бібщани, п. Поморяни, пов. Зборів / зв. 22 II [1921].
414. чет. Максимець Василь / Щуровичі, пов. Радохів / зв. 2 III [1921].
401. пор. Максимів Михайло / Подусів, пов. Перемишляни / в. 26 VIII [1920].
389. чет. Маланин Андрій / Бряза-Людвиківка, п. Долина, пов. Долина / в. 11 VIII [1920].
409. чет. Малко Іван / Двірці, п. Мости Великі, [пов.] Жовква / зв. 12 IV [1921].
423. чет. Мандзій Андрій / Слобода Золота, п. Козова, пов. Бережани / зв. 29 I [1921].
373. пор. Манько Василь / Угринів, пов. Сокаль – нар.; Гільче, п. Іосо.
422. хор. Маренін Лев / Стрий, Помірки / зв. 29 I [1921]; [в цій рубриці також нечітка записка про якусь подію в Проскурові].
430. чет. Маренін Ярослав / Яворів / зв.
397. пор. Марчук Микола / Будники, Снятин; Коломия, вул. Шевченка / зв. 19 XII [1920].
394. хор. Маранчук Осип / Будзанів, Теробовля / в. 12 X [1920].
418. сот. Маринович Стефан / Селиська, п. Хоросниця, пов. Яворів / зв.
388. чет. Мартинюк Гриць / Кути, п. Олесько, пов. Золочів; Львів, вул. Кентшинського 3 / зв. 22 II [1921].
417. чет. Матвій Іван / Берлін, пов. Броди / зв. 16 II [1921].
427. чет. Матвійців Іван / Грабовець, п. Стрий / зв. 7 XII [1920].
386. чет. Матис Іван / Дички, п. Рогатин (Підкам'янь), пов. Рогатин / зв. 13 XII [1920].

403. чет. Матюк Мирон / Карів або Гута Зелена, п. Рава Руська / зв. 12 I [1921].
421. пор. Мацієвич Ілярій / Ошихліби, пов. Кіцмань.
425. сот. Мацьків Василь / Побереже [прав. Побережжя], п. Єзупіль, пов. Станиславів.
387. пор. Мацюк Василь / Олешків, п. Заболотів, [пов.] Снятин.
391. чет. Мацюк Яків / Ракобути, п. Буск [Буськ], пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / зв. 15 IV [1921].
377. хор. Мачай Дмитро / Плазів, пов. Чесанів / в. 6 X [1920].
424. хор. Машталер Михайло / Туряди, Жидачів / зв. 15 I [1921].
390. пор. Мегера Іван / Самушин, пов. Заставна / зв. 31 III [1921].
385. чет. Мелницький Богдан / Станиславів, вул. Опришовець 860 / зв. 4 I [1921].
420. чет. Мельник Василь / Тишиця, п. Добротвір, пов. Сокаль.
429. пор. Мельник Михайло / Глинна, пов. Бережани / в. 14 X [1920].
374. чет. Мельникович Осип / Демчук Юліян, Сокаль – Кольонія; Сокаль або Височанка, пов. Станиславів / в. 6 VI [1920].
398. чет. Меринда Василь / Локітка, пов. Товмач [теп. Тлумач] / зв. 7 XII [1920].
428. хор. Мейський [?; перша літера випр. нечітко] Володимир / Торки, Перемишль / в.
406. чет. Миджин Михайло / нар. в Сороках, прин.[алежний] Миклашів, пов. Львів; тепер в Сасові, пов. Золочів / зв. 30 I [1921].
384. пор. Мизюк Василь / Воронів, п. Корчів, пов. Рава Руська / зв. 17 II [1921].
372. чет. Микитин Павло / Зарваниця, Підгайці / зв. 20 I [1921].
405. чет. Микитка Юліян / Стрий / зв. 16 XI [1920].
419. пор. Микитюк Михайло / Коломия, вул. Прутова / в. 4 VIII [1920].
396. хор. Микитюк Теодор / Коломия, вул. Собіського [Соб'єського] / зв. 5 VI [1920].
392. чет. Микулович Євген / Угнів, пов. Рава Руська [теп. рай. Сокаль] / зв. 7 VII [1920].

383. чет. Миськів Іван / Гайворонка, п. Вишнівчик, пов. Підгайці / зв. 4 III [1921].

426. хор. Михалюк Мар'ян / Острів, п. Красне, пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / зв. 29 I [1921].

404. сан. чет. Михаськів Гаврило / Підгородє [прав. Підгороддя], пов. Рогатин / зв. 23 XI [1920].

412. хор. Мінів Іван / Стрий / в. 4 VIII [1920].

Мінько Петро – див. Понич Петро (поз. 457).

381. пор. Мйончинський Франц / Коломия / в. 11 VI [1920].

380. хор. Мокрицький Михайло / Кобиловолоки, п. Янів, пов. Тербовля / зв. 29 XII [1920].

393. сот. Молещій Іван Діониз / Довгомостиська, п. Судова Вишня, пов. Мостиська; декан Йосиф Круліковський / зв. 11 I [1921].

408. хор. Мороз Йосафат / Вілька Мазовецька, п. Гійче, пов. Рава Руська / зв. 22 II [1921].

407. чет. Мороз Микола / в. 22 IX [1920].

415. хор. Мостенський Михайло / Красне, пов. Золочів; Малаїв, п. Оліїв, [пов.] Зборів / зв. 7 III [1921].

382. чет. Мурин Іван / Заланів, пов. Рогатин / зв. 19 XII [1920].

413. чет. Мучій Теодор / Кутків, пов. Золочів / зв. 4 III [1921].

399. хор. Мушій Олекса / Кривеньке, п. Товстенське, пов. Гусятин / зв. 7 XII [1920].

Н

440. пор. Навольський Антін / Зазуленці, Заліщики / зв. 20 I [1921].

437. чет. Назаревич Володимир / Богородчани, п. Іосо; Станиславів, Білинського 9 / 21 VI [1920] Грудз[бондз], зв. [16 I 1921 – див. додаток].

434. хор. Назаревич Роман / Богородчани [прав. Богородчани]; Станиславів, Білинського 9 / зв. 15 I [1921].

433. хор. Нижник Михайло / Добрівляни, [прав. Добровляни], пов. Дрогобич / зв. 12 IV [1921].

439. пор. Никифорів Яків / Угринківці, п. Торське, пов. Заліщики / зв. 12 IV [1921].

432. чет. Никифорук Никола / Завале [прав. Завалля] , Снятин / зв. 29 XII [1920].

438. чет. Никифорчин Остап / Кобаки, Іосо, пов. Косів / в. 14 XI [1920].

436. чет. Никифоряк Сава / Рожнів, п. Іосо, пов. Снятин; філія, ак. білн.[?], Львів, Нар[одний] дім / зв. 19 XII [1920].

442. чет. Новіцький Андрій / Вовчинець, пов, Станиславів.

435. хор. Новодворський Іван / Коломия, Гетьманська 48 / зв. 23 XII [1920].

441. хор. Носковський Євген / Сороки, пов. Бучач / в. 4 VIII [189120].

431. хор. Нуцуляк Михайло / Дорошівці, Заставна, Буковина / в. 28 IX [1920].

О

452. чет. Огар Остап / Тернопіль, Погорецького 16 / в. 22 IX [1920] / звільн. 14 XII [1920].

443. чет. Огоновський Володимир / Львів, Підвале 7 / зв. 5 XI [1920].

450. сот. Огоновський Любомир / Львів, Підвале 7 / зв. 5 XI [1920].

447. чет. Олексин Семен / Вирів, пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / в. 4 VIII [1920].

449. чет. Ольховий Ілярій / Комарно / в. 1 II [1921].

453. чет. Онисько Володимир / Носів, пов. Підгайці / зв. 28 XI [1920]

446. пор. Онишкевич Володимир / Ціріх [прав. Цюрих; Zurich], Швейцарія; сотник Bartgen Onyszkewytch, St. [Сан] Remo, Italia / в. 20 IX [1920]

451. чет. Онишук Михайло / Поратин [прав. Пиратин], пов. Радехів / в. 4 VIII [1920].

454. чет. Онуферко Лука / Тернопіль / зв. 28 XI [1920].

445. пор. Ортинський Омелян / Ортиничі, п. Лука, пов. Самбір / в. 1 IX [1920].

448. хор. Осередчук Онуфрій / Рібчиці, п. Модичі, пов. Дрогобич / в. 22 IX [1920].

455. сан. пор. Осецький Ілярій / Стрий / зв. 22 II [1921].
456. чет. Осипів Іван / Лисець, Богородчани / зв.
444. пор. Остап'як Іван / Радча, п. Лисець, Станиславів / в.
1 IX [1920].

П

496. чет. Паздрій Євген / Кошляки коло Підволочиськ[а],
пов. Збараж / зв. 2 III [1921].
463. хор. Паламар Онуфрій / Васильків, п. Товстенке [теп. рай.
Чортків] / зв. 11 III [1921].
460. хор. Паландюк Василь / Сопів, Коломия / в. 4 VIII [1920].
498. хор. Панас Титус / Карів, Рава Руська / зв. 8 II [1921].
497. хор. Панкевич Михайло / Рудне [прав. Рудно], п. Зимна
Вода, пов. Львів / зв. 4 I [1921].
476. хор. Пасічняк Іван / Дзвиняч, п. Солотвина [прав.
Солотвин], пов. Богородчани / зв. 16 III [1921].
468. чет. Паславський Василь / Станіславчик, Перемишль.
469. чет. Паславський Михайло / Любачів, пов. Чесанів / до
суду у Львові 4 IV [1921].
482. чет. Пачеха Гриць / Хишевичі, Рудка / зв. 28 I [1921].
492. сот. Пашкевич Іван / Львів, Німецька гімназія / зв.
489. чет. Пашковський Михайло / Доброміль (коло
залізниці) / зв. 12 I [1921].
466. чет. Пеленський Дамян / Угерсько, пов. Стрий / зв.
4 VIII [1920].
493. хор. Пелех Володимир / Луб'янки Низші [прав. Нижчі
Луб'янки], пов. Збараж / зв. 4 III [1921].
470. чет. Пелех Іван / Угринів Долішній, Станиславів; Львів / в.
480. сот. Пенчак Микола / Кривеньке, п. Товстенке, пов. Гу-
сятин / зв. 23 IX [1920].
494. хор. Пенюк Стефан / в. 17 VII [1920].
487. хор. Петик Ілія / Мальнівська Воля, п. Краковець, пов.
Мостиська / зв. 29 XII [1920].
478. хор. Петрусик Михайло / Воробіївка, п. Озірка, пов.
Тернопіль.
490. хор. Пилипів Петро / Бабухів, пов. Рогатин / зв. 16 XI [1920].

465. сот. Пилипівський Теодор / Гораєць, Чесанів / зв. 22 II [1921].
459. чет. Пилипко Никола / Ляцке, п. Комарівка, п[ов]. Бучач / зв. 19 II [1921].
483. хор. Пиндзин Осип / Стрий, вул. Руська 3 / зв. 8 XII [1920].
458. пор. Піджарко Євген / Дідилів, пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / в. 28 IX [1920].
471. чет. Піщаловський Володимир / Сокаль, вул. Костюшка / зв. 5 XI [1920].
477. чет. Погорецький Нестор / Пишківці, пов. Бучач / зв. 12 I [1921].
495. чет. Подляшевський Володимир / Кобильниця Волоська, п. Краковець, пов. Яворів / зв. 16 XI [1920].
475. хор. Подюк Іван / Кобаки, Косів / зв. 13 XII [1920].
484. пор. Поклітор Дмитро / Валява, пов. Кіцмань.
486. хор. Політило Юліян / Грабова, пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / зв. 13 XII [1920].
457. пор. Понич Петро ? [знак пит. у списку] / Шнирів, п. Броди, пов. Броди / [в замітках]: = Мінько Петро / зв. 13 VII [1920].
479. чет. Попович Богдан / Павлів, пов. Радехів / в. 17 VII [1920].
472. хор. Породко Ярослав / Коломия, [вул.] Коперника / зв. 5 XI [1920].
488. чет. Потелицький Михайло / Львів, [вул.] Кадетська 14 / в. 8 II [1921].
473. хор. Потич Володимир / Перемишль / зв. 15 VIII [1920].
467. чет. Потурняк Пилип / Сорока, п. Хоростків, [пов.] Скалат [так у списку; тепер село Сорока в гусятинському районі] / зв. 7 XII [1920].
474. пор. Почапський Кіндрат / Ожидів, пов. Золочів / зв. 22 XI [1920].
461. вій. уряд. Пригородський Іван / Худаївці, пов. Борщів / зв. 22 II [1921].
462. чет. Приставський Василь / Красне, пов. Золочів / в. 4 VIII [1920].
485. хор. Пришляк Стефан / Вислобоки, п. Підліски Малі, пов. Львів / зв. 22 II [1921].
464. чет. Прокопович Іван / Волунів, Жидачів / зв. 11 III [1921].
491. чет. Процик Іван / Горинці, пов. Перемишляни / зв. 23 II [1921].

499. хор. Прусак Дмитро / Джурків, п. Обертин, пов. Городенка.

481. чет. Пушкар Гриць / Вербиця, пов. Рава Руська / зв. 13 XII [1920].

Р

Радзевич Винницький Степан – див. Винницький Радзевич Степан (поз. 637).

504. хор. Радиш Федір / Рожнів, п. Іосо, пов. Снятин / зв. 13 XII [1920].

512. суд. чет. Раставецький Осип / Сілець Белзький, п. Пархач, пов. Сокаль.

507. хор. Регуш Петро / Глушків, пов. Городенка / зв. 17 I [1921].

500. сот. Редлінг Лев / Відень / в. 11 VII [1920].

506. чет. Редька Кость / Станиславів / зв. 28 XI [1920].

508. хор. Рибак Роман / Соснів, пов. Підгайці / зв. 7 XII [1920].

502. чет. Рибій Іван / Войнилів, п. в місці, пов. Калуш / зв. 11 II [1921].

515. пор. Ризак Іван / Бережани, Антонівка 56 / зв. 15 I [1921].

511. пор. Ришавий Іван / Олешичі, Чесанів / зв. 29 II [1921].

509. воєн.[?] чет. Романина Олекса / Нестаничі, п. Хилоїв [теп. Бабичі?], пов. Радехів / зв. 4 III [1921].

513. хор. Романишин Василь / Чистилів, Тернопіль / в. 6 X [1920].

503. хор. Романчук Андрій / Носівці, пов. Зборів / в. 4 VIII [1920].

514. хор. Рондяк Роман / Львів-Клепарів / зв. 4 I [1921].

505. чет. Росляк Михайло / Залісе [прав. Залісся], пов. Чортків / в. 4 VIII [1920].

510. пор. Рудавський Володимир / зв. 14 VIII [1920].

501. пор. Рудницький Марко / Тюдів, п. Кути, пов. Косів / зв. 7 XII [1920].

С

544. хор. Савицький Гриць / Негребка [прав. Негрибка], пов. Перемишль / зв. 23 XII [1920].

539. хор. Савка Андрій / в. 4 VIII [1920].

526. чет. Савюк Іван / Кобаки, Косів / зв. 11 III [1921].
592. чет. Савяк Петро / Пасічна, пов. Станиславів / в. 4 VIII [1920].
559. чет. Саган Дмитро / Коломия, к. залізничного двірця / зв. 29 I [1921].
564. чет. Садлич Іван / Хирів, пов. Ст[арий] Самбір – нар.; Крутики, п. Калинів, пов. Самбір / зв. 23 XII [1920].
585. чет. Садницький Данило / Корчів, пов. Рава Руська / зв. 16 XI [1920].
536. пор. Сак Василь / Опільсько, пов. Сокаль – нар.; Вербів (посада), п. пов. Підгайці / зв. 18 III [1921].
547. пор. Сак Семен / Опільсько, п. Сокаль / в. 4 VIII [1920].
577. хор. Салдик Петро / Береги, пов. Самбір / зв. 13 XII [1920].
562. пор. Салюк Гриць / Угнів [пов Сокаль] / в.
572. лівк. хор. Самборський Єфрем / Глібів, п. Іосо, пов. Скалат / зв. 29 I [1921].
557. війс. ур. Самолук Михайло / Тереховля / зв. 5 XII [1920].
565. пор. Свергун Гриць / Сухостав, Гусятин / в. 1 IX [1920].
534. сан. сот. д-р Сеґен Михайло / Стрий / зв. 28 XI [1920].
545. сот. Секунда Володимир / Львів / зв. 12 VIII [1920].
574. хор. Селянський Остап / Вовчинець, Станиславів / в. 26 VIII [1920].
558. пор. Семака Володимир / Чернівці / в. 4 VIII [1920].
595. чет. Сембай Іван / Городилів, пов. Золочів / в. 4 VIII [1920].
548. чет. Семивоник Микола / Бучач, вул. Матковського 32; Войнилів, пов. Калуш / зв. 16 XI [1920].
554. вет. сот. Семйон Микола / Жидачів / 21 VI [1920] Грудзьондз.
520. хор. Семчишин Василь / Золочівка, п. Медова, пов. Бережани.
600. чет. Семчук Теодор / в. 1 X [1920].
543. хор. Семеник Юрко / Отинія, Товмач [теп. Тлумач; теп. Отинія в коломийському районі].
556. хор. Сенечко Осип / Дроздовичі, пов. Перемишль / зв. 20 I [1921].

563. чет. Середа Василь / Язениця [хіба Ясениця] Руська, пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / зв. 11 III [1921].
582. хор. Середоха Степан / Прусинів, пов. Сокаль / зв. 18 III [1921].
560. хор. Сірко Дмитро / Фільварки Малі, Броди / зв. 540. пор. Скалій Остап / в. 11 VII [1920].
601. хор. Скіцко Михайло / Стрий або Паличі, п. Соколів, ад[?] Стрий / зв. 16 III [1921].
524. сот. Сковронський Микола / Довжанка, пов. Тернопіль / в. 28 VII [1920].
583. хор. Скопляк Ярослав / Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / зв. 16 VI [1920].
589. хор. Скоропада Іван / в. 4 VIII [1920].
549. пор. Скрипчук Іван / Угнів, пов. Рава Р[уська; теп. Сокальський район] / зв. 28 XI [1920].
578. чет. Слюзар Микола / в. 11 VII [1920].
580. пор. Смолій Семен / Станиславів, вул. Легіонів ч. 4 / зв. 19 XII [1920].
569. хор. Смутило Василь / Товсте, Заліщики / зв. 19 II [1921].
593. чет. Снилик Денис / Буськ, пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / в. 22 IX [1920].
533. хор. Снігурович Омелян / Бережани / зв. 23 II [1921].
541. хор. Снігурович Степан / Бережани / в. 10 XI [1920].
527. чет. Собечко Павло / Вижняни, п. Куровичі, пов. Перемишляни.
532. чет. Созанський Теодор / Волоща, п. Лука, п[ов.] Самбір / зв. 7 XII [1920].
575. чет. Сокіл Іван / Русин, пов. Сокаль – нар.; Хлопятин, п. Белз / зв. 19 XII [1920].
584. сот. Соллогуб Володимир / Неслухів, п. Милятин Нов[ий], пов. Камінка Стр[умілова]; теп. Кам'янка Бузька]; Львів, Жовківська 28 / зв. 13 XII [1920].
538. чет. Соловій Мирон / Пуків, пов. Рогатин / зв. 7 VII [1920].
518. чет. Солтис Станислав / Милятин, пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька]. / в. 28 IX [1920].
570. пор. Сольчаник Володимир / Старий Самбір / зв. 7 XII [1920].
599. чет. Сохацький Василь / Налуже, п. Струсів, пов. Тербовля / в. 22 IX [1920].

590. чет. Співаченко Северин / Чернівці / в. 11 VII [1920].
519. хор. Сроковський Микола / Вигнанка Гор[ішня], п., пов. Чортків / зв. 4 III [1921].
550. суд. пор. Ставничий Роман / Коломия (Народний дім); Нараїв село, пов. Бережани або Перемишль, Яворів [!?] / зв. 12 IV [1921].
525. пор. Соівянчук [Сеівянчук?] Ілько / Опришівці, пов. Станиславів [теп. в межах Івано-Франківська] / зв. 7 XII [1920].
521. хор. Станкевич Теофіль / Василів, Заставна / в. 7 X [1920].
529. пор. Стафіняк Віктор / Підліски, п. Раденичі, пов. Мостиська / зв. 11 XII [1920].
542. чет. Стеткович Володимир / Плотича Вел[ика], Бережани / зв. 4 I [1921].
517. пор. Стефанишин Осип / Тростянець, п. Долина.
586. чет. Стефанків Михайло / Стрий / в. 11 VII [1920].
551. пор. Стефурак Гриць / Сопів, Іосо, пов. Коломия / зв. 29 XII [1920].
587. чет. Стефюк Юрко / Хлівниця, пов. Кіцмань, Буковина / зв. 19 II [1921].
597. хор. Стоцький Осип / Немилів, пов. Радехів / зв. 11 II [1921].
567. чет. Стратейчук Іван / Волока, Вашківці; Станівці, п. Станівці Долішні.
568. хор. Стратчук Андрій / Суховерхів, пов. Кіцмань / зв. 19 II [1921].
591. цив. ур. Стрижовер Салямон / в.
598. чет. Стрілецький Іван / Радехів / зв. 4 IV [1921].
596. чет. Стрільчук Людвик / Львів-Картанів[?] / зв. 19 XII [1920].
566. сот. Стронський Микола / Дрогобич, Святого Івана 20 / зв. 13 XII [1920].
579. хор. Ступарик Іван / Задубрівці, п. Волчківці, пов. Снятин / зв. 7 XII [1920].

Т

616. ротм. де Тавора Стефан / Кіцмань, Буковина / зв. 16 XI [1920].

615. пор. Тарнавецький Омелян / Стецева, пов. Снятин / зв. 29 XII [1920].
605. хор. Тарнавський Василь / Слобідка Мушкатова, п. Мушкатів, пов. Борщів / в. 12 X [1920].
607. чет. Тарнавський Іван / Биків, п. Лука, пов. Самбір / в. 17 VII [1920].
1. ген. Тарнавський Мирон / Золочів / зв. 20 III [1921].
609. пор. Тельчер Ервін / Ypron, Oszutca 18, Ungarn [Угорщина] / зв.
611. чет. Теплий Кость / Львів, Личаків, Пекарська 55 / зв. 22 XI [1920].
613. хор. Терпливець Гриць / Суботів, п[очта] Войнилів, поч[та] Станиславів [!].
620. хор. Тершаковець Іван / Комарно, пов. Рудки / зв. 7 XII [1920].
614. чет. Теслюк Євген / в. 4 VIII [1920].
618. хор. Тимошик Михайло / Сокаль, Косьцюшка 116 / зв. 13 XII [1920].
622. хор. Типкевич Осип / Бучач / в. 4 VIII [1920].
612. пор. Тихий Дмитро / Бабинці, пов. Рогатин / зв. 5 XII [1920].
608. чет. Тишовницький Михайло / Довга Лука, пов. Стрий / в. 5 X [1920].
603. хор. Ткачук Дмитро / Задубрівці, п. Волчківці, [пов.] Снятин / в.
621. суд. чет. Товарницький Іван / Мацошна, пов. Жовква / зв. 7 XII [1920].
602. чет. д-р Томковид Микола / Глубічок, Борщів.
606. чет. Трешневський Роман / Хоробрів, Іосо, пов. Сокаль або Корчин, п. Яструбичі / зв. 12 I [1921].
623. пор. Тріска Казимир / Сокаль, Шляхоцька 47 / зв. 11 III [1921].
604. чет. Турій Дмитро / Мошківці к. Войхилова, пов. Калуш / в.
617. хор. Турка Михайло / Задвіря, п. Перемишляни / в. 7 X [1920].
619. хор. Турчин Василь / Глубічок Вел[икий], Іосо, пов. Тернопіль / зв. 23 XII [1920].
610. хор. Турчин Теодор / Вербів, п. Нараїв, пов. Бережани / зв. 20 I [1921].

У

625. чет. Українець Дмитро / Рогізна, п. Садигора, пов. Чернівці; (посада? [знак пит. у списку], Чернівці, “I[?]ffergass” 606).

624. хор. Унґар Герман / Вержнаківці, пов. Снятин / в. 11 VII [1920].

Ф

130. чет. Фарина Стефан / Рожджалів [прав. Розжалів], п. Бишів, п[ов.] Сокаль / зв. 13 XII [1920].

136. хор. Фартух Олекса / Краковець, поч. Іосо, пов. Яворів / зв. 22 II [1921].

135. пор. Феданків Володимир / Станиславів, Кнішнин кольонія, Костельна 335 / зв. 16 XI [1920].

137. хор. Федевич Осип / Микулинці, п. Іосо, пов. Тернопіль / вахт[овий] жандар[м].

133. чет. Федорук Данило / Львів, Пекарська 47 / зв. 8 II [1921].

650. чет. Феттер Фрідріх / Сапіжанка, пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / зв. 13 XII [1920].

134. чет. Фльорчук Ярослав / Дуплинка Іосо, пов. Заліщики / зв. 29 XII [1920].

138. чет. Флюнт Володимир / Зосіна Воля, Станиславів / в. 16 X [1920].

132. пор. Флюнт Степан / Тур'є, пов. Ст.[арий] Самбір або Дрогобич / зв. 26 X [1920].

131. хор. Фолис Юліян / Радванці, Сокаль / зв. 5 XI [1920].

139. хор. Фукс Вільгельм / Сапіжанка, пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / зв. 5 XI [1920].

Х

89. чет. Хаврона Михайло / Копичволя, пов. Жовква / зв. 20 I [1921].

92. чет. Харук Гнат / Тулова, пов. Снятин / зв.

93. чет. Хархаліс Микола / Яворів / зв. 4 III [1921]

83. пор. д-р Хичій Іван / Потутори, пов. Бережани / зв. 19 XII [1920].

88. хор. Худий Іван / Скорити[?], пов. Збараж / зв. 31 III [1921].

Ц

94. пор. Цап Семен / Подусільна, п. Нараїв, пов. Перемишляни / в. 4 VIII [1920].

85. сот. Цап'як Іван / Добча, п. Адамівка, пов. Ярослав.

97. сот. д-р Царевич Омелян / Шоламиличі, пов. Рудки / зв. 19 XII [1920].

95. пор. Цегельський Роман / Струсів, Тереховля / зв. 7 XII [1920].

99. сот. Циганек Август / в. 4 VIII [1920].

76. хор. Цимбалко Олекса / Позд'яч, п. Медика, пов. Перемишль / зв. 19 XII [1920].

77. війс. ур. Ціховський Зенон / Яворів.

96. пор. Ціховський Лев / Пороги, поч. Солотвина [прав. Солотвин], пов. Богородчани.

81. чет. Цона Кость / Іванківці, п. Кіцмань, Буковина / в. 7 X [1920].

Ч

84. пол. дух. Чайківський Теофіль / Волостків, п. Мостиска; або Самбір, Бабина, п. Калинів / зв. 8 II [1921].

78. хор. Чарківський Василь / Глиняни, пов. Перемишляни.

91. чет. Чемерис Гриць / Шоломия, поч. Старе Село, пов. Бібрка / зв. 22 II [1921].

100. пор. Черкавський Олекса / Сасів, пов. Золочів / в. 26 VIII [1920].

82. чет. Черниш Степан / Копичинці, Гусятин; Мишин, п. Коломия / в. 7 X [1920].

80. пор. Чехович Мирон / Волостків, Мостиська; Бабина, п. Калинів, Самбір / в. 17 VII [1920].

79. чет. Чикало Карло / Стогниківці, Тернопоіль / зв. 10 V [1921].

98. пор. Чіх Михайло / Верхрата, пов. Рава Руська / в. 4 VIII [1920].

670. хор. Чубатий Петро / Тернопіль, вул. Липова 25 / зв. 17 III [1921].

90. чет. Чубатий Ярослав / Деревляни, пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька]. / в. 17 VII [1920].

86. хор. Чуквінський Іван / Хирів [тепер район Старий Самбір] / зв. 16 XI [1920].

87. чет. Чучман Микола / Топорів, пов. Радехів / зв. 29 XII [1920].

III

581. чет. Шавала Андрій / Криве, пов. Радехів / в.

571. чет. Шамудовський Михайло / Sahoar [?] Ulkely, Угорщина / зв. 27 VIII [1920].

561. хор. Шебунчак Іван / Солотвина, Надвірна / в. 4 X [1920].

516. хор. Шевелюк Василь / Івачів Долішній, Тернопіль / зв. 11 III [1921].

522. чет. Шекста Михайло / Поплавники, п. Галич, [пов.] Рогатин / зв. 30 I [1921].

530. чет. Шелепко Осип / Тернопіль, Бродська 26 / зв. 11 III [1921].

588. хор. Шелюх Олександр / Нове Село, п. Куликів, пов. Жовква / зв. 19 XII [1920].

528. чет. Шената [Шмата?] Василь / Кривеньке, п. Товстенське, пов. Гусятин / зв. 7 XII [1920].

531. пор. Шипітка Василь / Грімно-Рудки, п. Комарно [теп. рай. Пустомти] / зв. 13 XII [1920].

594. хор. Шишка Іван / Дернів, пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / в. 4 VIII [1920].

546. от. Шльоссер Карло / Ретенбах [Ренинбах?], к. Миколаїв-Дроговиже, пов. Жидачів / в. 11 VIII [1920].

555. сот. Шмідт Фердинанд / Прага / в. 4 VIII [1920].

576. чет. Шостак Євген [?] / Митулин, п. Словіта, пов. Золочів / зв. 31 I [1921].

553. пор. Шостак Клим / Немилів, пов. Радехів / зв. 11 П [1921].

537. чет. Шпіллер Франц / Відень / в. 11 VII [1920].

537. хор. Шупяний Микола / Цьвіржа, п. Хоросвиця [прав. Хоросниця], пов. Мостиська / зв. 4 I [1921].

535. хор. Шушуровський Михайло / Крехівці, пов. Станиславів.

Щ

523. чет. Щепанський Володимир / Фільварки Малі, Броди / зв. 12 IV [1921] / [замітка]: + [помер] в Тухолі на запалення легких, 7 мая [травня] 1921 р.; [похоронений в окремій могилі на старому табірному цвинтарі в Тухолі, біля могили чет. І.Яросевича; на плані на могилі В.Щепанського є напис: 6/5. 21, а це означає, що запис „ЯПаста” неточний].

552. пор. Щирба Антін / Яворів або Туря Мала, п. Долина / зв. 9 VII [1920].

Ю

227. чет. Юрків Іван / Глиняни, пов. Перемишляни / зв. 12 IV [1921].

222. пор. Юрків Михайло / Дібринів, п. Стратин, [пов.] Рогатин / зв. 25 I [1921].

242. хор. Юрчишин Микола / Будзанів, пов. Тереховля.

229. чет. Юшак Степан / Семенівка, Щирець, Львів; Розсаборг, п. Щирець к. Львова / зв. 29 XII [1920].

Я

233. хор. Яблонський Василь / Тернопіль / в. 1 IX [1920].

231. хор. Ямінський Орест / Довга Лука, Стрий; Довга, п. Моршин к. Стрия / зв. 28 XI [1920].

240. пор. Яримович Володимир / Перемишляни / зв. 15 I [1921].

237. хор. Яримович Микола / Тернопіль, вул. Микулинецька 13 / зв. 16 XI [1920].

232. чет. Яросевич Іван / Бордуляки, пов. Радехів / + 10 VI [1920 р.]; помер внаслідок пострілу під час втечі, похований в окремій могилі на старому таборовому цвинтарі в Тухолі].

228. чет. Ярмолюк Василь / Гorbнів, п. Тартаків, пов. Сокаль / зв. 15 I [1921].

236. чет. Ярошик Осип / зв. 18 VI [1920].

238. чет. Яртимець Василь / Немилів, пов. Рава Руська / зв. 28 XI [1920].

221. чет. Яськів Іван / Мартинів Стар[ий], Рогатин / зв. 13 XII [1920].

235. хор. Яцків Теодор / нар. Туря Велика, пов. Долина і там принал[ежний], а мешкає в Нижанковичі [в Нижанковичах], п. в місці, пов. Перемишль / зв. 13 XII [1920].

223. чет. Яшан Василь / Серафінці, пов. Городенка / в. 30 VIII [1920].

Підхорунжі

1. Алексеви́ч Ярослав з Батятич / Батятичі, пов. Жовква / зв.
2. Алексеви́ч Ярослав / Осьвенцім [Польща], почт. уряд. / зв.
3. Баляк Василь / Судова Вишня [тепер район Мостиська] / зв.
4. Бродюк Гриць / Тяглів, п. Белз, пов. Сокаль / зв.
34. Вашкопольський Володимир / Рожджалів [прав. Розжалів], п. Переспа, пов. Сокаль / зв. 6 XII [1920].

22. Гева Михайло / Семиківці, п. Галич, п[ов.] Станиславів / зв.

14. Гординський Юліян / Глибоке, пов. Богородчани / кіб[?].

43. Грабар Іван / Бутини, п. Пристань, пов. Жовква / зв.

69. Грицик Володимир / Сокаль / зв. 6 XII [1920].

37. Грицина Ярослав / Коломия, Коперника 19 / зв.

27. Данилюк Стефан / Чернівці / зв.

35. Долинський Мирон / Підмихайля, Калуш / зв.

68. Дорожинський Володимир / Сокаль / зв.

45. Дорош Євген / Боринці Церковні, п. Вибранівка, пов. Бібрка / в.

49. Жарий Василь / Льонівці, п. Озеряни, ад [?] Горбків, пов. Борщів / зв.
33. Жарський Василь / Белз [тепер район Сокаль] / зв. 6 XII [1920].
36. Жарський Осип / Белз / зв., Ланьцут [прав. Ланцут; такий запис в рубриці „увага”].
51. Жеребецький Федь / Ямиска, п. Бруховичі [прав. Бруховичі], пов. Городок / зв.
58. Жовнірчук Василь / Буск [прав. Буськ], п. Камінка Ст[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / в. 8 X [1920].
10. Зелений Зиновій / Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] нар.; Винники, Львів – м. / зв. 6 XII [1920].
15. Кавка Андрій / Рогатин / зв. 13 XII [1920].
56. Каліцінський Василь / Немилів, пов. Рава Руська / зв.
41. Капустяник Петро / Васильків, п. Товстеньке, пов. Гусятин / зв.
38. Карпа Гриць / Трудовач, п. Гологори, пов. Золочів / зв.
59. Кічоровський Осип / Сянік, Словацького 339 / зв.
26. Книш Стефан / Тернопіль, Пунчарта / зв.
19. Кобринський Роман / Бережани, вул. Адамівка 126; Герміна Корочевська / зв. 31 XII [1920].
17. Когут Дмитро / Биків, п. Медика, пов. Перемишль.
24. Коник Володимир / Косів к. Коломиї / зв.
74. Котецький Володимир / в.
16. Коцюба Стефан / Стенятин, пов. Сокаль / зв. 16 I [1921].
25. Кришталь Михайло / Белз, п[ов.] Сокаль / зв. 23 II [1921].
62. Кулинич Гриць / (Добрусин [прав. Добросин], пов. Жовква); Камінка [Кам'янка] Лісна, пов. Рава Руська / теольоґ, зв.
42. Кутовий Степан / жандарм, в. 8 X [1920].
53. Кучерепа Олександр / Мацьковичі, п. Кусеничі, пов. Перемишль / зв.
57. Лелюк Микола / Стариска [теп. Стариців], п. Скло [прав. Шкло], пов. Яворів / зв.
44. Лиско Костантин / Львів, Якуба Стшеме 15 / зв.
72. Лотоцький Василь / Липиця Долішня, пов. Рогатин / зв.
66. Луцький Володимир / Ємчин, п. Іосо, пов. Перемишляни / зв., в Ланцуті.

65. Луцяк Микола / Бродна[?], пов. Радівці [прав. Радавці; теп. в Румунії – Radauti], Буковина / зв.
47. Ляшевич Зенон / Переволока, пов. Бучач / зв. 14 XI [1920].
29. Макітра Стефан / Радехів, Качерівка / зв.
31. Малкович Василь с. Андрія / Березів Середній, п. Березів Вижний, п. Печеніжин [пов. Коломия] / зв.
12. Мельник Василь / зв.
71. Менцінський Осип / Бишів, пов. Сокаль / зв. 7 III [1921].
70. Менцінський Стефан / Бишів, пов. Сокаль / [в зап.]: = 13 [див. поз. 13 у списку “теольогів”] / зв. 22 II [1921].
61. Мороз Андрій / Пліхів, пов. Бережани / зв.
63. Павелчак Володимир / Львів, Сикстуська 20, у Греськів / зв.
54. Павлюк Ілля / Белз [пов. Сокаль] / жандарм в Ланцуті, зв.
50. Паньків Петро / Чесники, пов. Рогатин / зв.
18. Пиндзан Омелян / Стрий, Руська 3 / зв. 5 XII [1920].
52. Прокопович Андрій / Коломия, вул. Українська 31 / зв.
55. Пшедзімірський Стефан / Пристань, пов. Жовква / зв.
23. Ракочий Стефан / Старий Самбір / зв.
64. Роговський Євген / Зборів / зв. 16 XI [1920].
13. Сенів Семен / в. 4 VIII [1920].
60. Сікорський Лев / зв. 12 IX [1920].
20. Сілецький Антін / Сілець, Самбір / зв.
46. Стельмах Володимир / Тернопіль, Крашевського 20 / зв.
28. Стефанів Зенон / Коломия, Гетьманська 44 / зв.
67. Строцький Орест / Львів; Синевідсько Вижне [теп. Синьовидне], по[в]. Сколе / в. 8 X [1920].
11. Таращук Іван / Глубічок [прав. Глубочок] Малий, пов. Збараж / зв. 22 XI [1920].
21. Томашівський Василь / Кулновичі, Рудки / в. 1 IX [1920].
48. Тріска Осип / Сокаль / в. 11 VIII [1920].
32. Фарисей Петро / Трускавець, п. Дрогобич / зв.
40. Феліцький Михайло / Будзанів, пов. Тереховля / теольог в кантин[i] / зв.
30. Фуканчик Гриць / Зарайсько, пов. Самбір / зв.
8. Хойнацький Осип / Новиця, пов. Калуш / зв.
9. Чайківський Іван / Лука, ад [?] Самбір / зв. 16 XI [1920].
6. Червоняк Павло / Кривеньке, п. Товстеньке, пов. Гусятин / зв.

5. Чолій Михайло / Бряза, пов. Болахів / в. 7 X [1920].
 7. Чужак Гриць / Перерів, п. Макіївці, пов. Коломия / зв.
 39. Шпінтюк Дмитро / Кути Старі, п. Кути, пов. Косів / зв.
 73. Юзьвяк Юрко / Самбір, Собіського [прав. Соб'єського] / зв. 22 XI [1920].

Теольоги

1. підхор. Весоловський Євстахій / Олесько, Іосо, пов. Золочів / = 631 [у списку стар. – хорунжий] / зв.
 2. підхор. Воробій Михайло / Перемишлів [теп. Перемисловичі?], п. Белз, пов. Сокаль / зв.
 6. пор. Гайдукевич Осип / Должанка, пов. Тернопіль / = 170 [у списку стар.] / в. 5 X [1920].
 8. підхор. Грушкевич Володимир / Залісе [прав. Залісся], пов. Борщів / зв.
 7. чет. Гродзкий Василь / Монастирок Бродський, п. Станиславчик, пов. Радохів / = 149 / [у списку стар.] / зв. 12 I [1921].
 3. підхор. Дашо Стах / Самбір / зв.
 4. підхор. Дорош Андрій / Угнів, Іосо, пов. Рава Руська / зв.
 5. підхор. Дорош Лев / Бринці Церковні, п. Вибранівка, пов. Бібрка / зв.
 9. підхор. Кедринський Василь / Гута Полоницька, пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / зв. 12 I [1921].
 10. підхор. Кулинич Гриць / Камінка [Кам'янка] Лісна, пов. Рава Руська / = 62 [у списку підстар.] / зв.
 11. підхор. Лещук Осип / Стаї, пов. Рава Руська / зв.
 12. чет. Матюк Мирон / Карів, пов. Рава Руська / = 403 [у списку стар.] / зв. 12 I [1921].
 13. підхор. Менцінський Стефан / Бишів, п. Іосо, пов. Сокаль / [= 70 у списку підхор.] / зв. 22 II [1921].
 14. підхор. Піджарко Іван / Дідилів, пов. Камінка Стр[умілова; теп. Кам'янка Бузька] / зв.

15. чет. Погорецький Нестор / Пишківці, пов. Бучач / = 477 [у списку стар.] / зв. 12 I [1921].

16. підхор. Салук Панько / Стібно, пов. Перемишль / зв.

17. підхор. Стрільбицький [Стрїлобицький?] Микола / Росохач, пов. Чортків / зв.

18. чет. Трешневський Роман / Хоробрів, Іосо, пов. Сокаль / [= 606 у списку стар.] / зв. 12 I [1921].

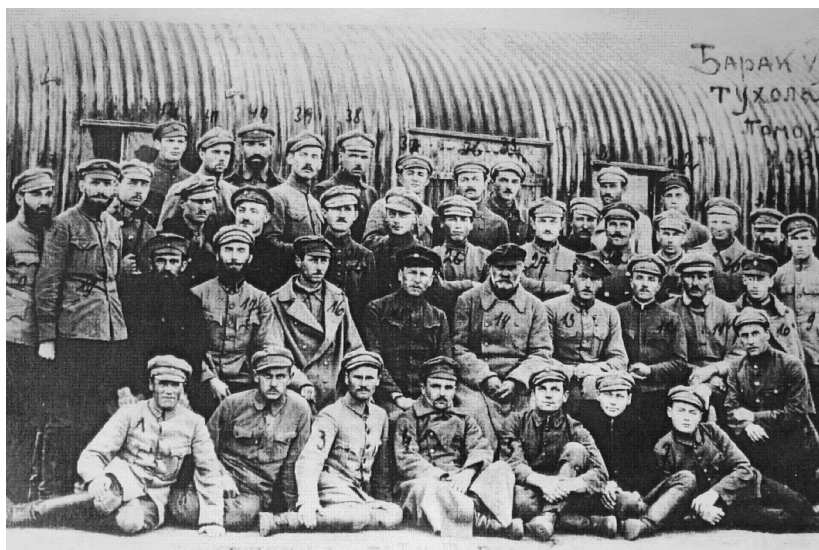
20. підхор. Федик Теодор / Кліцко, пов. Рудки / зв.

21. підхор. Феціцький Михайло / Будзанів, Іосо, пов. Тербовля / = 40 [у списку підхор.] / зв.

19. підхор. Худа Михайло / Яворів / зв.

23. підхор. Цебровський Август / Романове Село, пов. Збараж / зв.

22. підхор. Черкавський Іван / Хлівчани, пов. Рава Руська / зв.

Група полонених старшин УГА в Тухолі,
в центрі (сидить) – генерал–четар М.Тарнавський
(його позначено цифрою «14»), праворуч – отаман
В.Льобковіц («13»)

З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ

(нарис життя і діяльності
четаря УГА Осипа Мельниковича)

Осип Мельникович²⁷⁴ народився 12 березня 1893 р. у с. Височанка Станіславівського повіту (нині – Івано-Франківська обл.). Разом зі старшим братом, маючи лише 5,5 років, почав відвідувати початкову школу в Коломиї, пізніше перейшов до царської гімназії у Станіславові (з моменту її відкриття у місті). Хлопець мав музичний слух та добрий голос, більше того – знав ноти, відтак майже відразу почав співати в місцевому українському хорі. І хоча учням гімназії було заборонено брати участь у будь-яких національних маніфестаціях, О. Мельникович залишався в хорі, і в такий спосіб долучався до українського життя в краї. Він захоплювався фотографією, вмів проявляти плівку та виготовляти кліше. Коли Осипу виповнилось 14 років, він час від часу він їздив з рефератами до українських сіл та виступав перед своїми земляками з різних тем.

Підлітком Осип часто говорив те, що думав, і одного разу необережно висловився про викладача грецької мови Станіславівської гімназії, що той «збатарився»²⁷⁵

²⁷⁴ Мельникович Осип (Йосип), 1893-1980 рр., четар УГА, інженер, член НТШ, український громадський і освітній діяч.

²⁷⁵ Від слова батяр – гуляка, гульвіса (галицький жаргонізм) – авт.

(хлопцеві стало відомо, що їх викладач зловживає грою в карти і може просидіти за нею до ранку, що, зрозуміло, позначалось на рівні його викладів). Це стало відомо викладачеві, й він як міг, мстився О.Мельниковичу. Остаточ-но їх розсварило запрошення юнаком до танцю на одній з вечірок дружини (не знаючи того) цього викладача, на яку юнак випадково зайшов. Зрештою, О.Мельникович зумів переконати викладача грецької мови в тому, що він не мав жодного злого умислу, чинячи таке, після чого конфлікт між учнем і викладачем був вичерпаний.

Осип Мельникович

Клас О.Мельниковича завжди вирізнявся своєю згуртованістю, і коли одного учня виключили без достатніх на те підстав (на думку його друзів) з гімназії, хлопці влаштували «маніфестацію». Виглядало це так: всі учні у визначений час приходили до гімназії, ладнались у чергу до класу, але з дзвоником – розвертались, брали м'яч та йшли грати у футбол біля річки – протестуючи в такий спосіб проти рішення адміністрації гімназії. Зрештою, учні домоглись свого, і їх товариша було поновлено.

Не закінчивши навчання в гімназії, юнак з початком Першої світової війни був мобілізований до австро-угорської армії (службу проходив у 31-му гарматному полку польової артилерії). У складі згадуваного полку

О.Мельникович брав участь у бойових операціях австро-угорських військ проти царської армії. У години затишшя він часто писав листи всім знайомим до війни дівчатам, бо це давало можливість хоч тимчасово відволіктися від фронтових буднів, а листи у відповідь також давали юнакові тимчасову розраду. Проте одного разу, коли саме під час написання таких листів наспів наказ на вимарш у наступ, О.Мельникович переплутав їх відправні адреси, і наступного разу отримав вкрай сердиті відповіді від своїх адресаток, в яких повідомлялось про припинення листування.

На російсько-австрійському фронті бої змінювались періодами затишшя, коли українці, що воювали у складі протиборчих армії, мали можливість спілкуватись між собою однією мовою. Часом навіть укладались неписані домовленості, як-то було у вояків з підрозділу О.Мельниковича, які ходили косити траву у нейтральну зону або навіть ще далі, даючи взамін солдатам-українцям з російської армії чай, який завжди високо цінувався на фронті. Доходило до того, що вояки царської армії попереджували працюючих на покосі австрійських солдатів-українців про приліт російського аероплана, який мав завдати бомбового удару по одному з об'єктів цісарських військ. Після цього робота в полі негайно припинялась, а після відльоту аероплану – поновлювалась.

Слід відзначити що Австро-Угорщина на шкодувала коштів для утримання власної армії, а населення (особливо на початку війни) завжди було готове чим тільки можливо підтримати своїх вояків. Підтвердженням цього може слугувати випадок, який трапився з О.Мельниковичем під час його відрядження до Відня з метою отримання військової амуніції та зброї. Після того, як О.Мельникович полагодив всі службові питання, він зайшов до однієї з австрійських ресторацій пообідати. За одним з ним столиком сидів невідомий йому добродій у

цивільному, який раз у раз поглядав на О.Мельниковича. за деякий час він закінчив свою трапезу, розрахувався з офіціантом та й пішов собі. Коли ж О.Мельникович завершив обідати та попросив офіціанта дати чек для розрахунку, той повідомив, що його обід вже оплачений згадуваним незнайомцем раніше.

Наприкінці 1914 р. йому було присвоєно перший офіцерський чин – хорунжого та призначено на посаду спостерігача з правом управління гарматним вогнем²⁷⁶. Але життєві обставини склалися так, що невдовзі О.Мельникович разом зі своїм підрозділом потрапив у оточення та опинився у полоні. Невдовзі він та ще група полонених зі складу австро-угорської армії були зібрані в одному з пересильних пунктів поблизу Києва, після чого їх мали перевести вглиб Росії (здебільшого полонених галичан етапували до Астрахані, поблизу якої були створені табори для утримання австрійських бранців). Але доля розпорядилась інакше – через недбалість охорони (вартові на короткий час відволіклися від своїх обов'язків) О.Мельникович переходить міст через Дніпро та опиняється власне у Києві. Він шукає допомоги в редакції однієї з українських газет, про існування якої він чув ще до війни.

Очевидно, що поява О.Мельниковича в редакції, а також його розповідь про власні митарства (втеча з полону), заскочили її співробітників. Тим не менш йому видали цивільний одяг та на деякий час сховали в одному з редакційних приміщень. Але це був лише тимчасовий вихід, і зрештою, аби не наражати себе на небезпеку (переховування полоненого офіцера ворожої армії, який ще й втік з полону – могли призвести до суворого покарання за законами військового часу) О.Мельниковичу було запропоновано звернутись до місцевого пункту біженців

²⁷⁶ Українська Галицька Армія (у 40-річчя її участі у Визвольних змаганнях). Матеріали до історії / Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. – Вінніпер, 1958. – С.655.

з метою отримання там допомоги. Щоправда, він мав зголоситись туди як біженець з Володимира-Волинського, яких в цей час було чимало в Києві та окрузі.

У написаному в редакції документі, який засвідчував особу О.Мельниковича, з незрозумілих причин у куточку паперу чомусь фігурувала аббревіатура «ВП» (військовополонений), відтак чиновник пункту біженців відразу здогадався про те, що перед ним сидить вояк австрійської армії. І хоча він висварив О.Мельниковича за подання про себе неправдивих свідчень, тим не менш відірвав куток аркушу, де фігурували ці дві літери та допоміг бранцю отримати тимчасове пристановище та харчування. За деякий час О.Мельниковича було відряджено на Полтавщину для роботи волосним писарем.

Ця робота змушувала О.Мельниковича до тривалих та обтяжливих переїздів кінною бричкою, під час яких траплялося різне. О.Мельникевич пригадував про один випадок, коли з подвір'я одного з будинків полтавського села раптово вибігли й стали перед кіньми кілька великих псів. Всі спроби О.Мельникевича спонукати їх звільнити дорогу виявились марними, а на його звернення до їх господаря – останній заявив, що вони свою «роботу» знають добре, після чого запросив приїжджих до власної оселі на гостину. Відмовитись було неможливо, тому О.Мельникович та його колега прийняли запрошення, і зрештою, залишились там ночувати до ранку. Таке щиро-сердне ставлення полтавчан до «українця-галичанина» зігрівало серце О.Мельниковича, і пізніше він с приємністю неодноразово згадував про цю свою «пригоду».

Восени 1918 р. О.Мельникович залишає Полтавщину, і вирушає додому. Розпад Австро-Угорської імперії та постановлення ЗУНР спонукало його зголосився до складу Української Галицької Армії. Він вирушає до Старого Села, де перебувала на пості одна артилерійських батарей

австрійської армії. Роззброївши її австрійську обслугу, О.Мельникович перебирає батарею під своє командування та одним з перших прибуває до Львова на допомогу місцевим українським частинам. Батарея займала бойові позиції в різних районах міста (зокрема – на Ялівці) та бере участь у боях за місто²⁷⁷.

На виконання наказу сотника Д.Вітовського у листопаді 1918 р. О.Мельникович вирушив до Золочевського гарматного коша, де разом зі старшинами (сотником Лещєм і поручником І.Сітницьким) до середини грудня 1918 р. організував три гарматні батареї (чотири гармати кожна). Після цього хорунжого О.Мельниковича було призначено комендантом 2-ої батареї, а саму батарею (разом з 1-ою батареєю під командою поручника д-ра Г.Давида) приділено до складу військової групи УГА «Північ»²⁷⁸.

Обидві батареї дислокувались в с. Поториця. У кінці грудня 1918 р. командування групи «Північ» організувало наступ на польські позиції в районі с. Долгобичів. Діяльну участь у ньому взяли обидві батареї, значною мірою забезпечивши успіх українських військ на цьому напрямку. З 5 січня 1919 р. батарея під командуванням О.Мельниковича була тимчасово долучена до групи отамана Клея, яка оперувала в районі м. Любачева та брала участь у боях за це місто²⁷⁹.

В кінці січня 1919 р. (під час реорганізації УГА) всі артилерійські підрозділи групи «Північ» були зведені у 5-й гарматний полк 5-ої Сокальської бригади. О.Мельникович, який був підвищений до ранги четаря (за успішний бій під час здобуття Добрусина), невдовзі призначається командиром батареї важких гаубиць. Батарея О.Мельниковича бере участь у Чортківській офензиві УГА, а після відвороту

²⁷⁷ Українська Галицька Армія... – С.655.

²⁷⁸ Українська Галицька Армія... – С.655.

²⁷⁹ Мельникович О. 5-тий гарматний полк // Українська Галицька Армія... – С.189.

українських військ під тиском поляків у травні 1919 р. 5-й гарматний полк відступає за р. Збруч (в районі Гусятина).

В серпневому поході на Київ батарея О.Мельниковича оперувала у складі 5-го гарматного полку, який здійснював артилерійську підтримку українських частин під час здобуття ними Жмеринки, Хмільника, Райгородка, Бердичева, Кожухівки і Святошина. Під час боїв за Київ завдяки умілим діям четаря О.Мельниковича були захоплені казарми колишнього Кадетського корпусу, де перебувала обслуга гарматної батареї РСЧА. Крім того, вояками під командуванням О.Мельниковича були захоплені дві нові гармати, які поповнили артилерійський склад очолюваної ним батареї. Пізніше ця батарея в складі гарматного полку брала участь у тяжких боях проти денікінських військ (в районі Оратова)²⁸⁰.

Навесні 1920 р. під час реорганізації УГА четар О.Мельникович був призначений командиром легкої кінної двогарматної батареї, яку було приділено до 2-го кінного полку (колишня 5-та Сокальська бригада). Полк було передислоковано на протипольський фронт у район Багриновець поблизу Літина²⁸¹. На цій посаді О.Мельникович перебував до кінця існування УГА, пройшов «трикутник смерті», а після роззброєння поляками 1-ої, 2-ої і 3-ої бригад ЧУГА опинився в таборі полонених Тухоля.

Як і решта полонених старшин УГА²⁸², О.Мельникович мужньо долає всі труднощі таборового життя та готується до втечі. У 1921 р. втечі старшин УГА з табору набули масового характеру, причому полонені мали кілька «сценаріїв»

²⁸⁰ Мельникович О. 5-тий гарматний полк // Українська Галицька Армія... – С.189-190.

²⁸¹ Мельникович О. 5-тий гарматний полк // Українська Галицька Армія... – С.190.

²⁸² Вішка О., Срібняк І. Знахідка у Варшавській бібліотеці: Список полонених старшин УГА в таборі Тухоля (1920–1922) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія». – К., 2015. – Вип.4(127). – С.56-74.

їх здійснення. Так, зокрема, втечі могли відбуватись через завчасно зроблені під колючим дротом підкопи або шляхом підкупу вартових табору, що погоджувалися «не помічати» старшин, які йшли на роботу, переодягнувшись в однострої стрільців. Для того, щоб додатково приспати увагу комендатури і вартових табору, їх запрошували на вистави табірнього театру, а в цей час кілька полонених виходили на волю. Втікали полонені й шляхом підроблення перепусток, під час перебування у лікарні. Намагаючись запобігти втечам, комендатура табору запровадила вранці та увечері перевірку полонених у бараках. Проте цей захід не мав очікуваних наслідків, бо їх мешканці перебігали з бараку в барак та заступали відсутніх²⁸³.

О.Мельникович і двоє його колег вирішили втекти пізно ввечері під час вистави таборового театру, попередньо підкопавши собі хід під колючим дротом. Щоправда, вартовий на вищій помітив полонених саме у той момент, коли під дротами останнім пролізав О.Мельникович, а його друзі притримували дріт. Польський вояк дав попереджувальний постріл, і колеги О.Мельниковича від несподіванки відпустили дріт, після чого той зачепився плащем і не міг рухатися далі. У цю мить він являв собою чудову мішень для вартового, проте на щастя той не зробив більше пострілів. О.Мельникович зорієнтувався миттєво – він розщепив гудзики та залишив плащ на дроті, а сам хутко проповз землею далі та приєднався до своїх друзів, які перебували неподалік у небезпеці.

Чергова «пригода» трапилася зі втікачами під час переправи через неглибоку річку – бо один з колег О.Мельниковича за жодних обставин не хотів замочити у воді своїх вишуканих шкіряних чобіт. «Горе-вояк»

²⁸³ Про це також див.: *Срібняк І.* Українці на чужині. Полонені та інтерновані воюки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1919-1924 рр.): становище, організація, культурно-просвітницька діяльність. – К., 2000. – С.151-174.

не погоджувався йти далі, а волів шукати якусь переправу – наражаючи себе та своїх колег на небезпеку арешту та повернення до табору. О.Мельникович спочатку добряче його висварив, а потім – коли жодні вмовляння не допомогли – взяв його собі на плечі та переніс через річку.

Через Гданськ О.Мельникович дістався Чехо-Словаччини, де після деяких роздумувань (спочатку він вирішив було стати студентом медицини, але з огляду на велику кількість бажаючих студіювати цей фах, та виходячи з майбутніх державних потреб незалежної України – зупинився на агрономії). Він закінчує в ЧСР матуру²⁸⁴ (через всі перипетії воєнних та повоєнних років О.Мельникович так і не встиг зробити це в Україні) та поступає на навчання до Празької політехніки.

О.Мельникович, як і переважна більшість українських студентів, орендував кімнату зі сніданком у однієї з чеських вдів (їх сукупна назва – «мамініька»). Навчання не було простим заняттям для колишніх вояків УГА – давались взнаки як тривала перерва після гімназії, так і буремне військове життя. Однак студенти вміли і навчатись, і відпочивати. Одного разу після веселої студентської вечірки О.Мельникович дійшов додому, але дістати ключ та відкрити двері – вже забракло сил. Щоб не впасти він стояв, впершись головою у двері. Цього разу йому допоміг чех-поліцейський, який проходив неподалік – який дістав ключа з кишені брюк О.Мельниковича, відкрив двері та допровадив студента до помешкання, а потім ще й збудив господарку оселі та попросив її зробити міцну каву для постояльця.

Очевидно, що це були виняткові випадки, бо переважна більшість українських студентів не мала достатніх засобів навіть для скромного існування в ЧСР. Щоб мати хоч якісь кошти для оплати за навчання, учорашні вояки УГА працювали хто де міг, але й за цих умов коштів часом

²⁸⁴ Гімназійний курс (середню освіту) – *авт.*

катастрофічно бракувало²⁸⁵. Працював на різних роботах і О.Мельникович, внаслідок чого часто пропускав заняття. Деякі викладачі знайомились з ним вже під час іспиту, проте кожного разу студент демонстрував хороші або достатні знання, які дозволяли йому успішно скласти всі сесії. Викладачі були задоволені, вважаючи що О.Мельникович працює вдень, але готується до викладів та іспитів уночі.

Але дуже мало хто знав, що О.Мельникович (як член Української Військової Організації) разом з ще кількома своїми колегами займається вночі виготовленням запалювальних пакетів. Вже готову запалювальну суміш О.Мельникович отримувал у одного з українських студентів (хіміка за спеціальністю), після чого розкладав її в окремі пачки та приладжував запал. Виготовлення цієї суміші та її пакування було досить небезпечною справою. Одного разу в кімнаті студента-хіміка сталася пожежа, для гасіння якої була викликана пожежні, які не могли збагнути, що ж там могло так сильно горіти. І хоча господарка будинку знала про таємний рід занять свого постояльця, вона не повідомила про це ані пожежникам, ані поліції. Готова «продукція» таємними каналами переправлялась до Польщі (можна припустити, що її перевезенням у першій половині 20-х рр. займався Ю.Головінський²⁸⁶, з яким О.Мельникович був у товариських стосунках).

Перед врученням диплому він мав пройти практику в одному з чеських великих маєтків, власник якого доручив О.Мельниковичу самостійно вести всю господарку, заявивши при цьому, що він абсолютно не втручатиметься у його дії. Стажер напрочуд успішно впорався із цим завданням і отримав від господаря якнайкращі

²⁸⁵ Забігаючи наперед зазначимо, що готуючись до випускного вечора у Політехніці О.Мельникович був змушений продати частину свого одягу з тим, щоб роздобути потрібні кошти для участі в ньому.

²⁸⁶ Юліан Головінський – сотник УГА, командант VI Равської бригади, пізніше співорганізатор УВО, крайовий провідник ОУН.

рекомедації. Більше того – власник господарства дав зрозуміти О.Мельниковичу, що був би радий побачити його у якості свого зятя (він мав єдину доньку). Але О.Мельникович відмовився від такої пропозиції, бо був вже давно заручений з Юлією Йосипівною Демчук (з дому Караван).

Після успішного завершення студій в ЧСР, О.Мельникович повертається до Галичини та 17 червня 1926 р. одружується з Ю.Демчук. Молоді обмінюються обручками з вигравіруваними на їх внутрішній стороні ініціалами («Ю.Д.» і «О.М.»). Початки сімейного життя були не простими, бо О.Мельникович мав вибухову вдачу, у нього швидко змінювався настрій – від крайніх веселощів до цілковитого незадоволення собою і оточенням. Але завдяки зусиллям дружини, яка зразково вела господарство²⁸⁷ та залагоджувала всі потенційні конфлікти, родина витримала усі можливі випробування. У молодих народжуються діти – син Роман²⁸⁸ (1927 р.) і донька Дар'я (1935 р.). Щоправда, щастя молодих батьків було загмарене смертю первістка у віці семи років від дифтериту (лікарі невірно діагностували хворобу, і пізніше лікування вже не дало позитивних наслідків).

Працюючи у різних сільськогосподарських підприємствах Галичини О.Мельникович змінив кілька місць роботи, причиною чому була його безкомпромісність у всьому, що стосувалось ведення агрокультури та бухгалтерії. Одного разу він прямо заявив дружині, що не може і не хоче працювати зі «зłodіями», відтак звільняється та шукатиме собі нове місце роботи, хоч це й означало, що родина має вкотре переїжджати. Але невдовзі глава

²⁸⁷ Про обсяг роботи Юлії Мельникович (Демчук) вдома свідчить хоча би те, що за кілька років її обручка стерлася, і О.Мельникович мусів замовити їй нову.

²⁸⁸ Роман Мельникович мав дуже добру вдачу, волів нагодувати всіх жебраків біля місцевої церкви, запрошуючи їх додому. Його смерть стала надзвичайно тяжким ударом для батьків, особливо для матері, яка довший час не могла змиритись з цією втратою.

родини знайшов себе й гідну місце праці, перейшовши на роботу до української кооперативи «Маслосоюз», особливо після того, як його було призначено директором районної (районової) молочарні в Жовкві. Згадувана молочарня перебувала у кризовому стані, приносячи «Маслосоюзу» лише збитки, але завдяки енергії та високим діловим якостям О.Мельниковича підприємство було врятовано від закриття та досить скоро міцно «сперлося на ноги», бо його директор зумів переконати місцевих селян здавати молоко саме до української кооперативи.

Хоча молочарня мала невеликий постійний штат (у т.ч.: ветеринарний лікар Олександр Бранець, книговод Марійка Базилевич-Світій, технік Михайло Байчак, помічник технік І.Костів, скарбник Володимир Данилович)²⁸⁹, вона працювала дуже успішно, що було значною мірою обумовлено цілковитій відданості директора молочарні О.Мельниковича дорученій справі. Він зумів утворити мережу т.зв. «кружлівкарів» (уповноважених директором молочарні осіб, які приймали молоко у селян на місцях та перевозили його до Жовкви – *авт.*), що власне й було запорукою стабільної роботи українського підприємства²⁹⁰.

Продукція «Маслосоюзу» експортувалась до кількох країн Європи, і була набагато кращою за аналогічні зразки польських підприємств. Це була й заслуга О.Мельниковича, який «днював і ночував» на роботі, здобувши в такий спосіб незаперечний авторитет у працівників молочарні. Як це інколи буває на підприємстві –

²⁸⁹ Див. групову фотографію працівників Жовківської молочарні в: *Мазурок О.* Матеріали з минувшини української молочарської кооперації в Галичині (за роки 1902-1944 з воєнними перервами). – Едмонтон (Альберта), 1990. – С.60. О.Мельникович присутній і на ще одному фото на тій же сторінці, де він стоїть біля будинку молочарні, проте через вкрай низку якість цих фотографій риси його обличчя досить тяжко розрізнити – *авт.*

²⁹⁰ Див.: *Мазурок О.* Альбом української молочарської кооперації «Маслосоюз» 1902-1944. – Едмонтон (Альберта), 1969. – С.55. На уміщеній на цій сторінці фотографії О.Мельникович сидить третій з права.

не обходилося і без різних конфліктів локального характеру. Одного разу О.Мельникович навіть отримав «виробничу» травму під час спілкування з працівником, який зловживав алкоголем. Переконаючи останнього у необхідності сумлінного ставлення до дорученої справи О.Мельникович у який момент не зміг стримати своїх емоцій та «в серцях» з усієї сили вдарив його в обличчя, зламавши при цьому собі руку. На цьому конфлікт було вичерпано – наступного дня побачивши директора в гіпсі працівник вирішив, що той «отримав своє», але на майбутнє вже остерігався пити на роботі.

Досвід роботи Жовківської молочної О.Мельникович був готовий поширювати й на інші українські підприємства, що входили до «Маслосоюзу». З цією метою у 1938 р. була скликана нарада службовців «районових молочарень» Жовкви і Боянця, на якій був присутній директор «Маслосоюзу» Андрій Мудрик²⁹¹. На жаль початок Другої світової війни в короткому часі зруйнував плани родини Мельниковичів, бо у вересні 1939 р. за не до кінця з'ясованих обставин згорів будинок, який тривалий час ними винаймався, і який О.Мельникович збирався придбати у його господаря²⁹².

Родина О.Мельниковича була змушена виїхати до Ярослава, пізніше – до Катовиць і Любліна. Тут усюди перебувала вже німецька адміністрація, яка здебільшого прихильно ставилась до українців, особливо до тих, які вміли та хотіли працювати. О.Мельникович був призначений директором молочної, а його зарплати вистачало й на те, аби орендувати окрему мебльовану квартиру з паровим опаленням для проживання родини (щоправда

²⁹¹ Там само. – С.55 (нижня фотографія на цій сторінці).

²⁹² Справа в тім, що неподалік проходили бої (між польськими та німецькими військами), потім до цього району підтягнулись частини радянської армії – відтак наразі зараз неможливо достеменно встановити, чи була то вина радянських або німецьких вояків.

взимку в ній було холодно настільки, що дружина і донька О.Мельниковича мусіли ледь не весь час сидіти в лавенці, де хоч трохи було тепліше ніж в інших кімнатах).

Невдовзі О.Мельникович з родиною переїжджає на Волинь до Луцька. При цьому він не поставив до відома власного шефа (німця), якому належав загальний провід у молочарні. Останній просто оскаженів та написав донос на О.Мельниковича, звинувативши його у самовільному залишенні праці та саботажі. Майже відразу О.Мельниковича було заарештовано та розпочато слідство. Кілька тижнів О.Мельникович перебував під арештом у в'язниці, а його дружина як могла підтримувала свого чоловіка (зокрема передавала йому харчі та одяг)²⁹³.

У доносі О.Мельниковичу також інкримінувались зв'язки з оунівським підпіллям, і хоча О.Мельникович не був членом ОУН – він дійсно мав контакти з українськими нелегалами. В цій непростій ситуації О.Мельниковича фактично врятував німецький слідчий, який проводив допити. Він уклав протокол допиту таким чином, що в ньому не згадувалось про зв'язки О.Мельниковича з підпіллям. Завдяки цьому звинувачення з О.Мельниковича були зняті, а його самого невдовзі було випущено на волю. Він почав працювати в одній з волинських молочарень – маючи своїм новим шефом німця Говальда, який пізніше відіграв у його долі непересічну роль.

Вдруге О.Мельникович був арештований у 1942 р., коли самовільно збільшив закупівельну ціну молока в українських селян, що було розцінено німецькою владою як крадіж коштів у Німецького Рейху. Цього разу О.Мельникович зумів довести свою невинність, хоча його рішення про підвищення ціни на молоко було скасовано.

²⁹³ В ці передачі дружина також вкладала чисті та ретельно відпрасовані комірці, які за тодішніми звичаями вдягали всі інтелігентні чоловіки. Ця обставина доволі дивувала співкамерників О.Мельниковича – дрібних кримінальних злодіїв – *авт.*

Але коли до німецької поліції надійшли дані про те, що принаймні раз на тиждень один віз з молочними продуктами таємно переправляється в ліс для прохарчування бойовиків-нелегалів ОУН, О.Мельникович потрапив у дуже небезпечну ситуацію, бо опинився у списках неблагонадійних осіб гестапо, які підлягали арешту та подальшому розстрілу.

Дізнавшись, що О.Мельникович фігурує першим у списках на розстріл, Говальд звернувся до секретарки місцевого керівника гестапо, яка зуміла підписати у останнього відповідні документи для тривалого службового відрядження О.Мельниковича до Галичини. Для цього секретарка вибрала ранок одного дня (у переддень начальник гестапо добряче хильнув алкоголю і не міг добре пильнувати папери, які підписував). Таємно повернувшись за кілька місяців О.Мельникович забирає родину з Луцьку, хоча перед цим у доньки Дар'ї після запалення легенів стан здоров'я не сприяв будь-яким переїздам, але вибирати не доводилось.

На деякий час подружжя зупинилось у дому своїх батьків дружини в Сокалі. Мати дружини, яка втратила чоловіка ще у 1920 р. (за сприяння у формування відділів УГА його було вбито на власному подвір'ї польськими солдатами кількома ударами прикладами гвинтівок) мусіла за плату пускати на постій переселенців, які потребували тимчасового пристановища. Відтак будинок потребував усередині капітального ремонту, і практично весь тягар робіт припав на дружину Юлію, яка пофарбувала крейдою стіни та організувала заміну підлоги. Про її здатність до виконання роботи будь-якої тяжкості свідчить хоча б такий епізод: одного разу О.Мельникович та його брат заготовлювали на зиму дрова та займались розколюванням дерев'яних колод. Одна з суковатих колод ніяк не піддавалась чоловікам, аж нарешті вони вирішили пообідати та наново взятись до неї. Юлія Мельникович подала їжу та вийшла в справах на подвір'я, і за п'ять хвилин розколола цю нездоланну для чоловіків колоду.

О.Мельникович створює та очолює сільськогосподарську школу в Городку (поблизу Львова), де навчались українці (зокрема ті, які в силу різних причин не хотіли потрапити до війська або бути вивезеними до Рейху). Але робота в школі тривала недовго – у зв'язку з наближенням радянських військ – родина О.Мельниковича наприкінці 1943 р. (разом з іншими викладачами та учнями школи) – виїхала возами в евакуацію на Лемківщину до містечка Команчі, причому були забрані й корови, що належали школі. У цьому містечку всі корови були передані місцевим українським селянам, а вози віддані місцевому відділу УПА. Далі родина Мельниковичів потягом вирушила до австрійського містечка Штраасгоф поблизу Відня, пізніше – до міста Кремс (над Дунаєм). В такий спосіб родина опинилась в американській зоні окупації та уникла страхіть проходження радянських «фільтраційних» таборів.

На новому місці О.Мельникович знову влаштувався на роботу до місцевої молочної ферми, працював спочатку звичайним працівником, але коли австрійця-директора перевели на іншу посаду, українець успішно здійснював загальний провід на цьому підприємстві. Родина мешкала в таборі у старих австрійських казармах, в який скупчили представників багатьох народів (крім українців тут перебували поляки, чехи, латиші та ін.; крім того до табору напливали й вивезені нацистами з різних країн оstarбайтери). О.Мельникович полишає роботу в молочної ферми та завдяки фінансовій допомозі з боку UNRRA (УНРРА)²⁹⁴ засновує в таборі сільськогосподарську школу, ставши її директором²⁹⁵.

²⁹⁴ Американська благодійна організація, що надавала матеріальну допомогу полоненим та інтернованим, а також різним категоріям «DP» в таборах після закінчення Другої світової війни.

²⁹⁵ Про діяльність згадуваної школи див. докладніше: *Мельникович О.* Українська сільсько-господарська школа в Зальцбургу. – Мюнхен: Український Технічно-Господарський Інститут, 1967. – 51 с.

У таборі родина Мельниковичів пробула до 1948 р., коли постало питання про його ліквідацію та виїзд його мешканців до Північної Америки. Але О.Мельникович не мав жодного бажання залишати Європу, відтак він запропонував перенести таборову школу до Франції. Цей проект підтримала УГКЦ, яка придбала покинуту ферму і обширну ділянку землі в Люрі (неподалік від Орлеану). Планувалося, що учні школи самостійно оброблятимуть землю, та в такий спосіб набуватимуть практичних знань, а після реалізації врожаю матимуть достатні засоби для життя та навчання. Вчителі та вихованці школи почали переселятись до нового місця, одним з перших туди переїхав О.Мельникович, який доклав всіх зусиль для забезпечення нормальної життєдіяльності персоналу школи та її учнів, і зокрема обладнав у будинку велике помешкання для викладів та кімнати для снання. У 1950 р. сюди переїхала й дружина і донька О.Мельниковича, і здавалось, що справи поволі налагоджуються, і школа розгортає свою діяльність. Але за два роки стало ясно, що через нездоланні фінансові проблеми від реалізації цього проекту доведеться відмовитись. Відтак школа була ліквідована, а її викладачі та учні мусіли шукати собі новий рід занять. О.Мельникович у 1952 р. перевозить родину до Парижу, де поринає у вир громадського життя української громади.

Але початки перебування родини у французькій столиці були досить непростими, бо мешкати довелось втрюх в маленькій кімнатці одного з дешевих паризьких готелів. Дружина О.Мельниковича не могла розраховувати на роботу в французьких інституціях через слабке знання мови, натомість вона повсякчасно опікувалась родиною, готувала їжу, займалась усіма хатніми справами, а крім того брала участь в національному житті української громади як член Союзу українок Франції. Після переїзду до Франції О.Мельникович почав працювати в

адміністрації тижневика «Українець» (Париж), який пізніше об'єднався з українською газетою «Час» (Німеччина) в одне видання «Українець-Час».

Батьки вирішили віддати доньку Дарію на навчання до приватної католицької гімназії, яка давала набагато ґрунтовнішу освіту (у порівнянні з державними закладами такого типу). Щоправда, за це належалося вносити високу плату, що «з'їдало» лівову частину сімейних коштів. Відтак батько мусів працювати на кількох роботах в українських установах, але це не давало родині стало прибутку, тому у вихідні дні О.Мельникович працював ще й сторожем на французьких підприємствах.

Ситуація дещо змінилась на краще, коли вчителька доньки Дарії запросила батька до себе на співбесіду, та дізнавшись розмір його зарплати – звільнила О.Мельниковича від внесення плати за навчання (це не було якимось винятком з правил – гімназія в такий спосіб намагалась допомагати незаможним родинам, натомість тим, хто міг вносити більше, пропонувалось платити в повному обсязі).

З 1960 р. він брав діяльну участь в діяльності екуменістичної організації «Український Християнський Рух» (УХР), ставши постійним головою його французького осередку та членом Екзекутиви (виконавчого органу) цієї організації²⁹⁶. На відзначення 10-літнього ювілею діяльності УХР 13-16 жовтня 1963 р. проф. В.Яневим за допомогою членів Екзекутиви (і зокрема О.Мельниковича) в Римі були організовані т.зв. «Студійні дні УХР»²⁹⁷, які мали своїм логічним продовженням наукову конференцію «Релігія в

²⁹⁶ Див.: Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. – Т.9. – С.3440. На уміщеній тут фотографії членів Екзекутиви УХР (1963 р.) присутній і О.Мельникович. Президентом УХР був проф. д-р В.Янів, який докладав великих зусиль для популяризації ідеї екуменістичної єдності в тих європейських країнах, де перебували українці.

²⁹⁷ Український мирянин в житті церкви, спільноти та людства. Матеріали студійних днів УХР / За ред. В.Янева. – Париж-Рим, 1966. – С.37.

житті українського народу» (18-20 жовтня). О.Мельникович був в числі найактивніших учасників «Студійних днів УХР», беручи участь у всіх запланованих заходах та роботі секцій конференції²⁹⁸. Українська делегація мала аудієнцію у папи Павла VI, і після виголошення промов Св. Отець особисто спілкувався з митрополитом Й.Сліпим, єпископами УГКЦ та мирянами²⁹⁹.

Крім роботи в УХР О.Мельникович довгий час виконував обов'язки секретаря Українського Центрального Громадського Комітету у Франції. Очевидно, що такий обсяг громадських обов'язків забирав у нього дуже багато часу, але О.Мельникович ніколи не нарікав на це, завдяки своєму вмінню організовувати робочий час він завжди встигав усюди. Принаймні один раз на тиждень О.Мельникович працював в українській греко-католицькій парафії св. Володимира на Сен-Жермен книговодом-бухгалтером, решту свого часу він присвячував бухгалтерській роботі в європейському відділенні НТШ в Сарселі, отримуючи там радше символічну платню³⁰⁰. Незаперечною заслугою О.Мельниковича на цій роботі було те, що він переконав колег у остаточній доцільності сплати соціальних внесків, що давало можливість отримувати пенсійне забезпечення всім працівникам сарсельського осередку НТШ після досягнення ними відповідного віку.

У віці 85 років він відійшов від активної участі у громадському та науковому житті української громади у Франції, і за два роки (16 серпня 1980 р.) пішов з життя. 22 серпня відбулось заупокійне богослужіння в Храмі св. Володимира

²⁹⁸ Там само. – С.16, 25. (Див. також фото учасників української делегації після однієї з наукових сесій (с.17), серед них присутній і О.Мельникович.

²⁹⁹ Там само. – С.30 (на фотографії О.Мельникович серед учасників аудієнції).

³⁰⁰ Під час однієї з перевірок бухгалтерії НТШ контролером французької фінансової служби останній заявив, що його працівники отримують менше, ніж будь-хто у Франції. Щоб хоч якось привести їх зарплати у відповідність до державних вимог, контролер запропонував перевести всіх на пів-ставки.

Великого в Парижі³⁰¹, після чого покійний був похований на цвинтарі Saint-Ouen (поблизу Парижу)³⁰². Попрощатися з О.Мельниковичем прийшло багато українців – його знайомих та друзів, з якими він знався або працював впродовж свого довгого життя. Поминальне слово на могилі О.Мельниковича виголосив голова європейського осередку НТШ в Сарселі проф. Володимир Кубійович.

* * *

О.Мельникович прожив довге, сповнене випробувань та смертельних небезпек життя, проте це не змінило його характер. Він залишався витриманою, спокійною людиною. Зрештою, О.Мельникович не був вояком за покликанням, слід сказати, що він не розумів за які відзнаки бувшим старшинам Армії УНР підвищували ранги на еміграції – для цього, на його думку, мали існувати відповідні підстави: участь у бойових діях або навчання в академії Генерального штабу.

Він дуже добре знав німецьку мову, але вирішив покинути Німеччину та переїхати до Франції, хоч ця країна й не дуже надавалась для життя українським емігрантам у перші повоєнні роки. Тим не менш Франція стала для нього другою Батьківщиною, але при цьому О.Мельникович не збирався отримувати французьке громадянство. Подумки він був з Україною, сподіваючись рано чи пізно повернутись до своєї батьківської землі. Він вірив в Україну та залишався відданий їй все своє життя.

³⁰¹ Українське Слово. – Париж, 1980. – 27 липня – 24 серпня. – № 2018-2022. – С.1.

³⁰² Там вже покоїлась його дружина, яка померла після тяжкої хвороби.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I. Діяльність «Ради старшин» з нормалізації режиму утримання та умов перебування полонених УГА в Тухолі.....	II
РОЗДІЛ 2. Створення та діяльність культурно-освітніх гуртків (перше півріччя існування громади полонених старшин УГА в таборі Тухоля).....	44
РОЗДІЛ 3. Таборове повсякдення полонених вояків УГА в Тухолі (1921–1922 рр.).....	66
ВИСНОВКИ.....	86
ДОДАТКИ.....	89
З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ (нарис життя і діяльності четаря УГА Осипа Мельниковича).....	I36

.....

Формат 60x84 I/16. Папір офсетний,
Умов. друк. арк. 9,75. Гарнітура Neuristica.
Зам. № I246. Тираж 300 прим.

Міжнародний науково-освітній консорціум
імені Люсьєна Февра
vsesvit963@gmail.com